

Univerzita Palackého v Olomouci
Právnická fakulta

Jakub Orlík

Homicidium

Diplomová práce

Olomouc 2019

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Homicidium“ vypracoval samostatně a citoval jsem všechny použité zdroje.

V Olomouci dne 30. června 2019

Poděkování

Děkuji JUDr. Kamile Bubelové, Ph.D., za vzorné vedení, cenné rady a podnětné připomínky, kterými byla tato práce významně obohacena a Maciejowi Wolińskiemu a Marcie Berdychowskiej za poskytnutí odborné literatury.

Obsah

Obsah.....	4
Seznam použitých zkratk	7
Prohlášení k překladům	8
Úvod	9
1 Římské právo trestní	12
2 Leges regiae.....	15
2.1 Rex.....	15
2.2 Zákony připisované Romulovi.....	16
2.3 Zákony připisované Numovi Pompiliovi	17
2.4 Zákony připisované Tullovi Hostiliovi	18
2.4.1 Horatiův případ.....	19
2.4.2 Právní aspekty Horatiova případu	20
2.5 Zákony připisované Serviovi Tulliovi	22
2.6 Vláda Tarquinia Superba a konec římského království.....	23
2.7 Proces a trestání.....	24
3 Zákon dvanácti desek.....	26
3.1 Ústavní charakter Zákona dvanácti desek	26
3.2 Relevantní ustanovení Zákona dvanácti desek	27
3.2.1 Ustanovení třetí desky	27
3.2.2 Ustanovení čtvrté desky	28
3.2.3 Ustanovení osmé desky.....	28
3.2.4 Ustanovení deváté desky.....	28
3.3 Postihování úmyslného usmrcení	29
3.4 Postihování úmyslného usmrcení a římská mentalita	30
4 Homicidium	35
4.1 Etymologie, výskyt v pramenech a terminologie úmyslného usmrcení	35
4.1.1 Terminologická pluralita	36
4.2 Lex Cornelia de sicariis et veneficiis	38
4.3 Sicarii.....	39
4.4 Proměna lex Cornelia de sicariis et veneficiis	44
4.4.1 K názoru prvnímu (Gaughan, Amelańczyk)	44
4.4.2 K názoru druhému (Cloud)	47
4.4.3 Závěr.....	49

4.5	Legislativní činnost císaře Hadriána	50
4.5.1	Usmrcování otroků	50
4.5.2	Hadriánovy reskripty	51
4.6	Legislativní činnost císaře Marca Aurelia	56
4.7	Usmrcení strážcem	57
4.8	Trestnost nepřímého pachatelství	57
5	Veneficium	59
5.1	Prosté travičství	59
5.2	Travičství jako veřejnosti nebezpečná činnost	59
5.3	Vztah travičství a parricidia	60
5.4	Venenum	61
5.5	Závěr	62
6	Parricidium	64
6.1	Výčet obětí	64
6.2	Ius vitae necisque	65
6.3	Možní pachatelé	66
6.4	Dopady v dědickém právu	66
6.5	Trestání parricidia	67
6.6	Parricidium a duševní porucha	69
6.7	Justiniánské Instituce	70
6.8	Případ Sexta Roscia z Amerie a charakter parricidia	71
7	Trestání	73
7.1	Sedm hledisek pro posouzení trestného činu	73
7.2	Exemplární tresty	75
8	Související oblasti římského práva	77
8.1	Senatusconsultum Silanianum	77
8.2	Senatusconsultum Aemilianum	78
8.3	Stipulatio	78
	Závěr	80
	Přílohy	84
	Ad legem Corneliam de sicariis et veneficis	84
	De lege Pompeia de parricidiis	94
	Prameny a literatura	99
	Prameny	99

Literatura	100
Shrnutí a klíčová slova.....	106
Abstract and keywords	107

Seznam použitých zkratek

Aug. Civ.	Aurelius Augustinus: De civitate Dei
Cic. De or.	Marcus Tullius Cicero: De oratore
Cic. Inv. rhet.	Marcus Tullius Cicero: De inventione rhetorica
Cic. Leg.	Marcus Tullius Cicero: De legibus
Cic. Mil.	Marcus Tullius Cicero: Pro Milone
Cic. Rosc. Am.	Marcus Tullius Cicero: Pro Sexto Roscio Amerino
Cod. Iust.	Codex Iustinianus
Cod. Theod.	Codex Theodosianus
Coll.	Collatio legum Mosaicarum et Romanarum
Dig.	Digesta seu Pandectae
Gai. Inst.	Gaius: Institutionum commentarii quattuor
Gell. NA	Aulus Gellius: Noctes Atticae
LDT	Lex duodecim tabularum
Liv.	Titus Livius Patavinus: Ab Urbe Condita
Salv. Gub.	Salvianus: De gubernatione Dei
Sen. Ben.	Lucius Annaeus Seneca: De beneficiis
SHA	Scriptores Historiae Augustae
Suet. Claud.	Gaius Suetonius Tranquillus: Divus Claudius
Inst. Iust.	Institutiones seu elementa Iustiniani
Paulus, Sent.	Julius Paulus Prudentissimus: Sententiae
Plaut. Aul.	Titus Maccius Plautus: Aulularia
Plin. NH	Gaius Plinius Secundus: Naturalis historia
Quint. Inst.	Marcus Fabius Quintilianus: Institutio oratoria
Tac. Germ.	Publius (Gaius) Cornelius Tacitus: Germania

Prohlášení k překladům

Nevyplývá-li opak z citačního aparátu a není-li ani jinak uvedeno, je autorem překladů autor této práce. Jsou-li překlady označeny iniciálami, jedná se o iniciály překladatele [V. B. (Václav Bahník), P. B. (Peter Blaho), K. B. (Kamila Bubelová), P. D. (Petr Dostálík), J. K. (Jaromír Kincl), V. K. (Vilém Knoll), F. K. (František Kott), I. L. (Ivan Ládr), B. R. (Bohumil Ryba), M. S. (Michal Skřejpek)].

Text je uváděn dle v pramenech citovaných edic a není-li uvedeno jinak, pak se v této práci text od citovaných edic odchyľuje pouze v rovině stylistické (jako je distinkce mezi v a u či užití majuskulí na začátku vět) a jedná-li se o zcela zřejmé chyby [kdy např. „(...) *quod Neratio Prisco et annio vero consulibus factum est.*“ bylo změněno na „(...) *quod Neratio Prisco et Annio Vero consulibus factum est.*“ a „*Paulus libro singulari de publicis iudicis*“ na „*Paulus libro singulari de publicis iudiciis*“].

Úvod

„Sic deinde, quicumque alius transiliet moenia mea (...).“¹

Tuto práci uvozují slova, která pronesl Romulus, když usmrtil svého bratra Rema. Slavná legenda o založení Říma je jistě vhodným úvodem, jelikož vymezuje jak zkoumaný objekt, kterým je úmyslné usmrcení, tak místní a časový rozsah, tj. římské právo (tedy právní prameny starověkého Říma od jeho počátku, za který je tradičně považován rok 753 př. Kr.²).

Název práce však zní *homicidium* a nikoli *úmyslné usmrcení*; je tomu tak proto, že *homicidium* lze chápat v širším a užším pojetí. V širším pojetí můžeme směřovat *hominem occidere* a *homicidium facere* (tj. usmrcení člověka a spáchání *homicidia*), v pojetí užším je *homicidium* pouze čin, který je tak v římském právu výslovně označen. Příklon k širšímu pojetí vychází z toho, že ačkoliv je rozbor termínu *homicidium* hlavní cílem, nelze jej splnit bez zohlednění dalších institutů římského práva (např. *parricidium* či právní následky usmrcení otroka) a vymezení se vůči nim.

Cílem práce je tedy analýza právní úpravy (tj. pojmového vymezení, možných průběhů a případných následků) *homicidia*,^{3, 4} jakožto institutu římského práva, a to se zohledněním jeho vývoje, v kontextu jednotlivých fází vývoje římského státu [a) shromáždění právních a neprávních textů, týkajících se *homicidia* a b) následně na základě těchto textů terminologicky vymezit samotný pojem *homicidium* (a to jak pozitivně, tedy „*co homicidium je*“, tak negativně, tedy „*co homicidium není*“)].

Zvolené téma je logickým vyústěním mého dlouhodobého zájmu o právní dějiny a absolvováním předmětů Římské právo, Římské právo trestní, Exegeze římsko-právních textů a Prameny a recepce římského práva. Pro vhodnost tématu pak mluví hned několik okolností:

¹ Liv. 1.7.2. Překlad: „*Tak nadále komukoliv, kdo přeskóčí mé bradby.*“

² GRAFTON, Anthony, SWERDLOW, Noel. Technical Chronology and Astrological History in Varro, Censorinus and Others. *The Classical Quarterly*, 1985, roč. 35, č. 2, s. 454–465; GRAFTON, Anthony, SWERDLOW, Noel. The Horoscope of the Foundation of Rome. *Classical Philology*, 1986, roč. 81, č. 2, s. 148–153.

³ V kontextu prvního odstavce je však třeba zmínit, že ani samotný termín *homicidium* nemusel vždy znamenat úmyslné usmrcení. Srov. Coll. 1.5. an.

⁴ Milan Bartošek překládá termín jako „*vraždu*“, Marie Šedová jako „*vraždu, zabití člověka*“, Josef Pražák, František Novotný a Josef Sedláček jako „*vraždu, zabití*“ a Adolf Berger jako „*an assassination, manslaughter*“, viz BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. 2., přepracované vydání. Praha: Academia, nakladatelství Akademie věd České republiky, 1994, s. 124; ŠEDOVÁ, Marie. *Latina pro právníky*. 5., nezměněné vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2014, s. 348; PRAŽÁK, Josef Miroslav, NOVOTNÝ, František, SEDLÁČEK, Josef. *Latinsko-český slovník k potřebě gymnasií a reálných gymnasií*. 13., nezměněné vydání. Praha: Česko-slovenská grafická unie a. s., 1939, s. 603; BERGER, Adolf. *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*. Philadelphia: The American Philosophical Society, 1991, s. 487. Jedná se samozřejmě pouze o překlady nezohledňující specifika samotného institutu. Přesně vymezení termínu je hlavním cílem této práce.

a) téma v tuzemské literatuře dosud nebylo zpracováno jako monografie,⁵ b) platí terminologická nejednotnost termínu *homicidium*,⁶ c) úmyslné usmrcení je takřikajíc věčné téma a považují za přínosné zkoumat, jak se k němu stavělo římské právo.

Téma práce lze charakterizovat jako interdisciplinární – pohybuje se na hranicích mezi a) právem, b) historií a c) lingvistikou. Právě tato mezioborovost si vyžaduje správné metodologické uchopení látky.

Ad a) Pro právní vymezení je nezbytná distinkce mezi právní normou a právní praxí, tj. adekvátní postup při vymezování právních norem na základě dochovaných pramenů (např. Horatiův případ) a správná interpretace právních předpisů.

Ad b) Římský stát v průběhu svého vývoje prošel mnoha změnami: království se po vyhnání posledního krále stalo republikou a ta nakonec císařstvím; z městského státu soupeřícího s nedalekou Albou Longou se stalo impérium rozprostírající se podél celého Středozemního moře; původní polyteistický náboženský kult, který měl do práva četné přesahy, byl nahrazen křesťanstvím. Proměny státního zřízení i náboženství musí být v rámci řádné práce s prameny zohledněny.

Ad c) Jazykem pramenů je primárně latina. To přináší sérii navazujících problémů: texty je třeba přeložit a interpretovat, tj. interpretovat dvakrát, vyjdeme-li z teze, že každý překlad je rovněž interpretací.⁷ Dále je třeba zmínit, že ne každý pojem lze vhodně přeložit (koneckonců byl to právě tento problém, který vedl ke zvolení tématu této práce), obzvláště má-li pojem specifický obsah, jenž můžeme v překladu vystihnout jen částečně. Pojmoslovný aparát je přitom klíčový, jak dokládají slova Hanse-Georga Gadamera: „*Pronikáme tím do dimenze, kterou převládající sebepochopení historických věd obecně vzato opomíjí. Nebot' historik volí zpravidla pojmy, jimiž popisuje historickou osobitost svých předmětů, aniž výslovně reflektuje jejich původ a oprávnění. Sleduje jen svůj věcný zájem a nebere v potaz, že deskriptivní vhodnost, kterou nachází ve zvolených pojmech může být nadmíru osudová pro jeho vlastní záměr, když něco historicky cizího přizpůsobí důvěrně známému, a tak i při nanejvýš nezaujatém*

⁵ A rovněž v zahraniční literatuře je *homicidium* věnována spíše okrajová pozornost. Za zmínku stojí hlavně články polských romanistů a monografie věnovaná *parricidiu*: JONCA, Maciej. *Parricidium w prawie rzymskim*. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2008. 352 s. Z monografií o římském právu trestním lze zmínit: MOMMSEN, Theodor. *Römisches Strafrecht*. Leipzig: Verlag von Duncker & Humblot, 1899. 1078 s. STRACHAN-DAVIDSON, James Leigh. *Problems of the Roman Criminal Law*. Oxford: Clarendon Press, 1912. xxii + 246 s. a 288 s. (vyšlo ve dvou svazcích). Vývojem postihu úmyslného usmrcení ve vazbě na proměny římského státu se pak zabývala: GAUGHAN, Judy. *Murder Was Not a Crime: Homicide and Power in the Roman Republic*. Austin: University of Texas Press, 2010. xx + 196 s. *Homicidium* se přímo věnoval Antoni Stankiewicz ve své disertační práci napsané v rámci studia na Papežské lateránské univerzitě v Římě: STANKIEWICZ, Antonius. *De Homicidio in iure poenali romano: Excerpta ex dissertatione ad lauream in iure civili assequendam*. Romae: Officium Libri Catholici, 1981. 120 s. Tuto práci se mi nicméně nepodařilo získat. Srov. ŽUROWSKI, Marian. Antoni Stankiewicz, De homicidio in iure poenali romano, Romae, 1981 s. 120. Wyciąg z pracy doktorskiej pisanej na Papieskim Uniwersytecie Laterańskim w Rzymie do doktoratu z prawa cywilnego [recenzja]. *Pravo Kanoniczne: kwartalnik prawnio-historyczny*, 1984, roč. 27, č. 1-2, s. 292.

⁶ BARTOŠEK: *Encyklopedie...*, s. 124; MOMMSEN: *Römisches Strafrecht*, s. 612–613 a p. č. č. 2 na s. 613.

⁷ LEVÝ, Jiří. *Umění překladu*. 4., upravené vydání. Praha: Miroslav Pošta – Apostrof, 2012, s. 57: „Z toho, co bylo řečeno o vzniku překladu, je zřejmé, že každý překlad je více či méně jasná interpretace.“

*pojetí již podrobí jinobyť předmětu vlastnímu předpojetí. Přes všechnu vědeckou metodiku tak postupuje stejně jako každý, kdo jako dítě své doby bez dotázaní podléhá jejím předpojetím a přijímá její předsudky.*⁸

Mnohé prameny psané v klasické řečtině (tak díla Polybia, Plútarcha, Dionýsia z Halikarnassu a mnohých dalších) zůstaly s povzdechem *graeca sunt, non leguntur* v práci nevyužity, případně bylo vycházeno z překladu.⁹

⁸ GADAMER, Hans-Georg. *Pravda a metoda I. Nárys filosofické hermeneutiky* (v překladu Davida Mika). 1. vydání. Praha: Triáda, 2010, s. 341.

⁹ WITTGENSTEIN, Ludwig. *Tractatus logico-philosophicus* (v překladu Petra Glombíčka). 2., opravené vydání. Praha: OIKOYMENH, 2017, s. 65: „*Hranice mého jazyka znamenají hranice mého světa.*“

1 Římské právo trestní

Pojem římského práva trestního – a jeho vědeckého zkoumání – nemá oproti soukromoprávním odvětvím římského práva příliš dlouhou tradici. Theodor Mommsen hned v prvním odstavci svého díla *Römisches Strafrecht* píše, že „(p)rávní vědci stejně jako historikové a filologové jsou zajedno v tom, že věda k římskému právu trestnímu schází.“⁴⁰

Jakkoliv lze o tomto tvrzení pochybovat,¹¹ je pravdou, že zájem o oblast římského práva – kterou současná romanistika označuje jako římské právo trestní – není tak dlouhý. Soukromé právo mělo vždy jakýsi univerzální charakter, kterým se lišilo od práva veřejného (pod které spadá i právo trestní), které mělo vždy silné vazby na stát. Koneckonců není náhodou, že Theodor Mommsen začal psát *Römisches Strafrecht* v přímé návaznosti na své předchozí dílo *Römisches Staatsrecht* – jednalo se o zcela logickou posloupnost a vytvoření kompaktního vědeckého celku.

V terminologii římských právníků bychom se ovšem s pojmem římského práva trestního nesetkali, a právě jeho absence vedla Theodora Mommsena k výběru několika oblastí římského práva, ve kterých trestněprávní normy spatřoval, či které považoval za prameny římského práva trestního. Jednalo se např. o disciplínu členů římské rodiny a pravomoci *pater familias* (die Hauszucht; *disciplina domestica*¹²); vojenské právo, přestupky a trestné činy vojáků (das Kriegerrecht); koerciční pravomoci magistrátů (*ius coercendi*); výkon náboženského kultu či svépomoc.

Tím byly položeny základy současného výzkumu římského práva trestního. Každé následné bádání buď z tohoto díla vycházelo a navazovalo na něj, či jej kritizovalo a vymezovalo se vůči němu,¹³ přičemž vlivem tradice a – odvážím se říci – nedostatečné či až přehnané fantazie v římském právu trestním zakořenilo několik mýtů. Tak lze zmínit například ustanovení Zákona dvanácti desek, které bylo původně interpretováno jako barbarské, kruté a nelidské: „*Třetího trnového dne at' rozsekají na části. Useknou-li si více či méně, at' jim to neškodí.*“¹⁴ Současná interpretace

¹⁰ MOMMSEN: *Römisches Strafrecht*, s. vii: „Rechtsgelehrte wie Historiker und Philologen sind darüber wohl einig, dass es der Wissenschaft an einem römischen Strafrecht fehlt.“

¹¹ Zmínit lze například dílo nizozemského juristy a profesora na univerzitě v Harderwyku a Utrechtu Antonia Matthaeuse (někdy označovaného jako „druhého“ pro odlišení od tří dalších juristů téhož jména) *De Criminibus* (ad lib. XLVII. et XLVIII. Dig.) z roku 1661. WESSELS, Johannes Wilhelmus. *History of the Roman-Dutch law*. Grahamstown: African Book Co., 1908, s. 296-298.

¹² Michal Skřejpek píše o „domácím“ trestním právu. SKŘEJPEK, Michal. Římské právo trestní. In KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 317.

¹³ Zmínit lze např.: STRACHAN-DAVIDSON, James Leigh. Mommsen's Roman Criminal Law. *The English Historical Review*, 1901, roč. 16, č. 62, s. 219-291. STRACHAN-DAVIDSON, James Leigh. *Problems of the Roman Criminal Law*. Oxford: Clarendon Press, 1912. xxii + 246 s. a 288 s. (vyšlo ve dvou svazcích).

¹⁴ Gell. NA 20.1.46.-47.: Erat autem ius interea paciscendi ac, nisi pacti forent, habebantur in vinculis dies sexaginta. Inter eos dies trinis nundinis continuis ad praetorem in comitium producebantur, quantaeque pecuniae iudicati essent, praedicabatur. Tertius autem nundinis capite poenas dabant aut trans Tiberim peregre venum ibant. SKŘEJPEK, Michal. *Prameny římského práva. Fontes iuris romani*. Praha: Lexis Nexis CZ, 2004, s. 32-33: Tertius nundinis partis secanto. Si plus minusve secuerunt, se fraude esto. (Dle Aula Gellia vlastní slova zákona; v citovaném zdroji kapitálkami).

pak poukazuje spíše na vyspělé postižení majetku dlužníka veřejným prodejem.¹⁵ Oblíbenost krvavých historek z období úpadku římské říše tak prokázala romanistice medvědí službu, jejíž následky lze spatřovat dodnes.

Pozice nynějších romanistů je však jiná, nežli byla pozice Theodora Mommsena. Století kritiky jeho díla a zároveň zvýšený zájem o studium římského práva veřejného (nepochybně způsobený i jistým vytěžením soukromoprávní materie) vedla ke vzniku četných prací, ze kterých lze nyní vycházet. Krom řady příspěvků v odborných periodících – a to jak právních, tak historických a filologických – lze zmínit tři monografie z tohoto tisíciletí: *Parricidium w prawie rzymskim* od Macieje Jońcy, *Murder Was Not a Crime: Homicide and Power in the Roman Republic* od Judy Gaughan a *Lex Cornelia de sicariis et veneficis. Ustawa Korneliusza Sulli przeciwko nożownikom i trucicielom 81 r. p.n.e.* od Krzysztofa Amielańczyka.

Je třeba předeštit, že začteme-li se do literatury týkající se *homicidia*, bude se většinou jednat o práci z římského práva trestního. Dle Judy Gaughan však po dlouhou dobu římského státu nebylo *homicidium* stíháno jako trestný čin, ale mělo povahu soukromoprávního deliktu.¹⁶

Je nezbytné věnovat krátkou poznámku dualitě práva. Tak Milan Bartošek ve snaze vymezit *ius publicum* píše, že se jedná o: „veškeré právo stanovené státem a proto obecně závažné. Později se jeho obsah rozšiřuje a ještě za republiky se jím rozumí též veškeré právo vztahující se na záležitosti státu, zahrnuje tedy (...) právo trestní (...).“¹⁷ Co je však trestní právo? Dle Josefa Prušáka je to „ta část práva veřejného, jež upravuje výkon trestní moci státní“ přičemž rozlišuje několik vývojových období, z nichž nejstarší – barbarské – vykazuje primárně soukromoprávní charakter: „Rostoucí moc společenská snaží se sjednoti nápravu tím, že omezuje mstu jednotlivcovu jednat různou její úpravou (na př. poena talionis), jednak přípustěním náhrady majetkové (*compositio*), již útočník povinen je platiti a poškozený neb rodina jeho oprávněni, později i povinni, přijmouti.“¹⁸

Ačkoli tedy samotná existence trestního práva vyžaduje ingerenci státní moci, se schematickým dělením na právo soukromé a právo veřejné si nevystačíme.¹⁹ Koneckonců i často citovaná Ulpiánova slova, která se stala základem tzv. zájmové teorie, lze chápat spíše jako aforismus nežli přesnou dělbou.²⁰ Problémy vyvstanou začneme-li se zabývat pozicí rodiny

¹⁵ RADIN, Max. *Secare Partis: The Early Roman Law of Execution against a Debtor. The American Journal of Philology*, 1922, roč. 43, č. 1, s. 32-48; BARTOŠEK: *Encyklopedie...*, s. 243 (heslo „*sectio*“).

¹⁶ GAUGHAN: *Murder Was Not a Crime...*, s. 67.

¹⁷ BARTOŠEK: *Encyklopedie...*, s. 142 (heslo „*ius publicum*“). Dle Adolfa Bergera má rozlišování *ius publicum* a *ius privatum* svůj původ v řecké filozofii a je založeno na juxtapozici státu a jednotlivce. BERGER: *Encyclopedic Dictionary...*, s. 532 (heslo „*ius publicum*“).

¹⁸ PRUŠÁK, Josef. In *Ottův slovník naučný. Dvacátýpátý díl*. Praha: J. Otto, 1906, s. 709-710 (heslo „*trestní právo*“).

¹⁹ Srov. SKŘEJPEK, Michal. „*Publica*“ ad populum romanum rescipit (jak římscí právníci chápali slovo „veřejný“). *Právník*, 2015, roč. 154, č. 9, s. 705-719.

²⁰ KUBŮ, Lubomír, OSINA, Petr. In KUBŮ, Lubomír, HUNGR, Pavel, OSINA, Petr. *Teorie práva*. 1. vydání. Praha: Linde Praha, a. s., 2007, s. 22. K detailnější kritice duality práva viz: WEYR, František. *Teorie práva*. Reprint 1. vydání z roku 1936. Praha: Wolters Kluwer, a. s., 2015, s. 179-189.

(či *pater familias*); nebo jednotlivými magistraturami, jejich pravomocemi a jejich vztahy – základním problémem je pak odlišné chápání státu. Nejenom magistráti, ale i *pater familias* a další složky při výkonu státní moci spolupůsobili: „*Ve starších dobách totiž pater familias v některých případech „zastupoval“ státní moc a mohl nad členy své familie vykonávat za určitých podmínek i ten nejvyšší trest – trest smrti. Římské trestní právo tedy bylo nad očekávání silně spjato s právem soukromým a dokonce docházelo i k prolínání obou oblastí.*“²¹

²¹ SKŘEJPEK: *Římské právo trestní*, s. 317.

2 Leges regiae

Jak bylo zmíněno již v úvodu, dle tradice byl Řím založen roku 753 př. Kr. Následně mu panovalo sedm králů, z nichž poslední – Lucius Tarquinius Superbus – byl z Říma vyhnán roku 509 př. Kr.²²

Vláda těchto sedmi panovníků přinesla nejstarší římskoprávní legislativu, tzv. královské zákony (*leges regiae*). Ty se nám nedochovaly v původním znění, ale jejich obsah (či alespoň jeho část) známe z per pozdějších autorů (např. Dionýsia z Halikarnassu a Plútarcha).²³ Neznalost přesné textace zákonů společně s faktem, že mnohé prameny jsou ve starořečtině, znemožňují využití textu pro terminologické účely a objevují se i názory, že královské zákony jsou dílem pozdějších historiků, případně že se jedná o autentické právní normy, které byly nicméně špatně datovány (tj. právní normy pozdějšího data byly prezentovány jako zákony sedmi římských králů).²⁴

Zabýváje se královským obdobím a jeho zákonodárstvím, je třeba nejprve věnovat pozornost subjektu, po němž nese i své označení a kterým je celé toto období charakterizováno – tedy králem (*rex*).

2.1 Rex

Král byl nadán *potestas regia*, tj. nedílnou, ryze osobní a doživotní nejvyšší mocí politickou, vojenskou, soudní a správní. Tato moc však měla svá omezení, spočívající hlavně v náboženských normách (*fas*) a v souhrnu etických, obecně zachovávaných a uznávaných, ale nikoli právně závazných pravidel (*mos*). Funkce nebyla dědičná (římscí králové byli voleni) a nebyla čistě politická; král byl rovněž nejvyšším náboženským představitelem římské obce, který působil jako prostředník mezi bohy a lidmi (přičemž tato náboženská funkce zůstala zachována i za republiky v podobě *rex sacrorum* či *sacriſiculus*).²⁵

Pro nás je významnou rolí *rex sacrorum*, tj. kněžská funkce, která vznikla na počátku republiky, tedy po vyhnání posledního římského krále, v reakci na potřebu řádného výkonu některých kultovních úkonů, které byly spojeny s označením „*rex*“ (v opačném případě by rituály nebyly konány správně, což by vedlo k porušení *pax deorum*). *Rex sacrorum* je tedy určitou

²² WATSON, Alan. Roman Private Law and the Leges Regiae. *The Journal of Roman Studies*, 1972, roč. 62, č. 1, s. 100.

²³ WATSON: *Roman Private Law and the Leges Regiae*, s. 100; SKŘEJPEK: *Prameny...*, s. 13.

²⁴ V podrobnostech srov. WATSON: *Roman Private Law and the Leges Regiae*, s. 100-105. Judy Gaughan se staví ve prospěch autenticity královských zákonů, přičemž zmiňuje dva hlavní důvody: i) archaický jazyk královských zákonů a ii) obsah královských zákonů, který dle jejího názoru dobře odpovídá charakteru starověkého Říma. GAUGHAN: *Murder Was Not a Crime...*, s. 11-12.

²⁵ BARTOŠEK: *Encyklopedie...*, s. 111 (heslo „*fas*“), s. 187 (heslo „*mos*“) a s. 232-233 (heslo „*regere*“); SKŘEJPEK, Michal. *Ius et religio: právo a náboženství ve starověkém Římě*. 1. vydání. Pelhřimov: Vydavatelství a tiskárna 999, 1999, s. 102-103.

odštěpenou kněžskou součástí institutu původního krále a znalost jeho funkce nám coby reziduum výsadního postavení krále pomůže objasnit jeho účel. *Rex sacrorum* byl král obětník (nejvyšší obětník) a jeho hlavní činností bylo tedy konání obětí.²⁶

2.2 Zákony připisované Romulovi

Již v zákonu, který je připisován prvnímu římskému králi Romulovi, se stanovuje, že klient, který by se provinil vůči patronovi (například podáním žaloby, svědectvím či hlasováním v neprospěch patrona), bude vinen dle zákona o zradě a kdokoli jej pak bude moci usmrтит jako propadlého Ditovi.²⁷ Dále pak Romulus dovolil trestat smrtí manželky, prokázalo-li se, že pily víno či dopustily-li se cizoložství a otcům rodiny (*patres familias*) ponechal moc nad syny, přičemž otec rodiny mohl syna i usmrтит.²⁸

Romulus rovněž zakázal usmrcovat děti mladší tří let, přičemž bezprostředně po narození směly být usmrceny pouze ty, které se narodily zmrzačené či znetvořené.²⁹ Zajímavé je, že zde prameny hovoří spíše o odkládání dětí nežli o přímém usmrcení.

Všechny zde uvedené zmínky o povoleném usmrcení lze interpretovat tak, že v případě nenaplnění vymezených podmínek bude usmrcení protiprávní. Ačkoli tedy Romulovy zákony přímo nezakazují usmrcení, dovodíme, že alespoň určitá výše usmrcení protiprávní byla. Otázky tedy zní: o jakou výše se jednalo a jaký byl její charakter?

Judy Gaughan upozorňuje na „povolovací“ charakter uvedených zákonů a soudí, že se zde jedná o střet dvou autorit: první autoritou je autorita soukromá, charakterizovaná římskou rodinou v čele s jejím nejdůležitějším členem – *paterem familias*; druhou je autorita veřejná, tj. království reprezentované králem. Romulovy zákony pak charakterizuje jako snahu nově vzniklého římského království vymezit se oproti již existujícím rodinám a uzurpovat si některá jejich práva.^{30, 31, 32}

²⁶ SKŘEJPEK: *Ius et religio...*, s. 80 a s. 103-104; STRACHAN-DAVIDSON: *Problems...*, s. 25-27 (svazek první).

²⁷ SKŘEJPEK: *Prameny...*, s. 15.

²⁸ Tamtéž.

²⁹ Tamtéž.

³⁰ GAUGHAN: *Murder Was Not a Crime...*, s. 17-18.

³¹ „Moc přirozeně není nějakým normálním nebo jediným prostředkem státu – o tom není ani řeč, ale spíše je to prostředek pro něj specifický. (...) Nejrnůžnější svazky v minulosti – rodem počínaje – znaly fyzickou moc jako zcela běžný prostředek. Dnes bychom naproti tomu museli říci, že stát je ta lidská pospolitost, která si na určitém území – neboť území patří k jeho znakům – (s úspěchem) nárokuje monopol legitimní fyzické moci. Protože pro naši současnost je specifické, že právo na fyzickou moc se všem ostatním svazům nebo jednotlivcům přiznává jen potud, pokud to stát ze své strany připustí: stát je výhradním zdrojem „práva“ na moc.“ WEBER, Max. *Politika jako povolání*. In WEBER, Max. *Metodologie, sociologie a politika* (přeložil, vybral a uspořádal Miloš Havelka). 1. vydání. Praha: OIKOYMENH, 2009, s. 244.

³² SKŘEJPEK: *Římské právo trestní*, s. 317: „Vývoj římského trestního práva je velmi úzce spojen s římskými ústavními dějinami a tedy i politickým vývojem římského státu, jeho obecnými dějinami. Trestní pravomoci byly totiž přímým odrazem politické moci. Tato skutečnost je zřejmá zejména při pohledu na státní orgány, které se aktivně účastnily trestního procesu. Rovněž zmenšení rozsahu oprávnění jedněch a nárůst moci jiných se promítal do přesunu pravomocí v rámci trestního řízení, např. úpadek procesu konaného před lidovými sborovými soudy. Stejně tak se zde odrážel boj o moc a posuny v mocenské struktuře římského státu.“

Rovněž Petr Dostálík hovoří o rodinách podrobených otcovské moci jako o státech ve státě, kde byla „*státní moc jako moc vyšší (ale do základu podobná) vykonávána jako imperium, moc úředníka a později císaře nad subjekty této moci podrobenými*.“⁶³

Stále je tedy zřetelný soukromoprávní charakter těchto vztahů (práva otců rodin a manželů), nicméně již jsou limitovány veřejnoprávní mocí.

2.3 Zákony připisované Numovi Pompiliovovi

V předchozích řádcích byla zmíněna tendence nově vzniklého státu vymezit se vůči starším mocenským strukturám. V této snaze bylo pokračováno: Numa Pompilius zorganizoval výkon náboženského kultu (rozdělením jejich vykonavatelů na osm kněžských kolegií [„*kurioni, flaminové, tribuni celerum, auguri, panny Vestiny, saliové, fetiálové, pontifikové*“]) a rozdělil lid dle řemesel („*píšči, zlatníci, tesaři, barvíři, ševci, valcháři, kováři a brnčíři*“; zbylá řemesla pak spojil v jeden celek).³⁴

V rámci usmrcení je pak třeba zmínit zákaz pohřbu ženy, která zemřela těhotná a z jejíhož těla nebyl vyňat plod, přičemž na toho, kdo by zákaz porušil, se hledělo jako na toho, kdo zmařil naději (tj. plodu).^{35, 36} Z tohoto ustanovení však nelze dovozovat postih potratu (*abortus*). Ten se objevuje jako samostatný trestný čin až za vlády císaře Trajána, přičemž k jeho spáchání došlo při násilném vyhnání plodu za pomoci jedovatého nápoje (*poculum amatorium*³⁷). Do té doby se jednalo „pouze“ o čin nemorální stíhaný cenzorskou důtkou (*nota censoria*).^{38, 39}

Klíčovým pro tuto pasáž je ovšem zákon následující: „*Jestliže někdo úmyslně usmrtí svobodného člověka, je vrahem. (...) [J]e nařízeno, aby ten, kdo neúmyslně zabije člověka, nabídl za hlavu zabitého jeho agnátům před shromážděným lidem berana*.“⁴⁰

Na slovní spojení „*paricidas esto*“, které Michal Skřejpek překládá jako „*je vrahem*“ je vhodné se podívat z etymologického hlediska. Slovníky často překládají termín „*parricida*“ jako „*otcovrah*“, případně „*vrah bližního, příbuzného*“ etc. Tyto překlady jistě nejsou špatné, nicméně Michiel

³³ DOSTÁLÍK, Petr. *Antická státověda v díle M. T. Cicerona*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2009, s. 14.

³⁴ SKŘEJPEK: *Prameny...*, s. 19 a 21.

³⁵ Tamtéž, s. 21.

³⁶ Dig. 11.8.2. (Marcellus): Negat lex regia mulierem, quae praegnas mortua sit, humari, antequam partus ei excidatur: qui contra fecerit, spem animantis cum gravida peremisse videtur.

³⁷ *Poculum amatorium* je termín pro nápoj lásky. Býval však užíván i k vyvolávání potratů. Srov. BERGER: *Encyclopedic Dictionary...*, s. 760 (heslo „*veneficium*“).

³⁸ SKŘEJPEK, Michal. Mimořádné zločiny. *Právní rozhledy*, 2007, roč. 15, č. 14, s. 516.

³⁹ Ke vztahu potratu a *parricidia* srov. JONCA: *Parricidium...*, s. 28-30.

⁴⁰ „[S]i qui hominem liberum dolo sciens morti duit, paricidas esto.“ „[I]n Numae legibus cautum est, ut, si quis imprudens occidisset hominem, pro capite occisi [agnatis] eis in [contione] offerret arietem.“ Překlad dle: SKŘEJPEK: *Prameny...*, s. 20. Restaurovaný text dle: GAUGHAN: *Murder Was Not a Crime...*, s. 10.

de Vaan upozorňuje na podobnost se starořečtinou – *pāri-kaid-a*, tedy „*ten, kdo usmrtí sobě rovného*“.⁴¹

Pozornost si zaslouží i překlad „*pro capite occissi*“, které lze chápat ve dvou významech: i) jako platbu za hlavu usmrčeného, tj. platbu pachatele za usmrcení jiného a ii) jako platbu za hlavu pachatele, tj. pachatel vykupuje svůj vlastní život (tento právní institut bývá označován jako *vergeld*).⁴²

Je zřejmé, že římské právo velmi brzy počalo rozlišovat mezi úmyslným a neúmyslným usmrcením (přičemž rozlišování úmyslu a nedbalosti často chybělo i v mladších právních kulturách⁴³). Víme, že za neúmyslné usmrcení náležel agnátům beran, ale posud nevíme, jaký následek mělo usmrcení úmyslné. Judy Gaughan argumentuje, že pokud za neúmyslné usmrcení musela být prolita krev berana (přičemž berana považuje za jakousi smírnou oběť), pak za úmyslné usmrcení musela být prolita krev člověka – pachatele – tedy trest smrti, přičemž v jejím pojetí byl za výkon tohoto trestu odpovědný (jako zosobnění státní moci) král.⁴⁴

2.4 Zákony připisované Tullovi Hostiliovu

Z nerozsáhlé legislativní činnosti Tulla Hostilia lze zmínit zřízení soudu nad velezrádci a jejich spoluvíníky, přičemž ti, kteří byli usvědčeni, byli králem usmrceni dle zákona o dezertérech a velezrádcích.⁴⁵ Zbylé zákony pak víceméně reflektují známý Horatiův případ.

⁴¹ „[W]ho kills an equal.“ VAAN, Michiel de. *Etymological Dictionary of Latin and the other Italic Languages*. Leiden: Brill Academic Publishers, 2008, s. 447-448.

⁴² Jedná se o soukromoprávní institut, který byl dříve znám mnoha právním systémům. Usmrcení bližního se považuje za čin, který by si primárně měly vyřešit zúčastněné strany, tj. rodina usmrčeného s rodinou pachatele. Nedojde-li k dohodě a následně ke kompenzaci, může spor vyústit v odvetu. FRIEDMAN, David. Private Creation and Enforcement of Law: A Historical Case. *The Journal of Legal Studies*, 1979, roč. 8, č. 2, Private Alternatives to The Judicial Process, s. 399-401. Římskému právu tento přístup nebyl cizí. Srov. BARTOŠEK: *Encyklopedie...*, s. 264 (heslo „*talio*“).

⁴³ „Staré právo se neptalo na pachatele, ani na nedbalost nebo úmysl. (...) Usilovné pátrání právních historiků po nedbalosti ve starém právu, po tzv. jednání, kterým byla neúmyslně způsobena škoda, je beznadějným pokusem prokázat moderní samozřejmost jako něco právě tak samozřejmého i v archaickém právu.“ HATTENHAUER, Hans. *Evropské dějiny práva* (v překladu Stanislava Kučery). 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1998, s. 15.

⁴⁴ GAUGHAN: *Murder Was Not a Crime...*, s. 10-11.

⁴⁵ SKŘEJPEK: *Prameny...*, s. 23.

2.4.1 Horatiův případ⁴⁶

„*Sic eat quaecumque Romana lugebit hostem.*“⁴⁷

Za vlády Tulla Hostilia byl Řím ve válce s Albou Longou, tj. starověkým městským státem, z něhož – opět dle tradice – Římané pocházeli. Boje tak měly spíše charakter občanské války a ve snaze zabránit zbytečnému krveprolití a oslabení vojsk (jelikož hrozil i útok od Etrusků) byla mezi Tullem Hostiliem a Mettiem Fufetiem (diktátorem Alby Longy) uzavřena následující dohoda: obě strany vyšlou do boje trojici válečníků a úspěšná strana tak přinese vítězství svému městu (to pak spočívalo v tom, že druhé město se beze sporu podrobí prvnímu). Za římské království byli vysláni tři bratři z rodu Horatiů a za Albu Longu rovněž tři bratři – z rodu Curiatů.

Dva Horatiovi bratři ten den zemřeli, on nicméně zvítězil a jako hrdina – v čele armády a třímaje v ruce zbroje poražených Curiatů – se navracel do města. Když po příchodu spatřil svou sestru, která místo toho, aby vítala přeživšího bratra, truchlila pro jednoho z mrtvých Curiatů – kterému byla zasnoubena – tasil meč a se slovy: „*Jdi odsud se svou nezralou láskou ke snoubenci (...) zapomínající bratrů mrtvých i živého, zapomínající vlasti. Tak sejde každá Římanka, která bude truchlit pro nepřítele.*“⁴⁸ svou sestru usmrtil.

Tento strašlivý čin nemohl být odpuštěn ani válečnému hrdinovi, a tak byl Horatius předveden před krále, který měl rozhodnout o jeho osudu. Ten ustanovil *duumviry*, aby soudili Horatia z velezrady (*perduellio*), přičemž proti jejich rozhodnutí se mohl Horatius odvolat ke komiciím (lidovým shromážděním). Trest, který Horatiovi hrozil, byl následující: měla mu být zahalena hlava, měl být pověšen na neplodném stromě a měl být bičován uvnitř, či vně hradeb.

Duumvirové jej odsoudili a přikázali liktorovi, aby mu svázal ruce. V té chvíli Horatius vykřikl: „odvolávám se“ („*provoco*“) a proces tak pokračoval před komiciemi. Lid byl obzvláště pohnut řečí Publia Horatia (otce Horatia i usmrčené Horatiovy sestry), který soudil, že jeho dcera byla usmrcena po právu a kdyby ne, sám by potrestal svého syna z titulu svých otcovských práv a následně prosil shromáždění, aby mu – který měl ještě ráno o tři děti víc – nebrali dalšího

⁴⁶ Následující převyprávění vychází z následujících pramenů a literatury: Liv. 1.22-1.26.; SOLODOW, Joseph. Livy and the Story of Horatius, 1.24-26. *Transactions of the American Philological Association*, 1979, roč. 109, s. 251-268; WATSON, Alan. The Death of Horatia. *The Classical Quarterly*, 1979, roč. 29, č. 2, s. 436-447; PENELLA, Robert. Vires/Robur/Opes and Ferocia in Livy's Account of Romulus and Tullus Hostilius. *The Classical Quarterly*, 1990, roč. 40, č. 1, s. 207-213; STEWART, Andrew. David's 'Oath of the Horatii' and the Tyrannicides. *The Burlington Magazine*, 2001, roč. 143, č. 1177, s. 212-219; KONSTAN, David. Narrative and Ideology in Livy: Book I. *Classical Antiquity*, 1986, roč. 5, č. 2, s. 198-215.

⁴⁷ Liv. 1.26.4. Překlad: *Tak sejde každá Římanka, která bude truchlit pro nepřítele.*

⁴⁸ Liv. 1.26.4.: *Abi hinc cum immaturo amore ad sponsum (...) oblita fratrum mortuorum vivique, oblita patriae. Sic eat quaecumque Romana lugebit hostem.*

potomka. Na lidové shromáždění musela rovněž zapůsobit i zmínka o Horatiově vítězství: „*Jdi, liktore, svaž ruce, které před chvílí ozbrojeny přinesly moc [imperium] římskému lidu.*“⁴⁹

Proces dopadl pro Horatia příznivě, nicméně zjevné bezpráví si stále vyžadovalo nějaký trest či alespoň symbolickou očistu – Horatiovi a jeho otci tedy byly uloženy smírné oběti.

2.4.2 Právní aspekty Horatiova případu

Uvedený případ je doslova pokladnicí juristických problémů. Alan Watson je vymezuje následovně: pravomoci otce a krále, institut odděleného státního procesu s dvěma soudci (*duoviri*), právo odvolat se k lidu, rozsah *perduellia* a *parricidia* a užití náboženských trestů.⁵⁰

Hlavní otázkou, kterou se zde budeme zabývat, je oddělení *perduellia* a *parricidia*, a tedy proč byl s Horatiem veden proces pro *perduellio*, a nikoliv pro *parricidium*? Zde je namístě upozornit, že *perduellio* zmiňuje Titus Livius Patavinus; Rufius Festus píše, že Horatius byl obviněn pro *parricidium*, stejně tak i Dionýsios z Halikarnassu (3.22.) a Florus (či Annus Florus) (1.1.3.6.).⁵¹

Dle Milana Bartoška bylo původně *perduellio* vážným porušením občanských povinností, zejména dorozumění s nepřítelem či dokonce zběhnutí. Později začalo být chápáno obecněji jako velezrada, načež následně *perduellio* spadalo pod *crimen maiestatis*. Řízení o *perduellio* vedli *duoviri perduellionis* a trestem byla smrt.⁵² Uvedené údaje se však zdají být nepřesné: *duoviri perduellionis* se v pramenech vyskytují třikrát, přičemž vyšetřovaný čin pokaždé spočívá v usmrcení – poprvé ve výše uvedené legendě o Horatiovi, podruhé v procesu s Marcem Manliem Capitolinem a potřetí v procesu s Gaiem Rabiriem.⁵³

Judy Gaughan poukazuje na to, že *duoviri perduellionis* byli *ad hoc* magistraturou, přičemž se domnívá, že jedním z hlavních motivů k jejich povolání, byla snaha zbavit se politické odpovědnosti za nepopulární rozhodnutí (jakým by nepochybně bylo odsouzení „hrdiny“ Horatia).⁵⁴ Tento názor je v souladu s argumenty Alana Watsona, který celou legendu interpretuje jako „svalování odpovědnosti“: Horatius usmrtil svou sestru, ale jeho otec nevyužije svých otcovských práv (ze zřejmých důvodů), problém se přesouvá ke králi, který nechce vynést ortel nad římským rekem a tak ustavuje *duoviri perduellionis*, přičemž dle žalobní formule Horatia tito nemohou osvobodit (je všeobecně známo, že Horatius svou sestru usmrtil).⁵⁵

⁴⁹ Liv. 1.26.11.: I, lictor, colliga manus, quae paulo ante armatae imperium populo Romano pepererunt.

⁵⁰ WATSON: *The Death of Horatia*, s. 436.

⁵¹ Citováno dle: WATSON: *The Death of Horatia*, s. 436.

⁵² BARTOŠEK: *Encyklopedie...*, s. 208 (heslo „*perduellio*“).

⁵³ GAUGHAN: *Murder Was Not a Crime...*, s. 106.

⁵⁴ Tamtéž, s. 106-108.

⁵⁵ WATSON: *The Death of Horatia*, s. 440-441.

Zde se dostáváme k možnému důvodu, proč byl Horatius obviněn z *perduellia*, a nikoliv ze zcela zřejmého *parricidia* – Alan Watson se domnívá, že proces umožnil Horatiovi odvolat se k lidu (*provocatio ad populum*) – a tedy byla odpovědnost svalena na římské občany: „*Horatius je brdina a nikdo nechce být odpovědný za jeho odsouzení k trestu smrti. Zachoval se ale obavně, když usmrtil svou sestru a známost jeho činu společně s hrůzou, kterou jím vzbudil, si vyžadují proces s ním a jeho potrestání.*“⁵⁶

Opačný názor zastává Robert Maxwell Ogilvie, který argumentuje tím, že sama Horatiova sestra se svým truchlením pro nepřítele provinila *proditium* a Horatiův čin tedy nepovažuje za *parricidium*, nýbrž za *perduellium* s tím, že Horatius se provinil usmrcením zločince, který ještě nebyl odsouzen.⁵⁷ Tuto myšlenku Alan Watson vyvrací poměrně přesvědčivými argumenty: z pramenů nevyplývá, že by truchlení pro nepřítele bylo považováno za trestný čin či dokonce přímo *proditio*, či že by bylo trestáno smrtí a rovněž, že by usmrcení někoho, kdo není nebezpečný, ale mohl by být obžalován z trestného činu, nebylo považováno za vraždu.⁵⁸

Judy Gaughan se pak domnívá, že Horatiovo usmrcení vlastní sestry bylo zásahem do královské autority, ale nikoli proto, že by se Horatiova sestra dopustila *proditia*, nýbrž proto, že právo usmrcovat náleželo výhradně králi. Argumentuje přitom charakterem smírných obětí, které byly Horatiovi a jeho otci uloženy. Při jednom z těchto obřadů musel Horatiův otec postavit jho (tedy konstrukci ze tří kusů dřeva – dvou kolmo zasazených trámů přes něž je položen třetí) a Horatius pod ním musel projít. Uvedený akt – tj. projití pod jhem – vykazuje podobnost s praxí, která byla požadována po poražených nepřítelích. Jednalo se o symbolické podrobení římské moci a Horatiův „trest“ tak lze vnímat jako podrobení se autoritě krále, kterou svým jednáním – usmrcením sestry – porušil, neboť pouze král má právo usmrcovat.⁵⁹

Nyní narážíme na otázku vymezení pravomoci otce a krále. *Pater familias* byl oprávněn k rozhodování nad životem a smrtí všech osob *alieni iuris*, které byly podrobeny jeho moci. Toto právo se nazývalo *ius vitae necisque* či *potestas vitae necisque*.⁶⁰ V Horatiově případě lze však vidět, jak silně mohla státní moc do tohoto práva zasáhnout a nakolik byl *pater familias* svázán společenskými konvencemi. Otec rodiny, který je i přes svá práva v rovině veřejného procesu prakticky bezmocný, pláče a prosí lid, aby jeho synovi zachoval život. Otcovská moc je tak tváří v tvář s nadřazenými zájmy státu a účastí státních institucí zcela popřena.⁶¹

Závěrem připojuji vlastní domněnku podpořenou antropologickým výzkumem Geoffreya MacCormacka, který se zabýval současnými primitivními společnostmi, přičemž jejich pojetí

⁵⁶ Tamtéž, s. 440-441: „*Horatius is a hero, and no one wishes to take responsibility for having him put to death. But he has also behaved abominably in killing his sister; and the publicity of his act and the horror it aroused demands his trial and punishment.*“

⁵⁷ Citováno dle: WATSON: *The Death of Horatia*, s. 442.

⁵⁸ WATSON: *The Death of Horatia*, s. 442-443.

⁵⁹ GAUGHAN: *Murder Was Not a Crime...*, s. 15-16.

⁶⁰ BARTOŠEK: *Encyklopedie...*, s. 148 (heslo „*ius vitae necisque*“).

⁶¹ GAUGHAN: *Murder Was Not a Crime...*, s. 16-17.

spravedlnosti a jejich sociálních institucí zpětně adaptoval pro rannou římskou společnost. Dle jeho pojetí byla „[r]aná římská společnost statická a zemědělská, založená na malých agnátských rodinných skupinách. Řada těchto skupin mohla vytvořit jednotku, která se geograficky lišila od jiných samostatných společenství. Mnoho moderních primitivních společností má podobnou strukturu a lze rozumně usuzovat, že procesy řešení sporů v těchto společnostech charakterizovaly ranou římskou společnost, ne ve smyslu kopie každického detailu, ale v základech.“⁶² Z jeho závěrů stojí za zmínku následující: je třeba rozlišovat mezi usmrcením, ke kterému došlo v rámci rodiny (krví spřízněných), a usmrcením, ke kterému došlo mimo tuto rodinu. V prvním případě totiž msta či kompenzace nejsou namístě, jelikož rodina by vždy způsobila škodu sobě samé (ať již ztrátou dalšího člena či zásahem do majetkové sféry). Proto je charakteristickou reakcí na takové usmrcení (jako tomu bylo i v Horatiově případě) rituální vykoupení a možné vyhnání pachatele.⁶³

Z uvedeného je zřejmé, že Horatiův „trest“ nemusí být nutně chápán jako podrobení se autoritě krále, jak jej interpretuje Judy Gaughan,⁶⁴ ale jako symbolické vykoupení sestrovraždy (*parricidia*) se specifiky vyplývajících z Horatiova postavení hrdiny.

Čtvrtým římským králem byl Ancus Marcius, po němž nastoupil na trůn pátý římský král Tarquinius Priscus. Jejich legislativní činnost nemá pro tuto práci význam.

2.5 Zákony připisované Serviovi Tulliovi

Z dochovaných zákonů si pozornost zaslouží ten, který stanovil, že pokud syn uhodí otce a tento nařiká, nechť je syn zasvěcen rodinným bohům.⁶⁵ Zasvěcení (*sacer*) je pravděpodobně nejstarším trestem římského trestního práva, který postihoval toho, kdo by přemístil hraniční kameny, již zmíněného útočníka na rodiče, a po svržení království pak toho, kdo by chtěl opětovně království ustanovit a toho, kdo by porušil nedotknutelnost (*sacrosanctitas*) plebejského tribuna (takové zákony byly označovány jako *leges sacratae*).⁶⁶

Harold Bennet se domníval, že zasvěcení staví člověka mimo jeho spoluobčany a označuje jej jako majetek boží. Interpretace, která se nabízí, nám vykresluje zasvěcení jako lidskou oběť a určité vykoupení společnosti u uraženého božstva. Nicméně dle Dionýsia

⁶² MACCORMACK, Geoffrey. *Revenge and Compensation in Early Law. The American Journal of Comparative Law*, 1973, roč. 21, č. 1, s. 85: „Early Roman society was static and agricultural, based upon small agnatic, family groupings. A number of these groups may have formed a unit distinct geographically from other self-contained communities. Many modern primitive societies have a similar structure and one may reasonably infer that the dispute procedures operating within these societies characterized early Roman society, not in the sense that every detail is duplicated but in essentials.“

⁶³ MACCORMACK: *Revenge and Compensation in Early Law*, s. 81-82.

⁶⁴ GAUGHAN: *Murder Was Not a Crime...*, s. 15-16.

⁶⁵ SKŘEJPEK: *Prameny...*, s. 24: Si parentem puer verberit, ast olle plorassit, puer divis parentum sacer esto. (V citovaném zdroji kapitálkami).

⁶⁶ Ten, kdo by prodal vlastní ženu či zradil klienta, pak měl být obětován, nikoli zasvěcen. Vztah oběti a zasvěcení je vděčným tématem k úvahám o charakteru ranného římského práva trestního. BENNETT, Harold. *Sacer Esto. Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, 1930, roč. 61, s. 6-7.

z Halikarnassu zde nebyla povinnost, nýbrž možnost zasvěceného usmrtit. To náboženskému závazku neodpovídá.⁶⁷

Theodor Mommsen měl za to, že možnost usmrcení byla subsidiárního charakteru a nastupovala teprve v případě, kdy viník nemohl být obětován v souladu s *fas* k tomu kompetentním magistrátem.⁶⁸ James Leigh Strachan-Davidson na tezi Theodora Mommsena navázal s tím, že se jedná o postup *ultima ratio* pro případy, kdy by (ať již v důsledku pochybení na straně magistráta, či jiných okolností) došlo k tomu, že by viník unikl řádnému trestu, tj. stětí sekerou.⁶⁹

Harold Bennett oba tyto názory odmítl a zasvěcení chápal jako odsouzení k trestu smrti, který byl běžně vykonáván,⁷⁰ zatímco William Warde Fowler interpretoval „*sacer*“ ve významu tabu s poukázáním na poměrně zřejmý rozpor, kdy by byl jinak viník zasvěcen božstvu (tj. prohlášen za majetek boha) a následně popraven. Dle jeho názoru je pachatel vyobcován z římské společnosti, stává se z něj *persona non grata*, ztrácí jakoukoliv ochranu, nicméně není přímo usmrcen (ačkoliv tak kdokoli může beztrestně učinit).⁷¹ Tato interpretace doplňuje teze Richarda Baumana, že k trestu smrti docházelo pouze sporadicky a pachateli se spíše dávala možnost dobrovolného exilu.⁷²

2.6 Vlášda Tarquinia Superba a konec římského království

V souladu s tradicí započala vláda Tarquinia Superba roku 534 př. Kr., po vraždě jeho tchána Servia Tullia a vlastního bratra Arrunse. Toto období bývá popisováno jako tyranie, která vyvrcholila ve chvíli, kdy jeho syn – Sextus Tarquinius – znásilnil vdanou Římanku Lukrécii, která následně spáchala sebevraždu. Následný odpor lidu vedl k jeho svržení a vyhnání z Říma roku 509 př. Kr.⁷³

Tyto události vedly ke svržení království jako nekontrolovatelné samovlády jedince, přičemž v období republiky bylo v takové nelibosti, že snaha o jeho znovunastolení (*regnum affectare*) byla trestána smrtí a svržení království se 24. února slavilo jako svátek (*regifugium*).⁷⁴

⁶⁷ BENNETT: *Sacer Esto*, s. 5-7.

⁶⁸ MOMMSEN: *Römisches Strafrecht*, s. 901-902 a p. p. č. č. 1 na s. 902.

⁶⁹ Nabízí přitom přirovnání k člověku, který unikl svému osudu a nyní bloudí jako Kain, nicméně bez Kainovy ochrany. STRACHAN-DAVIDSON: *Problems...*, s. 3-9 (svazek první).

⁷⁰ BENNETT: *Sacer Esto*, s. 17-18.

⁷¹ FOWLER, William Warde. The Original Meaning of the Word Sacer. *The Journal of Roman Studies*, 1911, roč. 1, s. 57-63.

⁷² BAUMAN, Richard. *Crime and Punishment in Ancient Rome*. Taylor & Francis e-Library, 2004, s. 13-18; a srov. CLOUD, John Duncan. Leges de sicariis: The first chapter of Sulla's lex de sicariis. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte – Romanistische Abteilung*, 2009, č. 126, s. 122-124.

⁷³ RIDGEWAY, William. The Value of the Traditions Respecting the Early Kings of Rome. *The Classical Journal*, 1919, roč. 14, č. 6, s. 373.

⁷⁴ BARTOŠEK: *Encyklopedie...*, s. 232-233.

2.7 Proces a trestání

S ohledem na legislativu Numy Pompilia, okolnosti Horatiova případu a úvahu, že úmyslné usmrcení muselo být trestáno přísněji než zasvěcením, se Judy Gaughan domnívá, že úmyslné usmrcení vyžadovalo odčinění viny skrze prolítí další krve.⁷⁵

Právě tento požadavek na odčinění viny považuje Judy Gaughan za klíčový pro pochopení, proč byl zmíněný zákon vydán Numou Pompiliem – králem, jehož vláda byla charakterizována důrazem na náboženský kult (stanovení náboženských obřadů, rozdělení kněžských kolegií etc.). Dle její interpretace sloužilo zmíněné odčinění k uspokojení božstev (tj. k zachování *pax deorum*) a právě král – jako nejvyšší kněz a prostředník mezi lidmi a bohy – byl za toto odčinění odpovědný, přičemž dochází k závěru, že čím více mohl král kontrolovat odčinění, tím lépe.⁷⁶

Dále se lze domnívat, že veřejná poprava měla charakter oběti (z etymologického hlediska lze rovněž zmínit spojení slov „*sacratio*“ a „*sacer*“ se „*sanctio*“ a dále „*sacratio capitis*“ či „*homo sacer*“). Vzhledem k náboženskému charakteru popravy lze mít za to, že výkon popravy samotné příslušel – či alespoň musel být v jeho režii – samotnému králi jako nejvyššímu obětníkovi (*rex sacrorum*),⁷⁷ a navážeme-li na charakter zvířecí oběti, zdá se být pravděpodobným způsobem samotného výkonu stětí sekerou.⁷⁸

Osobně však s takovou interpretací nesouhlasím: práce Judy Gaughan stojí na tom, že v období republiky úmyslné usmrcení nebylo zločinem a jednotlivé případy si mezi sebou vyřizovaly jednotlivé římské rodiny (víceméně v soukromoprávní rovině).⁷⁹ Pokud je tato teze pravdivá, pak se v období království nemohlo jednat o zločin s náboženskými vazbami – na předchozích řádcích již bylo zmíněno, že právě požadavek na správný výkon náboženského kultu vedl k tomu, že ačkoli bylo království svrženo a v obecné nelibosti, přesto zůstala zachována funkce *rex sacrorum*.

Lze tak mít za to, že William Warde Fowler se ubíral správným směrem, když interpretoval „*sacer*“ ve významu tabu,⁸⁰ a že i zde připadá v úvahu možnost, že pachatel byl vyobcován z římské společnosti (s tím, že jej kdokoli mohl beztrestně usmrtit), což je doplněno

⁷⁵ GAUGHAN: *Murder Was Not a Crime...*, s. 19.

⁷⁶ GAUGHAN: *Murder Was Not a Crime...*, s. 19-20; a srov. SCHULTZ, Celia. The Romans and Ritual Murder. *Journal of the American Academy of Religion*, 2010, roč. 78, č. 2, s. 516-541.

⁷⁷ ASTON, W. D. Problems of Roman Criminal Law. *Journal of the Society of Comparative Legislation*, 1913, roč. 13, č. 2, s. 214-215 a p. p. č. 2 na s. 214; GIRARD, Paul Frédéric. *Histoire de l'organisation judiciaire des Romains*. Paris: Arthur Rousseau (Librairie nouvelle de droit et de jurisprudence), 1901, s. 33-34: „A Rome, le premier bourreau a été un sacrificateur. Il n'y a pas anciennement d'exécution capitale qui ne soit faite en l'honneur d'un dieu.“ Překlad: „V Římě byl prvním popravitel obětník. Ve starších dobách neexistoval trest smrti, který by nebyl konán k uctění nějakého boha.“

⁷⁸ BENNETT: *Sacer Esto*, s. 8-9; STRACHAN-DAVIDSON: *Problems...*, s. 2-3 (svazek první).

⁷⁹ GAUGHAN: *Murder Was Not a Crime...*, passim.

⁸⁰ FOWLER: *The Original Meaning of the Word Sacer*, s. 57-63.

již zmíněnou tezí Richarda Baumana, že k trestu smrti docházelo pouze sporadicky a pachateli se spíše dávala možnost dobrovolného exilu⁸¹ a antropologickými argumenty Geoffreya MacCormacka, dle kterého je charakteristickou reakcí na usmrcení krevní msta (není-li pachatel členem samotné zasažené rodiny), jako tzv. negativní kompenzace.⁸²

V návaznosti na interpretaci Horatiova případu Alanem Watsonem se lze dále domnívat, že oproti *perduellui* se nebylo možno v případě úmyslného usmrcení odvolat k lidu (*provocatio ad populum*),⁸³ což naopak potvrzuje teorii Judy Gaughan – odpovídal-li král za dobré vztahy s bohy, pak nemohl tuto odpovědnost přenášet na lid a Horatiův případ je pak (s ohledem na svá specifika) výjimkou z pravidla.

Konečně lze souhlasit i s názorem, že původním označením pro úmyslné usmrcení bylo zřejmě *parricidium* – tento názor vyslovený již Theodorem Mommsenem⁸⁴ má oporu v pramenech, odpovídá i etymologickému rozboru Michiela de Vaana (*pāri-kaid-a*; tj. ten, kdo usmrtí sobě rovného)⁸⁵ a odpovídá charakteru městského státu s omezenou populací.

⁸¹ BAUMAN: *Crime and Punishment...*, s. 13-18; a srov. CLOUD: *Leges de sicariis...*, s. 122-124.

⁸² MACCORMACK: *Revenge and Compensation in Early Law*, s. 81.

⁸³ WATSON: *The Death of Horatia*, s. 440-441.

⁸⁴ MOMMSEN: *Römisches Strafrecht*, s. 612-613.

⁸⁵ VAAN: *Etymological Dictionary of Latin...*, s. 447-448.

3 Zákon dvanácti desek

Zákon dvanácti desek je (či tabulí) je kodifikací římského obyčejového práva (*consuetudo*) z poloviny 5. století př. Kr. (451–449 př. Kr.), která vznikla pro nátlak plebejů, kteří chtěli zabránit volnému a v jejich neprospěch prováděnému výkladu právních norem magistráty a soudci. Zákon sám byl pak sepsán desetičlennou komisí (*decemviri legibus scribundis*), která se pravděpodobně inspirovala řeckou legislativou, přičemž po dobu jednoho roku měla tato komise mimořádné pravomoci (došlo k suspendování ostatních úřadů a k omezení práva provokace). Ačkoli následné chování decemvirů (hlavně pak Appia Claudia) vedlo k jejich svržení, navržený text byl přijat lidovým shromážděním jako zákon (*lex*) a poté vystaven na fóru.⁸⁶

3.1 Ústavní charakter Zákona dvanácti desek

Je namístě věnovat se i legislativnímu procesu a charakteru samotného Zákona dvanácti desek. Teze Judy Gaughan, že úmyslné usmrcení bylo v době královské zločinem, zatímco v době republiky již nikoli, je těžko pochopitelná – již s ohledem na pověstný římský tradicionalismus – neuvědomíme-li si návaznost dekriminalizace úmyslného usmrcení právě na vyhnání krále, ustavení republiky a omezení veřejnoprávních pravomocí.^{87, 88}

Výše bylo zmíněno, že Zákon dvanácti desek má být kodifikací římského obyčejového práva a rovněž, že při jeho sepsání se decemvirové inspirovali řeckou legislativou. Tato dvě tvrzení jsou ovšem ve zřejmém rozporu: pakliže má dojít k sepsání zvykového práva, netřeba se inspirovat zahraniční úpravou. Pochopení charakteru Zákona dvanácti desek nám usnadní myšlenky Jeffersona Elmora, dle kterého řecká (potažmo antická) pravověda rozlišovala dva pojmy: *politeia* (πολιτεία) a *nomoi* (νόμοι).⁸⁹

Politeia by měla „představovat základní části státu jako politické organizace a systém úředníků, kteří by uskutečňovali společnou vůli. Ve zkratce se jednalo o způsob, kterým stát uplatňoval svou suverenitu a který ji rozlišoval na monarchii, oligarchii, či demokracii.“⁹⁰

⁸⁶ SKŘEJPEK: *Prameny...*, s. 27–28; BARTOŠEK: *Encyklopedie...*, s. 161; k otázce autentičnosti Zákona dvanácti desek srov. GREENIDGE, A. H. J. The Authenticity of the Twelve Tables. *The English Historical Review*, 1905, roč. 20, č. 77, s. 1–21.

⁸⁷ Srov. SHUMWAY, Edgar S. Some View-Points of Roman Law Prior to the Twelve Tables. *The American Law Register*, 1902, roč. 50, č. 2, s. 102.

⁸⁸ SKŘEJPEK: *Římské právo trestní*, s. 317: „Vývoj římského trestního práva je velmi úzce spojen s římskými ústavními dějinami a tedy i politickým vývojem římského státu, jeho obecnými dějinami. Trestní pravomoci byly totiž přímým odrazem politické moci. Tato skutečnost je zřejmá zejména při pohledu na státní orgány, které se aktivně účastnily trestního procesu. Rovněž zmenšení rozsahu oprávnění jedné a nárůst moci jiných se promítal do přesunu pravomocí v rámci trestního řízení, např. úpadek procesu konaného před lidovými shromážděními. Stejně tak se zde odrážel boj o moc a posuny v mocenské struktuře římského státu.“

⁸⁹ ELMORE, Jefferson. The Purpose of the Decemviral Legislation. *Classical Philology*, 1922, roč. 17, č. 2, s. 131.

⁹⁰ Tamtéž, s. 131: „The answer seems to be that there was first the notion of a *politeia*, which should exhibit the constituent parts of the state as a political organization and the system of officials by whom the common will was carried into effect. In short it was the method by which the state exercised its sovereignty and which distinguished it as monarchy, oligarchy, or democracy.“

Nomoi pak byly „základními zákony, organickou legislativou, která prováděla *politeia* vymezením povinností úředníků a stanovením základních vztahů občanů k vládě a jednoho k druhému.“⁹¹ Oba dva prvky, tj. jak *politeia*, tak *nomoi* pak dle Jeffersona Elmora tvoří ústavu ve starořeckém chápání⁹² a zatímco *politeia* vznikla náhlým (takřka revolučním) převratem po vyhnání krále, byl to právě Zákon dvanácti desek, který upravoval *nomoi* a kterým tak Římané dokončili svůj ústavodárný proces.⁹³

3.2 Relevantní ustanovení Zákona dvanácti desek

Níže bude uveden výběr ustanovení Zákona dvanácti desek, jež se jeví nezbytným pro vyvození správných (či alespoň pravděpodobných) závěrů o úpravě úmyslného a neúmyslného usmrčení.

3.2.1 Ustanovení třetí desky

Zmínit lze ustanovení, které se nám však nedochovalo v původním znění, ale pouze v díle *Aula Gellia Noctes Atticae*: „Bylo však právem dovoleno, aby se v té době dohodli, pokud se nedohodli, byli drženi v poutech 60 dnů. Během této doby byli po tři po sobě následující tržní dny předváděni před praetora na shromaždiště lidu a bylo vyhlášováno, k jaké částce byli odsouzeni. Při třetím tržním dnu byli trestáni na hrdle nebo prodáváni za Tiberu do ciziny.“ (...) „Třetího tržního dne at' rozsekají na části. Useknou-li si více či méně, at' jim to neškodí.“⁹⁴

Překlad Michala Skřejpka svádí k interpretaci, že zákon umožňoval věitelům rozsekat neplaticího dlužníka na kusy podle výše jejich podílů. Taková interpretace je pro čtenáře jistě zajímavá, ale s vysokou pravděpodobností též chybná. Lze se ztotožnit s názorem Maxe Radina, dle kterého se uvedená slova vztahují k veřejnému prodeji, tj. *sectio bonorum* – dělení majetku, a nikoli k sekání těla dlužníka.⁹⁵

⁹¹ Tamtéž, s. 131-132: „These were the fundamental laws, organic legislation which put the *politeia* in operation by defining the duties of officials and determining the essential relations of the citizens to the government and to one another.“

⁹² Přičemž taková distinkce nebyla cizí ani římským autorům. Zmínit lze dvě díla Marca Tullia Cicerona – *De re publica* a *De Legibus*, která na sebe myšlenkově navazují: hlavním objektem *De re publica* je *politeia* a následný spis *De Legibus* se zabývá *nomoi*. Vizte ELMORE: *The Purpose of the Decemviral Legislation*, s. 132-133 a s. 137 a srov. DOSTALÍK: *Antická státověda...*, s. 156.

⁹³ ELMORE: *The Purpose of the Decemviral Legislation*, s. 134-140.

⁹⁴ Gell. NA 20.1.46.-47.: *Erat autem ius interea paciscendi ac, nisi pacti forent, habebantur in vinculis dies sexaginta. Inter eos dies trinis nundinis continuis ad praetorem in comitium producebantur, quantaque pecuniae iudicati essent, praedicabatur. Tertius autem nundinis capite poenas dabant aut trans Tiberim peregre venum ibant. SKŘEJPEK: Prameny..., s. 32-33: Tertius nundinis partis secanto. Si plus minusve secuerunt, se fraude esto.* (Dle *Aula Gellia* vlastní slova zákona; v citovaném zdroji kapitálkami).

⁹⁵ RADIN: *Secare Partis...*, s. 32-48; BARTOŠEK: *Encyklopedie...*, s. 243.

Rovněž slovní spojení „*trestáni na brdle*“ (*capite poenas dabant*) by pak mělo být interpretováno ve významu *capitis deminutio*, tj. změně právního postavení římského občana a nikoli trestu smrti.⁹⁶

3.2.2 Ustanovení čtvrté desky

V díle Marca Tullia Cicerona se dochovalo následující ustanovení: „*usmrčen rychle, jako podle XII desek zplášt' obludné dítě.*“⁹⁷ Ustanovení dokládá, že Římané se k úmyslnému usmrcení nestavěli *a priori* negativně, ale že existovaly okolnosti, za kterých bylo povoleno zbavit člověka života. Norma pak směřuje spíše ke způsobu provedení (rychle), nežli k polemice o přípustnosti.

3.2.3 Ustanovení osmé desky

Ustanovení osmé desky nás informují o existenci odvety jako právního instrumentu, s jehož pomocí si mezi sebou řešily římské rodiny své spory: „*Jestliže zlomí končetinu a nedobodne se s ním, at' sáhne k odvetě.*“⁹⁸ Rovněž je stále činěna distinkce mezi usmrcením úmyslným a neúmyslným, přičemž v případě usmrcení neúmyslného má být rodině oběti dán beran: „*Jestliže zbraň z ruky spíše vyklouzla, než by hodil, at' je místo něho dán beran.*“⁹⁹

Diskutabilní je rovněž ustanovení, které se dochovalo v díle Plinia staršího, a dle kterého: „*Plody ... tajně za noci spásat nebo posekat XII desek trestalo smrtí pověšením a obětováním Cereře, tedy přísněji než vraždu.*“¹⁰⁰ Mohlo by se zdát, že vyvrací tezi Judy Gaughan, nicméně je třeba si uvědomit, že Gaius Plinius Secundus je autorem prvního století po Kr. a jeho poznámka směřovala primárně k normě postihující tajné spásání či posekání plodů; nelze tedy s jistotou říci, zda se jeho komparace vztahovala k postihování úmyslného usmrcení před, v průběhu, či po účinnosti Zákona dvanácti desek.

3.2.4 Ustanovení deváté desky

Již zmíněné omezení veřejné moci lze spatřovat v ustanoveních deváté desky; tak bylo povoleno jednat o životě občana pouze před nejvyšším lidovým shromážděním, přičemž lze zmínit podobnost s Horatiovým případem rozebraným v předchozí kapitole: „*Výsady*

⁹⁶ RADIN: *Secare Partis...*, s. 45; BARTOŠEK: *Encyklopedie...*, s. 52 (heslo „*caput*“) a s. 213 (heslo „*poena*“).

⁹⁷ Cic. Leg. 3.8.19.: *Deinde quom esset cito necatus tamquam ex XII tabulis insignis ad deformitatem puer (...).* SKŘEJPEK: *Prameny...*, s. 32-33.

⁹⁸ LDT 8.2.: *Si membrum rup[s]it, ni cum eo pacit, talio esto.* SKŘEJPEK: *Prameny...*, s. 40-41. (V citovaném zdroji kapitálkami).

⁹⁹ LDT 8.24a.: *Si telum manu fugit magis quam iecit, aries subiicitur.* SKŘEJPEK: *Prameny...*, s. 44-45. (V citovaném zdroji kapitálkami).

¹⁰⁰ Plin. NH 18.3.12.: *Frugem quidem aratro quaesitam furtim noctu pavisse ac secuisse puberi XII tabulis capital erat, suspensumque Cereri necari iubebant gravius quam in homicidio convictum, inpubem praetoris arbitrato verberari noxiamve duplione decerni.* SKŘEJPEK: *Prameny...*, s. 44-45.

at' nenavrhuji. O životě občana at' jednají jen před nejvyšším lidovým shromážděním."⁴⁰¹ Obsah ustanovení zmiňuje Marcus Tullius Cicero hned dvakrát: „Dva znamenité zákony převzaté z XII desek, z nichž první zakazuje výsady, druhý zakazuje jednat o životě občana jinde než na nejvyšším shromáždění lidu.“⁴⁰²

Obavy před veřejnou mocí – respektive před jejím zneužitím – lze spatřovat i v úpravě postihování soudců a rozhodců, kteří byli usvědčeni z přijetí úplatku: „Domníváš se, že je tvrdý zákon, který stihá smrtí soudce nebo rozhodce ustanoveného podle práva, jestliže byl usvědčen, že přijal kvůli rozsudku peníze?“⁴⁰³

Krátký komentář si zaslouží taktéž ustanovení, které se dochovalo v díle *De gubernatione Dei* od křesťanského spisovatele Salviana: „Usmrtit totiž jakéhokoli člověka, který nebyl odsouzen, zakázala také nařízení XII desek.“⁴⁰⁴ Z textu se dovídáme o zákazu, nikoli však o následcích jeho porušení a není tak vyvrácena teze Judy Gaughan o dekriminlizaci úmyslného usmrcení (to bylo stále společensky nepřijatelným činem, bylo však řešeno jinými cestami – a to soukromoprávními – zásah do veřejné sféry, tj. ohrožení římského státu tak stále spadalo do veřejnoprávního režimu sankcionování, jak je zřejmé hned z následujícího ustanovení: „Zákon XII desek přikazuje toho, kdo by podněcoval nepřitele anebo vydal občana nepříteli, potrestat smrtí.“⁴⁰⁵).

Rovněž je zřejmá existence magistratury, která spravovala hrdelní soudnictví: „[K]vestoři ..., kteří spravovali hrdelní soudnictví, ... se nazývali quaestores parricidii; o nich se zmiňuje také zákon XII desek.“⁴⁰⁶

3.3 Postihování úmyslného usmrcení

Dochovaná ustanovení Zákona dvanácti desek tedy obsahují pouze regulaci neúmyslného usmrcení, přičemž Judy Gaughan se domnívá, že vyvozovat z této skutečnosti závěr, že existovala i úprava usmrcení úmyslného, je chybou. Argumentuje tím, že žádný římský autor se o takovéto legislativě nezmiňuje (a to nejenom výslovně, ale nelze nalézt ani odkazy, zmínky či poznámky).¹⁰⁷

¹⁰¹ Cic. Leg. 3.4.11.: Privilegia ne inroganto. De capite civis nisi per maximum comitatum ollosque quos censores in partibus populi locassint ne ferunt. SKŘEJPEK: *Prameny...*, s. 44-45.

¹⁰² Cic. Leg. 3.19.44.: Tum leges praeclarissimae de duodecim tabulis tralatae duae, quarum altera privilegia tollit, altera de capite civis rogari nisi maximo comitiatu vetat. SKŘEJPEK: *Prameny...*, s. 46-47.

¹⁰³ Gell. NA 20.1.7.: Dure autem scriptum esse in istis legibus quid existimari potest? nisi duram esse legem putas, quae iudicem arbitrumve iure datum, qui ob rem dicendam pecuniam accepisse convictus est, capite poenitur aut quae furem manifestum ei, cui furtum factum est, in servitutem tradit, nocturnum autem furem ius occidendi tribuit. SKŘEJPEK: *Prameny...*, s. 46-47.

¹⁰⁴ Salv. Gub. 8.5.: Interfici enim indemnatum quemcunque hominem etiam XII tabularum decreta vetuerunt. SKŘEJPEK: *Prameny...*, s. 46-47.

¹⁰⁵ Dig. 48.4.3. (Marcianus): Lex duodecim tabularum iubet eum, qui hostem concitaverit quive civem hosti tradiderit, capite puniri. SKŘEJPEK: *Prameny...*, s. 46-47.

¹⁰⁶ Dig. 1.2.2.23. (Pomponius): Et quia, ut diximus, de capite civis romani iniussu populi non erat lege permissum consulibus ius dicere, propterea quaestores constituebantur a populo, qui capitalibus rebus praessent: hi appellabantur quaestores parricidii, quorum etiam meminit lex duodecim tabularum. SKŘEJPEK: *Prameny...*, s. 46-47.

¹⁰⁷ GAUGHAN: *Murder Was Not a Crime...*, s. 59.

Výše uvedené ovšem neznamená, že římská republika byla utopií bez prolévání krve, či naopak dystopií bez jakéhokoli postihu úmyslného usmrcení. Úmyslné usmrcení bylo vždy protiprávní (nejednalo-li se o povolené výjimky), namísto veřejné moci však nastupuje moc soukromá a smrt tak nebyla záležitostí státu, ale příbuzných usmrčeného.¹⁰⁸

Přesnou odpověď na otázku, jak soukromá moc postupovala, však Judy Gaughan nenabízí. Myšlenka, že veřejná moc neupravovala úmyslné usmrcení a dále existence sociálních struktur jako *familia*, vztahů patrona a klienta a možnosti soukromoprávní arbitráže, které byly schopny vyřešit širokou škálu sporů, dávají mnoho prostoru pro interpretaci, nicméně přesný postup znám není.¹⁰⁹

Jednou z možností je soukromá msta, kterou římské právo znalo, jak dokládají slova učitele Západu svatého Augustina, který se odvolává na Marca Tullia Cicerona a ve svém díle *De civitate Dei* uvádí: „*Tullius napsal, že je v zákonech osm druhů trestů: nábrada škody, vězení, bičování, soukromá msta, nečestnost, vyhnání, smrt, otroctví.*“¹¹⁰

3.4 Postihování úmyslného usmrcení a římská mentalita

Kromě již zmíněného ustanovení z polomytického období vlády druhého římského krále Numy Pompilia („*Si qui hominem liberum dolo sciens mortui duit, parricidas esto.*“), tak Římané nepřistoupili k vydání zvláštního zákona či samostatných předpisů, které by obecně úmyslné usmrcení upravovaly.¹¹¹ Krzysztof Amiełańczyk uvádí dva možné důvody tohoto rezervovaného přístupu:¹¹²

a) římská mentalita neshledávala úmyslné usmrcení natolik negativním, aby je okamžitě spojila s trestní odpovědností. V tomto ohledu lze uvést mnohé příklady legitimizované smrti, které římská právní kultura znala – i) *senatusconsultum ultimum*, tj. „*zvláštní opatření senátu, kterým v případě obrožení pocházejícího ne od zahraničního nepřítele, ale od samotných občanů římských svěřoval římský stát do rukou vybraných úředníků, obvykle konzulů (...) neomezené pravomoci k odstranění stavu obrožení.*“¹¹³ Na základě *senatusconsulta ultima* pak Cicero v pozici konzula nechal bez soudu usmrtit spiklence v čase Katilinova spiknutí, přičemž jeho snahou bylo zmenšit nebezpečí, které hrozilo římskému státu.¹¹⁴

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 59-60.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 67.

¹¹⁰ Aug. Civ. 21.11.: [O]cto genera poenarum in legibus esse scribit Tullius: damnum, vincula, verbera, talionem, ignominiam, exilium, mortem, servitutem. SKŘEJPEK: *Prameny...*, s. 50-51.

¹¹¹ RÜPKE, Jörg. You Shall Not Kill. Hierarchies of Norms in Ancient Rome. *Numen*, 1992, roč. 39, č. 1, s. 60-61.

¹¹² AMIELAŃCZYK, Krzysztof. Coll. 1.0. DE SICARIIS [ET HOMICIDIIS CASU VEL VOLUNTATE] – czyli krótki wykład o transformacji rzymskiej ustawy przeciwko „nożownikom” w powszechne prawo przeciwko zabójstwu. *Studia Iuridica Lublinensia*, 2013, roč. 11, č. 19, s. 29.

¹¹³ DOSTALÍK: *Antická státovéda...*, s. 139.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 141-142.

ii) *Proscriptio*, tj. jmenný seznam osob, které byly bez odsouzení postaveny mimo zákon a na jejichž hlavu byla vypsána odměna. Poprvé takto postupoval Sulla roku 82 př. Kr., kdy majetek takovýchto nepřátel státu (*proscripti*) byl zabaven a rozprodán a jejich potomci se nesměli ucházet o veřejné funkce a úřady. Podruhé členové druhého triumvirátu roku 43 př. Kr., když vyvolali hrůznou politickou odplatu, které padli za oběti – mimo jiné – i Marcus Tullius Cicero a Gaius Verres.¹¹⁵

iii) *Ius vitae necisque*, tj. právo hlavy rodiny (*pater familias*) nad životem a smrtí všech osob *alieni iuris*, které byly podrobeny jeho moci,¹¹⁶ přičemž lze v tomto ohledu zmínit i právo vlastníka nad životy svých otroků a právo usmrtit osoby přistižené při cizoložství dle *lex Iulia de adulteriis coercendis*.¹¹⁷

Patri datur ius occidendi adulterum cum filia quam in potestate habet: itaque nemo alius ex patribus idem iure faciet: sed nec filius familias pater: (sic eveniet, ut nec pater nec avus possint occidere) nec immerito: in sua enim potestate non videtur habere, qui non est suae potestatis. Nec in ea lege naturalis ab adoptivo pater separatur.¹¹⁸

Překlad (K. B. + I. L.): Jen otec rodiny disponuje právem zabít muže, jenž spáchal cizoložství s dcerou, která je v jeho moci. Proto žádný jiný příslušník rodiny nemůže po právu učinit totéž, ani syn pod otcovskou mocí, který sám má dceru, tak nemůže učinit. Může tudíž nastat situace, že ani otec ani děd nemohou zabít cizoložníka. To není nemožné, protože, kdo nemá moc nad sebou, nemůže ji mít nad někým jiným. Tento zákon nečiní rozdíl mezi biologickým a adoptivním otcem.¹¹⁹

Ideo autem patri, non marito mulierem et omnem adulterum remissum est occidere, quod plerumque pietas paterni nominis consilium pro liberis capit: ceterum mariti calor et impetus facile decernentis fuit refrenandus.¹²⁰

Překlad (K. B. + I. L.): A proto otec, ne manžel, má právo zabít ženu a každého cizoložníka. Obecným důvodem tohoto pravidla je, že otcovy city berou ohled k zájmům dětí, ale vášně a výbušnost manžela, jenž se rozhoduje zbrkle, musí být potlačeny.¹²¹

Quod ait lex "in continenti filiam occidat", sic erit accipiendum, ne occiso hodie adultero reservet et post dies filiam occidat, vel contra: debet enim prope uno ictu et uno impetu utrumque occidere, aequali ira adversus utrumque sumpta. Quod si non affectavit, sed, dum

¹¹⁵ BARTOŠEK: *Encyklopedie...*, s. 225.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 148.

¹¹⁷ AMIELAŃCZYK: *Coll. 1.0. DE SICARIIS...*, s. 30; nejedná se přitom o zvláštní projev *patria potestas*, ale samostatné *ius occidendi patris iure*. Srov. JONČA: *Parricidium...*, s. 223-231.

¹¹⁸ Dig. 48.5.21(20). (Papinianus), Dig. 48.5.22(21). (Ulpianus) a Dig. 48.5.23(22).pr. (Papinianus).

¹¹⁹ BUBELOVÁ, Kamila, LÁDR, Ivan. *Texty ke studiu římského trestního práva*. Olomouc: Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, 2012, s. 26.

¹²⁰ Dig. 48.5.23(22).4. (Papinianus).

¹²¹ BUBELOVÁ, LÁDR: *Texty...*, s. 26-27.

adulterum occidit, profugit filia et interpositis horis adprehensa est a patre qui persequabatur, in continenti videbitur occidisse.¹²²

Překlad (K. B. + I. L.): Kde zákon praví „Smí svou dceru zabít okamžitě“, musíme tato slova chápat tak, že po zabítí cizoložníka se nemůže rozhodnout zabít dceru v dalších dnech. Naopak musí je zabít jedním úderem a jedním útokem v jednom záchvatu rozhořčení vůči oběma. Když se ale dcera bez otcova přispění dá na útěk, zatímco otec zabíjí cizoložníka, a otec ji po několika hodinách dostihne a zabije, poté co ji pronásledoval, má se za to, že ji zabil okamžitě.¹²³

Marito quoque adulterum uxoris suae occidere permittitur, sed non quemlibet, ut patri: nam hac lege cavetur, ut liceat viro deprehensum domi suae (non etiam soceri) in adulterio uxoris occidere eum, qui leno fuerit quive artem ludicram ante fecerit in scaenam saltandi cantandive causa prodierit iudiciove publico damnatus neque in integrum restitutus erit, quive libertus eius mariti uxorisve, patris matris, filii filiae utrius eorum fuerit (nec interest, proprius cuius eorum an cum alio communis fuerit) quive servus erit.¹²⁴

Překlad (K. B. + I. L.): Manžel rovněž může zabít muže, který se dopouští cizoložství s jeho manželkou, ne však kohokoliv bez rozdílu jako otec. Zákon stanoví, že manžel může zabít cizoložníka, když jej přistihne ve svém vlastním domě, ale ne, když jej přistihne v domě svého tchána. Rovněž tak nemůže zabít muže, jenž se dopustil kuplířství nebo vykonával zaměstnání herce, tanečníka, zpěváka nebo byl odsouzen veřejným soudem a zahlazením mu nebyla navrácena jeho občanská práva a ani propuštěnce svého, manželky, otce nebo matky, syna nebo dcery kohokoliv z nich, přičemž nehraje roli, zda patřil výlučně některé z výše uvedených osob či byl povinen k úsluhám dvěma pány. To samé se vztahuje na otroka.¹²⁵

iv) Právo na sebeobranu a usmrcování válečných nepřátel.¹²⁶ Rozsah práva na sebeobranu nejlépe ilustrují slova Marca Tullia Cicerona, který ji považuje za nepsaný, ale vrozený zákon („*non scripta, sed nata lex*“): *Insidiatori vero et latroni quae potest inferri iniusta nex? Quid comitatus nostri, quid gladii volunt? quos habere certe non liceret, si uti illis nullo pacto liceret. Est igitur haec, iudices, non scripta, sed nata lex; quam non didicimus, accepimus, legimus, verum ex natura ipsa adripuimus, hausimus, expressimus; ad quam non docti sed facti, non instituti sed imbuti sumus, —ut, si vita nostra in aliquas insidias, si in vim et in tela aut latronum aut inimicorum incidisset, omnis honesta ratio esset expediendae salutis. Silent enim leges inter arma; nec se exspectari iubent, cum ei qui exspectare velit, ante iniusta poena luenda sit, quam iusta*

¹²² Dig. 48.5.24(23).4. (Ulpianus).

¹²³ BUBELOVÁ, LÁDR: *Texty...*, s. 27.

¹²⁴ Dig. 48.5.25(24).pr. (Macer).

¹²⁵ BUBELOVÁ, LÁDR: *Texty...*, s. 27.

¹²⁶ AMIELANČZYK: *Coll. 1.0. DE SICARIIS...*, s. 29-30; RÜPKE: *You Shall Not Kill...*, s. 65.

repetenda. Etsi persapienter et quodam modo tacite dat ipsa lex potestatem defendendi, quae non hominem occidi, sed esse cum telo hominis occidendi causa vetat; ut, cum causa non telum quaereretur, qui sui defendendi causa telo esset usus non minis occidendi causa habuisse telum iudicaretur. Quapropter hoc maneat in causa, iudices, non enim dubito quin probaturus sim vobis defensionem meam, si id memineritis quod oblivisci non potestis, insidiatorem iure interfici posse.¹²⁷

Překlad (V. B.): Může se však mluvit o nespravedlivém zabití, když postihne úkladného vraha a lupiče? Jaký význam mají naše ozbrojené družiny nebo naše meče? Kdyby nebylo dovoleno vůbec jich užít, určitě by nebylo dovoleno mít je. Existuje tedy, soudcové, zákon, ne napsaný, ale vrozený, který jsme si neosvojili učení, neslyšeli ani nepřčetli, ale který jsme přejali od samotné přírody, vsáli do sebe a dali mu výraz, k němuž jsme nebyli vyučeni, ale stvořeni, k němuž nás nedovedlo školení, ale pud, a když náš život narazí na nějaké nástrahy, na násilí nebo zbraně lupičů nebo osobních nepřátel, stanoví tento zákon, že k záchraně života je každý prostředek čestný. Když mluví zbraně, mlčí totiž zákony a nevyžadují, aby se na ně čekalo, protože ten, kdo by chtěl čekat, by byl postižen nespravedlivým trestem dřív, než by mohl požadovat spravedlivé potrestání svého škůdce. Ovšem i psaný zákon velmi moudře a jaksí mlčky povoluje sebeobranu tím, že zakazuje ne zabít člověka, ale nosit zbraň za účelem zabití, takže když se hledá důvod, ne zbraň, pak o tom, kdo užil zbraně v sebeobraně, se nesoudí, že měl zbraň proto, aby zabil člověka. Z toho důvodu necht' tato zásada platí v našem sporu; nepochybuji totiž, že se svou obhajobou u vás prorazím, budete-li si pamatovat to, co nemůžete zapomenout, že ten, kdo na druhého uchystá nějakou nástrahu, může být právem zabit.¹²⁸

Právě dlouhý seznam případů zákonného usmrcení vedl dle Krzysztofa Amielańczyka římské zákonodárce k tomu, že se rozhodli netypizovat zločin úmyslného usmrcení cestou abstraktní normy, jak je to běžné v současnosti.¹²⁹

b) Vznik univerzálního zákona postihující úmyslné usmrcení je spjat s historickou tradicí stíhání pouhých dvou kategorií pachatelů – *sicarii* a *venefici*. Tato tradice má svůj počátek v legislativní činnosti Lucia Cornelia Sully a je spojena s vydáním *lex Cornelia de sicariis et veneficiis*. Právě interpretace tohoto zákona vedla dle Krzysztofa Amielańczyka k postihování úmyslného usmrcení (*homicidia*) jako samostatného trestného činu. Jednalo se však o výsledek dlouhou dobu

¹²⁷ Cic. Mil. 4.10.-11.

¹²⁸ CICERO, Marcus Tullius. Obhajoba Milona (v překladu Václava Bahníka). In BORECKÝ, Bořivoj (ed). *Tribuni výmluvnosti. Výbor ze starověkých řečníků*. 1. vydání. Praha: Odeon, nakladatelství krásné literatury a umění, n. p., 1974, s. 218-219.

¹²⁹ AMIELAŃCZYK: *Coll. 1.0. DE SICARIIS...*, s. 30.

trvajícího vývoje, který byl dokončen až v době císařské¹³⁰ a který bude blíže rozebrán v následující kapitole (včetně oponentního názoru Johna D. Clouda¹³¹).

¹³⁰ Tamtéž, s. 30.

¹³¹ CLOUD: *Leges de sicariis...*, s. 114-155.

4 Homicidium

Tato kapitola již bude primárně zaměřena na samotný pojem *homicidia*, přičemž bude zmíněna etymologie samotného termínu, pluralita pojmů vyjadřujících usmrcení, výskyt v pramenech a dále bude pojednáno o *lex Cornelia de sicariis et veneficiis*,¹³² jako výchozím bodu celého zkoumání – o okolnostech jeho přijetí (tj. původní účel zákona) a jeho proměně na univerzální zákon postihující úmyslné usmrcení, jak jej v návaznosti na práci Judy Gaughan interpretuje Krzysztof Amiełańczyk (přičemž bude rovněž zmíněn oponentní názor Johna D. Clouda).

4.1 Etymologie, výskyt v pramenech a terminologie úmyslného usmrcení

Etymologie je naukou o původu slov – jedná se vlastně o jistý sestup do jejich minulosti a hledání spojitostí a vysvětlení. Mezi slovy může docházet k jednoduché hláskové změně, problematičtější změně samotného smyslu, jejich kombinaci (tj. hláskové změně a změně smyslu) či gramatické derivaci. Etymologické poznatky – tj. poznatky získané pravidly svázaným výkladem slov na základě průzkumu jejich vztahů ke slovům jiným – nám pak mohou být cennou pomůckou i k pochopení původu či smyslu právního institutu.¹³³ Metoda byla využívána antickými autory, a i v rámci romanistiky je poměrně často aplikována.

V pramenech se setkáme s dvěma základními termíny: a) *homicidium*, b) *homicida*. Ad a) *homicidium* (2. p.: *homicidiū* či *homicidī*; n.) je složenina z *homō* (2. p.: *hominis*; m.),¹³⁴ – *cīda* (*-cīdae*; m.) od *caedō* (*caedere*, *cecīdī*, *caesum*)¹³⁵ a *-ium* (2. p.: *-iū* či *-ī*; n.). Ad b) *homicida* (2. p.: *homicīdae*; m./f.) je rovněž složenina a to z *homō* (2. p.: *hominis*; m.) a *-cīda* (*-cīdae*; m.) od *caedō* (*caedere*, *cecīdī*, *caesum*).¹³⁶

Pojmy „*homicidium*“, „*homicida*“ či jejich tvary se vyskytují v justiniánské kodifikaci římského práva ve všech třech částech *tria volumina: Digesta seu Pandectae* obsahují jednu zmínku ve čtyřicáté páté knize (Dig. 45.1.27.pr.) a sedmkrát se pak termín opakuje v knize čtyřicáté osmé (Dig. 48.3.14.4., Dig. 48.8.1.3., Dig. 48.18.1.20., Dig. 48.18.1.27., Dig. 48.19.28.15. a Dig. 48.22.6.2.).

¹³² Objevují se dvě varianty názvu zákona: i) *lex Cornelia de sicariis et veneficis*, ii) *lex Cornelia de sicariis et veneficiis*. Druhou alternativu zastává John D. Cloud, přičemž uvádí poměrně přesvědčivé argumenty. Tato práce tedy bude operovat s verzí *lex Cornelia de sicariis et veneficiis*. CLOUD, John Duncan. How Did Sulla Style His Law de Sicariis? *The Classical Review*, 1968, roč. 18, č. 2, s. 140-143; CLOUD: *Leges de sicariis*..., s. 120-121 a p. p. č. 15.

¹³³ SAUSSURE, Ferdinand de. *Kurs obecné lingvistiky* (v překladu Františka Čermáka). 2. vydání (v nakladatelství Academia první). Praha: Academia, nakladatelství Akademie věd České republiky, 1996, s. 215-216.

¹³⁴ *Homō* (2. p.: *hominis*; m.), tj. člověk a) „jako pojem rodový naproti bohům a zvířatům“, b) „jako pojem druhový: člověk, muž“. PRAŽÁK, NOVOTNÝ, SEDLÁČEK: *Latinsko-český slovník*..., s. 603.

¹³⁵ *Caedō* (*caedere*, *cecīdī*, *caesum*), tj. „(jednotlivce) zavražditi, zabiti, skláti“. PRAŽÁK, NOVOTNÝ, SEDLÁČEK: *Latinsko-český slovník*..., s. 163-164.

¹³⁶ VAAN: *Etymological Dictionary of Latin*..., s. 79 a 287.

Institutiones seu Elementa zmiňují výraz dvakrát: poprvé v knize třetí (Inst. Iust. 3.19.24.) a podruhé v knize čtvrté (Inst. Iust. 4.18.5.).

Nejbohatší na výskyt je pak *Codex*, ve kterém se výraz objevuje třikrát v knize první (Cod. Iust. 1.4.3.3., Cod. Iust. 1.12.4.1., Cod. Iust. 1.55.7.), jednou v knize třetí (Cod. Iust. 3.26.1.), dvakrát v knize páté (Cod. Iust. 5.17.8.2., Cod. Iust. 5.17.8.3.), jednou v knize sedmé (Cod. Iust. 7.65.2.pr.), a dokonce jedenáctkrát v knize deváté (Cod. Iust. 9.2.11., Cod. Iust. 9.6.3., Cod. Iust. 9.9.4.1., Cod. Iust. 9.13.1.pr., Cod. Iust. 9.14.1.1., Cod. Iust. 9.16.1.pr., Cod. Iust. 9.16.4., Cod. Iust. 9.35.5., Cod. Iust. 9.47.16., Cod. Iust. 9.47.18.pr.).

Mimo justiniánskou kodifikaci pak termín třikrát použil Gaius ve třetí knize *Institutionum commentarii quattuor* (Gai. Inst. 3.194.), a velké množství zmínek obsahuje *Codex Theodosianus*: dvě v třetí knize (Cod. Theod. 3.16.1.), osmnáct v deváté knize (Cod. Theod. 9.1.14., Cod. Theod. 9.2.5., Cod. Theod. 9.10.1., Cod. Theod. 9.12.1., Cod. Theod. 9.12.2., Cod. Theod. 9.12.2., Cod. Theod. 9.14.1., Cod. Theod. 9.38.1., Cod. Theod. 9.38.3., Cod. Theod. 9.38.4., Cod. Theod. 9.38.7., Cod. Theod. 9.38.8., Cod. Theod. 9.40.1., Cod. Theod. 9.40.4., Cod. Theod. 9.45.5.), a čtyři v jedenácté knize (Cod. Theod. 11.36.1., Cod. Theod. 11.36.7.).

Lze nicméně konstatovat, že samotné termíny se v pramenech nevyskytují často, což dokládá i frekvenční slovník: termín *homicidium* se ve vybraných pramenech vyskytuje čtyřikrát, přičemž všechny zmínky jsou v próze, termín *homicida* celkem šestkrát (pětkrát v próze a jednou v poezii). Naproti tomu termín *parricidium* se v pramenech vyskytuje dvacetpětkrát (všechny zmínky v próze) a *parricida* třicetšestkrát (třicet zmínek v próze a šest v poezii).¹³⁷ Čísla jsou samozřejmě závislá na vybraných pramenech, nicméně pro ilustraci dostačují.

4.1.1 Terminologická pluralita

Pozoruhodné je rovněž množství slov, která v latině označovala usmrcení (zde je myšleno usmrcení v nejširším možném smyslu slova): i) *morti dare*, ii) *necare*, iii) *caedere*, iv) *occidere*, v) *interficere*, vi) *interimere*, vii) *internecare*,¹³⁸ viii) *iugulare*,¹³⁹ ix) *causam mortis praestare*.¹⁴⁰ Tato terminologická pluralita poukazuje na obsahové odlišnosti uvedených pojmů, přičemž je třeba uvést myšlenky Dietera Nörra, které – ačkoliv vycházejí z rozboru *lex Aquilia* – lze vztáhnout i na oblast římského práva trestního. Svůj rozbor uvádí fragmentem z Gaiových Institucí: *Damni iniuriae actio constituitur per legem Aquiliam, cuius primo capite cautum est, ut si quis hominem*

¹³⁷ DELATTE, Louis, EVRARD, Etienne, GOVAERTS, Suzanne, DENOOZ, Joseph. *Dictionnaire fréquentiel et index inverse de la langue latine*. Liège: Laboratoire d'Analyse Statistique des Langues Anciennes, 1981, s. 46 a 75.

¹³⁸ MOMSEN: *Römisches Strafrecht*, s. 612.

¹³⁹ GAUGHAN: *Murder Was Not a Crime...*, s. 3.

¹⁴⁰ NÖRR, Dieter. *Causam Mortis Praebere*. In MACCORMICK, Neil, BIRKS, Peter (eds). *The Legal Mind: Essays For Tony Honoré*. 1st Edition. Oxford: Clarendon Press; New York: Oxford University Press, 1986, s. 203-217.

alienum alienamve quadrupedem quae pecudum numero sit iniuria occiderit, quanti ea res in eo anno plurimi fuerit, tantum domino dare damnetur.¹⁴¹

Překlad (J. K.): Žaloba na protiprávní poškození cizí věci vyplývá ze zákona Aquiliova, v jehož první kapitole se stanoví, že kdyby někdo protiprávně zabil cizího otroka anebo cizího čtvernožce, jenž se počítá mezi dobytek, má být odsouzen zaplatit vlastníkovvi tolik, kolik by v tom roce stála ta věc nejvíc.¹⁴²

Klíčovým je termín *occidere*, který dle Dietera Nörra značil v klasické latině jakýkoliv druh usmrcení bez ohledu na to, zda spojitost mezi jednáním pachatele a smrtí oběti byla přímá (např. usmrcení mečem), či nepřímá (uzamčení osoby a její následné usmrcení vyhladověním).¹⁴³

V období přijetí *lex Aquilia* a v období následujícím však došlo ke zužující interpretaci, v jejímž důsledku nebylo možno žalovat za pomoci *actio legis Aquiliae* v případě příčiny nepřímé. Dieter Nörr přitom argumentuje ustanovením Digest, ve kterém se řeší otázka, jak žalovat v případě, že pachatel vyděsil koně, jenž vezl otroka, v důsledku čehož otrok zemřel.¹⁴⁴ Odpovědí je *actio in factum*; podobně vláká-li jeden pachatel otroka do léčky a druhý jej usmrtí, bude první odpovědný dle *actio in factum* a druhý dle *actio directa*. Dieter Nörr přitom argumentuje i dalšími ustanoveními Digest¹⁴⁵ a dochází k odlišení mezi *occidere* (přímé usmrcení) a *causam mortis praestare* (nepřímé usmrcení).¹⁴⁶ K přesnému pochopení rozsahu *causam mortis praestare* je nicméně nezbytná znalost řecké filozofie a jejího pohledu na otázky kauzality.¹⁴⁷ V rámci této práce je dostačující zjištění, že tato distinkce našla své uplatnění i v trestněprávních normách, jak to dokládají slova Ulpiana: *Nihil interest, occidat quis an causam mortis praebeat*.¹⁴⁸

Překlad: Není rozdílu, usmrtí-li někdo nebo zapříčiní-li smrt.

Vymezili jsme tedy rozdíl mezi *occidere* a *causam mortis praestare*. Dále lze rovněž odlišit *occidere* a *necare*. Zatímco *occidere* je spojováno s *crimen inter sicarios* (srov. *hominis occidendi causa*), *necare* je spojováno s travičstvím (srov. *hominis necandi causa*). Termín *necare* byl koncem republiky užíván k popisu přímého usmrcení bez užití zbraně (prakticky pouze travičství), zatímco *occidere* vyjadřovalo usmrcení násilné,¹⁴⁹ což lze seznat i z následujícího fragmentu: *Occisum autem*

¹⁴¹ Gai. Inst. 3.210.

¹⁴² GAIUS (v překladu Jaromíra Kincla). *Učebnice práva ve čtyřech knihách (institutiones)*. 1. vydání. Praha: Univerzita Karlova, 1981, s. 194.

¹⁴³ NÖRR: *Causam Mortis Praebere*, s. 204.

¹⁴⁴ Dig. 9.2.9.3. (Ulpianus): Si servum meum equitatem concitato equo effeceris in flumen praecipitari atque ideo homo perierit, in factum esse dandum actionem ofilius scribit: quemadmodum si servus meus ab alio in insidias deductus, ab alio esset occisus.

¹⁴⁵ Dig. 9.2.7.6. (Ulpianus).

¹⁴⁶ NÖRR: *Causam Mortis Praebere*, s. 204-205.

¹⁴⁷ Srov. DOSTALÍK, Petr. Pojem causy v římském právu. *Acta Iuridica Olomucensia*, 2009, roč. 4, č. 6, s. 277-280.

¹⁴⁸ Dig. 48.8.15. (Ulpianus).

¹⁴⁹ AMIELAŃCZYK, Krzysztof. *Lex Cornelia de sicariis et veneficiis. Ustawa Korneliusza Sulli przeciwko nożownikom i trucicielom 81 r. p.n.e.* Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2011, s. 80, p. p. č. č. 13; ADAMS, James. Two Latin Words for „Kill“. *Glotta*, 1973, roč. 51, č. 3/4, s. 280-292.

accipere debemus, sive gladio sive etiam fuste vel alio telo vel manibus (si forte strangulavit eum) vel calce petiit vel capite vel qualiter qualiter.¹⁵⁰

Překlad (K. B. + P. D.): Termínem zabít rozumíme, pokud někdo udeří jiného mečem nebo holí nebo jinou zbraní nebo rukama (jestliže třeba byla oběť uškrcena) nebo jestliže někdo uhodil svou botou,¹⁵¹ udeřil hlavou, nebo jakýmkoli jiným způsobem.¹⁵²

4.2 Lex Cornelia de sicariis et veneficiis

Množství poznámek se nám dochovalo v justiniánské kodifikace z první poloviny 6. století po Kr. Jedná se hlavně o osmý titul čtyřicáté osmé knihy Digest nesoucí název *Ad legem Corneliam de sicariis*¹⁵³ *et venefic[i]is*, tj. ke Corneliově zákonu o zákeřnících a travičstvích, přičemž neobsahuje pouze úpravu úmyslného usmrcení, ale i jiných trestných činů.

Lex Cornelia de sicariis et veneficiis byl výsledkem legislativní činnosti Lucia Cornelia Sully, na kterou existují odlišné názory: Milan Bartošek Sullovu legislativu jednoznačně odsuzuje; přičemž se domnívá, že většinou vyjadřovala zájem senátorské oligarchie, čímž došlo k narušení dosavadní rovnováhy mezi ústavními orgány (komiciemi, magistráty, tribuny a senátem¹⁵⁴) a vytvoření důležitého a pro další vývoj zhoubného precedentu (tj. zřízení státního orgánu nadřízeného ostatním, zneužívání náboženství pro kult osobnosti, zneužívání vojenských sil pro osobní cíle velitele a teror vůči odpůrcům nového režimu). Závěrem Milan Bartošek podotýká, že Sulla „se ani nepokusil řešit palčivé společenské problémy své doby, nýbrž bezohledně a krátkozřace prosazoval zájmy své společenské vrstvy – proto jeho reformy a jeho vláda se staly jen tragickou epizodou (...).“¹⁵⁵

O jistou rehabilitaci Sully jako diktátora se zasloužil Theodor Mommsen. Ten jej líčí jako člověka, který jistě nebyl bez vad, nicméně který byl – patrně ne nejlepším – ale alespoň funkčním řešením krize římské republiky. Ta by bez jeho pomoci dospěla svého konce zřejmě dříve, než tomu dějiny chtěly a Sullu je tak třeba chápat jako produkt své doby, jenž si nezasluhuje odsouzení za své refléřské snahy (jakkoliv se neobešly bez krve), aby, dokončiv své dílo, ustoupil za něj a v pozici absolutního samovládce se dobrovolně stal opět prostým senátorem („*Endlich als*

¹⁵⁰ Dig. 9.2.7.1. (Ulpianus).

¹⁵¹ Citovaní autoři překládají „calce petiit“ jako „uhodil svou botou“. Calce je vskutku ablativní tvar, ale nikoliv slova calceus (2. p.: calcei; m.), které má v ablativu tvar calceō, nýbrž slova calx (2. p.: calcis; m./f.), které může označovat buď vápenec [ale v takovém případě by bylo užito spíše slova lapis (2. p.: lapidis; m.)], či v podobě ferrata calx ostruhu, a konečně v podobě uvedené v citovaném fragmentu, tj. calce petere, pak útok kopytem. Z kontextu se lze domnívat, že se jedná o kopnutí jako jiný způsob usmrcení bez užití zbraně. PRAŽÁK, NOVOTNÝ, SEDLÁČEK: *Latinsko-český slovník...*, s. 167 (heslo „calceus“) a s. 170 (heslo „calx“).

¹⁵² BUBELOVÁ, Kamila, DOSTALÍK, Petr. *Praktikum z římského práva*. 2. rozšířené vydání. Praha: Leges, 2013, s. 169-170.

¹⁵³ Termín sicariis (2. p.: sicarii; m.) se odvozuje od slova sica (2. p.: sicae; f.), tj. dýka. Vizte VAAN: *Etymological Dictionary of Latin...*, s. 561-562.

¹⁵⁴ Srov. DOSTALÍK: *Antická státověda...*, s. 79 a násl., s. 119 a násl. a s. 143 a násl.

¹⁵⁵ BARTOŠEK: *Encyklopedie...*, s. 160.

*das Werk vollendet war, trat der Schöpfer zurück vor seiner Schöpfung; freiwillig ward der absolute Selbstherrscher wieder einfacher Senator“).*¹⁵⁶

Krzysztof Amelańczyk pak nabízí ještě vstřícnější pohled,¹⁵⁷ přičemž obzvláště *lex Cornelia de sicariis et veneficiis* považuje za jeden z nejvýznamnějších Sullových zákonů, jehož prvotním – republikánským – účelem bylo zajištění bezpečnosti a veřejného pořádku. Zákon dle něj mířil hlavně na činnost profesionálních banditů a gangsterů („*zawodowych bandytów i gangsterów*“), kteří představovali ohrožení společenského řádu. Trestání tedy nebyli pouze *sicarii*, tj. ti, kteří by se pohybovali se zbraní v úmyslu usmrtit či okrást, ale rovněž žháři (*incendiarii*), traviči (*venefici*) a okruh spiklenců usilující o život nevinného obviněného.¹⁵⁸

Krzysztof Amelańczyk přitom považuje za velmi pravděpodobné, že v původním znění Sullův zákon neobsahoval právní normu proti vraždě jako takové.¹⁵⁹ Judy Gaughan se domnívá, že trestní postih úmyslného usmrcení byl výsledkem magistrátského výkladu Sullova zákona, a to v reakci na stále rostoucí veřejné násilí.¹⁶⁰ Naproti tomu John D. Cloud zastává názor, že úmyslné usmrcení bylo stíháno již předsullovskou *quaestio inter sicarios* a jeho postih tak musel být součástí Sullovy legislativy.^{161, 162}

4.3 Sicarii

Lex Cornelia de sicariis et veneficiis bývá zvykem překládat jako Corneliův zákon o úkladných vrazích a travičích. V této práci je však užito odlišné terminologie, a to Corneliův zákon o zákeřnících a travičstvích. Uvedená odchylka (tj. nahrazení termínu „úkladný vrah“ termínem „zákeřník“) lépe odpovídá původnímu charakteru zmiňovaného zákona. Tato volba bude ospravedlněna rozbořem toho, kým vlastně oni *sicarii* byli.^{163, 164}

¹⁵⁶ MOMMSEN, Theodor. *Römische Geschichte*. Zweiter Band. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung, 1855, s. 352-359.

¹⁵⁷ Krzysztof Amelańczyk jej dokonce jako autora více než dvaceti zákonů (z nichž prvá polovina provedla reformu politického systému, což vedlo k posílení úlohy senátu, druhá pak k reformě trestního práva, což zabezpečilo veřejnou bezpečnost) pokládá za jednoho z nejdůležitějších zákonodárců římských dějin. AMIELAŃCZYK, Krzysztof. Lucjusz Korneliusz Sulla – dictator legibus scribundis et rei publicae constituende. *Gdańskie Studia Prawnicze*, 2014, roč. 17, č. 31, s. 1047-1056. Srov. BERGER: *Encyclopedic Dictionary...*, s. 549-550 (heslo „*Lex Cornelia/Leges Corneliae*“).

¹⁵⁸ Ustanovení *lex Cornelia de sicariis et veneficiis* byla v tomto ohledu rozšířena zákonem Julia Caesara (*lex Iulia de pecuniis repetundis* z r. 59 př. Kr.) nejenom na případy korupce, které vedly k trestu smrti, ale i osvobození a rovněž k odsouzení způsobenému hněvem soudce. AMIELAŃCZYK, Krzysztof. Twórcza interpretacja legis Corneliae de sicariis et veneficiis przez Hadriana i jursprudence cesarską. *Studia Prawnoustrojowe*, 2007, roč. 6, č. 7, s. 24, p. p. č. č. 10.

¹⁵⁹ AMIELAŃCZYK: *Twórcza interpretacja legis Corneliae...*, s. 24.

¹⁶⁰ GAUGHAN: *Murder Was Not a Crime...*, s. 141.

¹⁶¹ CLOUD: *Leges de sicariis...*, s. 116-117.

¹⁶² Není bez zajímavosti, že interpretace Krzysztofa Amelańczyka i Judy Gaughan vycházejí z článku Johna Duncana Clouda, který vyšel v Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte v roce 1969. John Duncan Cloud však po čtyřiceti letech přehodnotil své dřívější závěry a v článku z roku 2009 zaujal opačné stanovisko.

¹⁶³ Termín zákeřník je přitom uznávanou překladovou variantou. Mezi další pak patří úkladný vrah, zbojník a bandita. PRAŽÁK, NOVOTNÝ, SEDLÁČEK: *Latinsko-český slovník...*, s. 1124-1125.

¹⁶⁴ O odchylce travičích/travičstvích bude pojednáno v samostatné kapitole zamerané na *veneficium*.

Milan Bartošek uvádí, že Corneliovým zákonem o zákeřnících a travičstvích byl zaveden nový soud a hrdelní trest za nošení zbraní a zacházení s jedy, jednal-li pachatel se zločinným úmyslem, tj. „organizování lupičských a vražedných band“, dokonanou vraždou i pokus o ni (s výjimkou proskribovaných osob) a rovněž travičství a žhářství.¹⁶⁵ Za pozornost stojí citované organizování lupičských a vražedných band, jelikož to značí, že zákon nepovažoval za veřejné bezpečnosti nebezpečného jednotlivce, nýbrž specifickou skupinu osob.

Názor, že termín *sicarius* odpovídá běžnému římskému vrahovi, zastával Theodor Mommsen (Meuchelmörder či Gewaltmörder).¹⁶⁶ Toto tvrzení však bylo podrobno kritice Wolfganga Kunkela, na kterou navázal John D. Cloud. Ten na přelomu šedesátých a sedmdesátých let dvacátého století důkladně analyzoval literární prameny (primárně Řeč za Sexta Roscia z Amerie od Marka Tullia Cicerona) a verifikoval tak Kunkelovy hypotézy. Upozorňuje na četnost, s jakou jsou *sicarii* spojováni s veřejností nebezpečnými či difamovanými skupinami (*latrones, sectores, gladiatores*) a rovněž slovy vyjadřující množství (*grex, multitudo, societas*).^{167, 168}

Dochází tak k poměrně přesvědčivému závěru, že *sicarius* je vždy spojován s veřejným násilím a lidmi, kteří jsou v něm zapojeni.¹⁶⁹ Termín *sicarius* tak neodpovídá vrahovi, ale gangsterovi, který je na obtíž veřejnosti a je schopen vraždy či jejího zosnování za účelem obohacení a někdy i z politických důvodů. Stejně jako jeho moderní ekvivalent i on byl ozbrojen, aby mohl – bude-li to nezbytné – usmrtit. Usmrcení však není jeho primárním cílem a *sicarius* ani nemusí usmrtit, aby pod rozsah pojmu spadl.¹⁷⁰

Krzysztof Amielanczyk pak rozebírá termín *sicarius* z jazykového hlediska. Odvozuje jej od slova *sica*, což značí nůž či dýku, přičemž upozorňuje na jeho negativní zabarvení v latině. Dýka je hlavně ofenzivní zbraní, dá se lehce ukrýt a umožňuje rychlé a nenápadné usmrcení. Zasloužili-li si *sicarii* označení právě po dýce, je zřejmé, že ji užívali poměrně frekventovaně.¹⁷¹

Judy Gaughan na závěry Johna D. Clouda rovněž navázala a podotýká, že samotná skutečnost, že římská vláda považovala muže ohánějící se nožem v úmyslu krást či usmrtit za větší riziko nežli běžného vraha, není příliš překvapivá. Cituje přitom z Plautovy Komédie

¹⁶⁵ BARTOŠEK: *Encyklopedie...*, s. 160.

¹⁶⁶ MOMMSEN: *Römisches Strafrecht*, s. 613 a 629.

¹⁶⁷ CLOUD, John Duncan. The primary purpose of the lex Cornelia de sicariis. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte – Romanistische Abteilung*, 1969, č. 86, s. 258-286.

¹⁶⁸ V pozdějším článku na svůj výzkum navazuje: i) *sicarii* je větší množství (*multitudo*), ii) mohou být najati jako jednotlivci, iii) formují organizované skupiny (*societas, grex*) s vůdci (*duces et principes*). CLOUD: *Leges de sicariis...*, s. 126.

¹⁶⁹ GAUGHAN: *Murder Was Not a Crime...*, s. 73; CLOUD: *The primary purpose...*, s. 258-286.

¹⁷⁰ CLOUD: *The primary purpose...*, s. 258-286.

¹⁷¹ AMIELANCZYK: *Lex Cornelia de sicariis et veneficiis...*, s. 40-41.

o hrnci, ve které chce jedna postava předvést druhou před *tresviri*, protože třímá nůž. Vtip spočívá v tom, že zatýkaná osoba je kuchařem:

Euclio: Redi. Quo fugis nunc? Tene, tene.

Congrio: Quid, stolidi, clamas?

Euclio: Quia ad tresviros iam ego deferam nomen tuum.

Congrio: Quam ob rem?

Euclio: Cuius cultrum habes.

Congrio: Cocum decet.

Euclio: Quid comminatus mihi?

Congrio: Istud male factum arbitror, quia non latus fodi.¹⁷²

Judy Gaughan se domnívá, že Plautova hra dokládá nejenom všeobecné povědomí o nebezpečnosti *sicarii*, ale rovněž spojení jejich činnosti s porušováním veřejného pořádku (jelikož právě *tresviri* byli odpovědní za jeho zachovávání¹⁷³).¹⁷⁴

Římané přitom považovali snahu o řešení této hrozby za závazek římské vlády, jelikož jedna z prvních *quaestiones perpetuae*¹⁷⁵ vznikla právě kvůli procesu se *sicarii*. Nejednalo se však o nějaký abstraktní pocit ohrožení *res publica*, který k založení *quaestiones perpetuae* vedl, nýbrž – podobně jako tomu bylo i v jiných případech vývoje římského státu – se jednalo o reakci na konkrétní události a jejich okolnosti. Přesné motivy ustanovení raných *quaestiones perpetuae* neznáme, z pozdější praxe však lze dovodit vzrůstající přesvědčení Římanů, že je to právě stát, kdo je odpovědný za řešení činů ohrožujících veřejnou bezpečnost.¹⁷⁶

Judy Gaughan také zcela souhlasí s tezí Johna D. Clouda, že *sicarius* se vůbec nemusel dopustit usmrcení. Cituje přitom z díla Marka Tullia Cicera, který popisuje situaci, kdy určitá skupina – chtěje páchat násilí – byla zastavena jinou ozbrojenou skupinou. Jeden z ozbrojenců se vzpíral římskému jezdci, přičemž mu usekl ruku. Ten, kterému byla ruka useknuta, následně

¹⁷² Plaut. Aul. 415.-418. Citováno dle: AMIELAŇCZYK: *Lex Cornelia de sicariis et veneficiis*..., s. 18 (*sic!* nunc = nunc).

¹⁷³ Milan Bartošek je charakterizuje jako nižší magistráty, kteří ve spolupráci s trestními soudy vykonávali policejní agendu a rovněž dozírali nad věznicemi a popravami a pečovali o noční klid ve městě. BARTOŠEK: *Encyklopedie*..., s. 270.

¹⁷⁴ GAUGHAN: *Murder Was Not a Crime*..., s. 72-73.

¹⁷⁵ Tj. trestní proces akuzační povahy. Blíže BARTOŠEK: *Encyklopedie*..., s. 228-229.

¹⁷⁶ GAUGHAN: *Murder Was Not a Crime*..., s. 73.

žaloval z *iniurie*,¹⁷⁷ přičemž byly obě strany předvedeny před *recuperatores*. Vystala otázka, zda má být vůbec postaven před *recuperatores*, a nikoliv před *quaestio inter sicarios*.¹⁷⁸ Z uvedeného je zřejmé nejenom to, že status *sicarius* nebyl spojován pouze s usmrcením, ale hlavně to, že ani *questio inter sicarios* nebyl soud, jehož jediným cílem by bylo vyšetřování úmyslných usmrcení.¹⁷⁹

Judy Gaughan dále zmiňuje úryvek z Digest, jehož autorem je právník Aelius Marcianus:¹⁸⁰ *Lege Cornelia de sicariis et venefici[i]s tenetur, qui hominem occiderit: cuiusve dolo malo incendium factum erit: quive hominis occidendi furtive faciendi causa cum telo ambulaverit: quive, cum magistratus esset publicove iudicio praecesset, operam dedisset, quo quis falsum iudicium profiteretur, ut quis innocens conveniretur condemnaretur.*¹⁸¹

Překlad: Corneliův zákon o zákeřnících a travičstvích dopadá na toho, kdo by usmrtil člověka, nebo se zlým úmyslem založil požár, nebo by chodil se zbraní za účelem usmrcení člověka či spáchání krádeže, nebo by se jako magistrát či při vedení veřejného řízení přičinil, aby někdo podal falešné svědectví ku stíhání a odsouzení nevinného.

¹⁷⁷ Dig. 47.10.1.pr.-3. (Ulpianus): pr. Iniuria ex eo dicta est, quod non iure fiat: omne enim, quod non iure fit, iniuria fieri dicitur. Hoc generaliter. Specialiter autem iniuria dicitur contumelia. Interdum iniuriae appellatione damnum culpa datum significatur, ut in lege Aquilia dicere solemus: interdum iniquitatem iniuriam dicimus, nam cum quis inique vel iniuste sententiam dixit, iniuriam ex eo dictam, quod iure et iustitia caret, quasi non iuriam, contumeliam autem a contemnendo. 1. Iniuriam autem fieri Labeo ait aut re aut verbis: re, quotiens manus inferuntur: verbis autem, quotiens non manus inferuntur, convicium fit. 2. Omnemque iniuriam aut in corpus inferri aut ad dignitatem aut ad infamiam pertinere: in corpus fit, cum quis pulsatur: ad dignitatem, cum comes matronae abducitur: ad infamiam, cum pudicitia adtemptatur. 3. Item aut per semet ipsum alicui fit iniuria aut per alias personas. Per semet, cum directo ipsi cui patri familias vel matri familias fit iniuria: per alias, cum per consequentias fit, cum fit liberis meis vel servis meis vel uxori nuruive: spectat enim ad nos iniuria, quae in his fit, qui vel potestati nostrae vel affectui subiecti sint. Překlad (K. B. + I. L.): Jako bezpráví [iniuria] se označuje skutek proti právu, protože co není právem, nazývá se bezprávím. Tak tomu je v obecné rovině. Ve zvláštních případech některé protiprávní skutky [iniuria] představují urážku na cti [contumelia]. Někdy se pojmem iniuria označuje i škoda způsobená z nedbalosti, jak máme ve zvyku hovořit při užití Aquiliova zákona. Jindy pod pojmem iniuria rozumíme nespravedlnost, protože byl-li někomu vydán chybný nebo nespravedlivý rozsudek, jde o protiprávnost, neboť chybí právo a spravedlnost. Pojem urážka na cti [contumelia] se odvozuje od slova pohrdání. 1. Labeo říká, že urážka na cti se spáchá skutkem, nebo slovy. Skutkem tehdy, když se zapojí ruce; slovy, když ruce zůstanou stranou a pohana přichází se slovy. 2. Každá iniuria směřuje buď proti tělu, anebo proti důstojnosti, anebo vede ke ztrátě cti. Útočí proti tělu, když je bijí; proti důstojnosti, když milenec unese něčí manželku, a vede ke ztrátě cti, když je sváděn k necudnosti. 3. Iniurii někdo spáchá činem přímo namířeným proti určité osobě [bezprostředně], nebo ji lze spáchat prostřednictvím jiných osob [zprostředkovaně]. Přímo proti určité osobě ji spáchá ten, kdo tak učiní vůči otci rodiny nebo matce rodiny. Prostřednictvím dalších osob k tomu dojde tehdy, když následky jsou namířeny proti mým dětem, proti mým otrokům, proti mé manželce či snaze. Vztahuje se na mou osobu urážka, když tento skutek směřoval vůči těm, kdo jsou podřízeni mé moci nebo se těší mé náklonnosti. BUBELOVÁ, LÁDR: *Texty...*, s. 12-13.

¹⁷⁸ Cic. Inv. rhet. 2.59.-60.: Exemplum autem translationis in causa nobis positum sit huiusmodi: Cum ad vim faciendam quidam armati venissent, armati contra praesto (*sic!* presto = praesto) fuerunt et cuidam equiti Romano quidam ex armatis resistenti gladio manum praecidit. Agit is, cui manus praecisa est, iniuriarum: postulat is, quicum agitur, a praetore exceptionem: „extra quam in reum capitis praeiudicium fiat“. Hic is, qui agit, iudicium purum postulat: ille, quicum agitur, exceptionem addi ait oportere. Quaestio est: excipiendum sit an non? Ratio: „Non enim oportet in recuperatorio iudicio eius maleficii, de quo inter sicarios quaeritur, praeiudicium fieri“. Citováno dle: AMIELAŃCZYK: *Lex Cornelia de sicariis et veneficiis...*, s. 53.

¹⁷⁹ GAUGHAN: *Murder Was Not a Crime...*, s. 74.

¹⁸⁰ Aelius Marcianus (1. pol. 3 stol. po Kr.) působil zřejmě výhradně jako učitel a spisovatel. Dle velkého množství reskriptů z let 198-211, které obsahuje jeho hlavní spis Institutiones lze mít za to, že měl přístup do císařského archivu. Samotné dílo je však natolik nesourodé (přičemž obligace zcela chybí), že lze pochybovat o tom, že by je vydal autor sám. BARTOŠEK: *Encyklopedie...*, s. 295.

¹⁸¹ Dig. 48.8.1.pr. (Marcianus).

Judy Gaughan přitom upozorňuje, že nošení zbraně za účelem spáchání krádeže bylo postaveno naroveň nošení zbraně za účelem usmrcení člověka. Autor zákona se tedy nesnažil postihovat úmyslné usmrcení jako takové. Klíčovou je nicméně stylistika ustanovení, kde je usmrcení člověka postaveno na první místo, z čehož lze usuzovat, že právě úmyslné usmrcení bylo primárním účelem zákona.¹⁸² Judy Gaughan považuje pořádek slov v ustanovení za anachronismus, přičemž se dovolává znění textů od Marka Tullia Cicerona¹⁸³ a Domitia Ulpiana:¹⁸⁴ *Etsi persapienter et quodam modo tacite dat ipsa lex potestatem defendendi, quae non hominem occidi, sed esse cum telo hominis occidendi causa vetat; ut, cum causa non telum quaereretur, qui sui defendendi causa telo esset usus non minis occidendi causa habuisse telum iudicaretur.*¹⁸⁵

Překlad (V. B.): Ovšem i psaný zákon velmi moudře a jaksí mlčky povoluje sebeobranu tím, že zakazuje ne zabít člověka, ale nosit zbraň za účelem zabití, takže když se hledá důvod, ne zbraň, pak o tom, kdo užil zbraně v sebeobraně, se nesoudí, že měl zbraň proto, aby zabil člověka.¹⁸⁶

Z uvedeného Judy Gaughan dovozuje, že zákon sám nezakazoval úmyslné usmrcení. Ačkoliv Marcus Tullius Cicero měl vlastní důvody, proč zdůraznit tento aspekt zákona (obhajoba Milona), Judy Gaughan nepochybuje o jeho správnosti. V opačném případě by se Cicero vystavoval nebezpečí, že na jeho překrucování textu zákona upozorní oponenti, což si lze u zkušeného rétora jen stěží představit.¹⁸⁷

Odlišné pořadí slov nacházíme v pasáži od Domitia Ulpiana: (...) *qui cum telo ambulaverit hominis necandi furtive faciendi causa, hominemve occiderit, cuiusve id dolo malo factum erit.*¹⁸⁸

Překlad: (...) kdo by chodil se zbraní s úmyslem usmrtit člověka či spáchat krádež, nebo kdo by usmrtil člověka, či by to ve zlém úmyslu zapříčinil.

Judy Gaughan shledává pořadí slov u Domitia Ulpiana za přesnější nežli u Aelia Marciana; působil koneckonců v době, kdy postihování úmyslného usmrcení bylo primárním účelem zákona a bylo by pro něj tedy nelogické stylizovat text opačně. Nabízí vysvětlení, že zákon – přinejmenším v původní podobě – neměl obecné ustanovení o úmyslném usmrcení („*qui hominem*

¹⁸² GAUGHAN: *Murder Was Not a Crime...*, s. 75.

¹⁸³ BARTOŠEK: *Encyklopedie...*, s. 290.

¹⁸⁴ Domitius Ulpianus, vynikající právník a hlavní rádce Alexandra Severa, zavražděn v přítomnosti císaře. BARTOŠEK: *Encyklopedie...*, s. 302.

¹⁸⁵ Cic. Mil. 4.10.-11.

¹⁸⁶ CICERO (V. B.): *Obhajoba Milona*, s. 218-219.

¹⁸⁷ CLOUD: *The primary purpose...*, s. 261; GAUGHAN: *Murder Was Not a Crime...*, s. 75-76.

¹⁸⁸ Coll. 1.3.1. (Ulpianus).

occiderit“), případně, že toto ustanovení bylo zařazeno až za pasáže o nošení zbraní.¹⁸⁹ Tuto interpretaci považuje s odkazem na totožné ustanovení za správnou rovněž Krzysztof Amiolańczyk, který vycházející z Ulpianových slov, dochází k závěru, že nejdůležitějším cílem přijetí zákona bylo stíhání trestných činů *sicarii*, což byli prakticky římscí banditi (*skrytobójcy*, *nożownicy*, *bandyci*).¹⁹⁰

4.4 Proměna *lex Cornelia de sicariis et veneficiis*

V předchozí podkapitole bylo řečeno, že nejdůležitějším cílem zákona bylo stíhání trestných činů tzv. *sicarii*.

Otázkou však je, zda krom svého primárního účelu měl zákon i jinou agendu, a to postihování úmyslného usmrcení. Existují přitom dva názory. První, dle kterého *lex Cornelia de sicariis et veneficiis* úpravu úmyslného usmrcení neobsahovala (či spíše neobsahovala) zastávají Judy Gaughan a Krzysztof Amiolańczyk. Druhý, dle kterého byla úprava úmyslného usmrcení integrální součástí již původní verze zákona, zastává John D. Cloud.

4.4.1 K názoru prvnímu (Gaughan, Amiolańczyk)

První názor stojí na tom, že *lex Cornelia de sicariis et veneficiis* prodělala v pozdějších obdobích obdivuhodnou proměnu: ze zákona, který původně mířil na prevenci „římského gangsterství“ na univerzální zákon postihující úmyslné usmrcení, přičemž tato proměna našla svůj odraz i v právním jazyce – za vlády Trajána a Hadriána začalo být jako pojem popisující úmyslné usmrcení (vraždu; zabójstwo) užíváno právě *homicidium*.¹⁹¹

Otázku, kdy se místo „*qui cum telo ambulaverit*“ počalo stíhat „*qui hominem occiderit*“, přitom není snadné zodpovědět. Judy Gaughan nabízí v rámci epilogu své publikace vlastní pohled, který by si jistě zasloužil další výzkum. Dle jejího názoru každá dekáda po skončení Sullovy diktatury zaznamenávala nárůst násilí, a to až do doby, kdy se římská republika nachýlila ke svému konci. Všudypřítomnost vraždy v tomto období je nechvalně známá, jelikož Sullův pochod na Řím, jeho proskripce a prohlašování za nepřátele byly napodobovány ambiciózními Římany, kteří šli v jeho stopách (a podobně i užívání *senatusconsultum ultimum*). Ve stejné době se někteří římscí magistráti rozhodli bojovat se vzrůstajícím násilím ve městě prostřednictvím rozšiřujícího výkladu částí legislativy postihující veřejné a soukromé násilí. Tato praxe pak pomohla změnit účel *lex Cornelia de sicariis et veneficiis* natolik, že se stal prakticky obecným zákonem postihujícím úmyslné usmrcení.

¹⁸⁹ GAUGHAN: *Murder Was Not a Crime...*, s. 76.

¹⁹⁰ AMIELAŃCZYK: *Coll. 1.0. DE SICARIIS...*, s. 30-31.

¹⁹¹ AMIELAŃCZYK: *Twórcza interpretacja legis Corneliae...*, s. 24.

„A tedy během posledních okamžiků římské republiky, kdy vláda byla na pokraji přechodu k říši a vytvoření centralizované politické instituce, která bude trvat staletí, se vražda stala zločinem.“⁴⁹²

Krzysztof Amielńczyk se o totéž snaží rozbořem ustanovení *Collatio legum Mosaicarum et Romanarum*. Tato právní památka rovněž zvaná pouze *Collatio* je „sbíрка zákonů mojižských a římských, (...) která v rukopisech má nadpis *Lex dei, quam praecepit dominus ad Moysen*. V ní jsou uvedena ustanovení práva Mojižšova a k přirovnání k nim úryvky ze spisů 5 římských právníků (...) a některé konstituce císařské z kodexů Gregorianova a Hermogenianova a zákon z 390 po Kr. C[ollatio], jejíž původ a tendence jsou velmi záhadny, byla sepsána mezi r. 390 a 438 a zachovala se nám ve 3 rukopisech.“⁴⁹³ *Collatio* je dílem neznámého a pravděpodobně židovského autora.¹⁹⁴

O úmyslném usmrcení pojednává hned první titul první knihy, jehož první část nese název *De sicariis (et homicidis casu vel voluntate)*, tj. O zákeřnících (a *homicidech* [označení se vztahuje k pachateli, pozn. aut.] bez úmyslu a s úmyslem), druhá pak *De casualibus homicidis* (o *homicidech* neúmyslných).¹⁹⁵

Východím bodem je tato pasáž: *Capite primo legis Corneliae de sicariis cavetur, ut is praetor iudexve quaestionis, cui sorte obveniret quaestio de sicariis eius quod in urbe Roma propiusve mille passus factum sit, uti quaerat cum iudicibus, qui ei ex lege sorte obvenirent de capite eius, qui cum telo ambulaverit hominis necandi furtive faciendi causa, hominemve occiderit, cuiusve id dolo malo factum erit.*¹⁹⁶

Z uvedeného fragmentu – jehož autorem je Ulpianus – je zřejmé, že spojení *hominemve occiderit*, tj. *či by usmrtil člověka*, vyjadřuje samostatnou skutkovou podstatu a autor se tak snažil vyjádřit obecný zákaz usmrcení.¹⁹⁷ Rovněž lze poukázat na slova Marca Fabia Quintiliana (autor druhé poloviny prvního století po Kr.): (...) *per abusionem sicarios etiam omnis vocamus, qui caedem telo quoque commiserunt.*¹⁹⁸

Překlad: Skrze nadužití [užívání slov v nevlastním významu] nazýváme *sicarii* rovněž všechny, kteří se za použití jakékoliv zbraně dopustili usmrcení.

Nabízí se myšlenka, že již zde lze spatřovat postih všech úmyslných usmrcení. To by však s ohledem na časové rozpětí znamenalo, že již Lucius Cornelius Sulla zamýšlel *lex Cornelia de sicariis et veneficiis* koncipovat jako obecný zákon postihující úmyslné usmrcení. Pak však nedává

¹⁹² „Thus, during the last moments of the Roman republic when the government was on the brink of a transition to empire and the creation of a centralized political institution that would last for centuries, murder became a crime.“ GAUGHAN: *Murder Was Not a Crime...*, s. 141.

¹⁹³ *Ottův slovník naučný. Pátý díl* (u hesla nebyla uvedena žádná autorská zkratka). Praha: J. Otto, 1892, s. 509 (heslo „*Collatio legum Mosaicarum et Romanarum*“).

¹⁹⁴ BARTOŠEK: *Encyklopedie...*, s. 65.

¹⁹⁵ Ke komparaci římských a židovských procesních pravidel v případech úmyslného usmrcení srov. OSTROW, Jonah. Tannaitic and Roman Procedure in Homicide. *The Jewish Quarterly Review*, 1958, roč. 48, č. 4, s. 352-370.

¹⁹⁶ Coll. 1.3.1. (Ulpianus).

¹⁹⁷ AMIELAŃCZYK: *Coll. 1.0. DE SICARIIS...*, s. 31-32.

¹⁹⁸ Quint. Inst. 10.1.12. Citováno dle: AMIELAŃCZYK: *Coll. 1.0. DE SICARIIS...*, s. 32.

smysl užití termínu *sicarius* a slovního spojení „*qui cum telo ambulaverit*“. Dle Krzysztofa Amielańczyka uvedené značí pouze to, že v prvním století již nebyla samotná zbraň identifikátorem, která by charakterizovala *sicarii* (přičemž vznáší domněnku, že v období přijetí zákona to mohla být právě *sica*, která identifikovala zločince a pomohla tak dokázat jeho vinu; tím spíše, nedošlo-li k usmrcení). Quintilianus tak neříká nic jiného než to, že v jeho době již byl termín *sicarius* užíván pro každého, kdo užil zbraně, aby někoho usmrtil. Abúzus tak poukazuje na typ zbraně a nikoli na vlastnosti pachatele.¹⁹⁹

Distinkce mezi termínem *sicarius* a jinými termíny popisujícími pachatele úmyslného usmrcení (zabiják, vrah atd.) pak přestala být dodržována tak důsledně, až došlo k úplné asimilaci obsahu. K tomu však došlo později, dle Krzysztofa Amielańczyka až na konci druhého století po Kr., kdy postupný proces vulgarizace slova *sicarius* vedl k tomu, že tento obsahově splynul se slovem *homicida*. Termín samotný pak zachránil původní název zákona, zatímco zákon sám mohl být v následujících staletích interpretován jako obecný zákon postihující úmyslné usmrcení.²⁰⁰ To lze spatřit např. zde: *Homicida est, qui aliquo genere teli hominem occidit mortisve causam praestitit*.²⁰¹

Překlad: *Homicidou* je, kdo jakýmkoli druhem zbraně člověka usmrtil, či jeho smrt zapříčinil.

Takové terminologické změny lze zaznamenat v právním jazyce již za vlády Trajána a Hadriána, přičemž je zřejmé, že pro klasické právníky již byl *lex Cornelia de sicariis et veneficiis* univerzálním zákonem postihujícím úmyslné usmrcení,²⁰² což dokládají tato slova: (...): *haec lex non omnem, qui cum telo ambulaverit, punit, sed eum tantum, qui hominis necandi furtive faciendi causa telum gerit, coercet. Conpescit item eum, qui hominem occidit, nec adiecit cuius condicionis hominem, ut et ad servum et peregrinum*²⁰³ *pertinere haec lex videatur*.²⁰⁴

Překlad: (...): tento zákon netrestá každého, kdo by chodil se zbraní, ale pouze toho, kdo nosí zbraň v úmyslu usmrtil člověka či spáchat krádež. Dopadá rovněž na toho, kdo člověka usmrtil, aniž by přihlížel k jeho postavení [stavu], a zdá se tedy, že dopadá i na otroka a přespolního.

¹⁹⁹ AMIELAŃCZYK: *Coll. 1.0. DE SICARIIS...*, s. 32-33.

²⁰⁰ Tamtéž, s. 33.

²⁰¹ Coll. 1.4.1. (Paulus).

²⁰² AMIELAŃCZYK: *Coll. 1.0. DE SICARIIS...*, s. 34.

²⁰³ BARTOŠEK: *Encyklopedie...*, s. 208.

²⁰⁴ Coll. 1.3.2. (Ulpianus).

4.4.2 K názoru druhému (Cloud)

Původně se John D. Cloud klonil k názoru prvnímu (byl to koneckonců právě jeho článek z roku 1969, který se stal základním kamenem tezí Judy Gaughan i Krzysztofa Amiełańczyka), v současnosti se nicméně domnívá, že ačkoliv jeho první teze, tedy že to byl právě růst ozbrojených a násilnických skupin, který byl hlavní příčinou přijetí legislativy *de sicariis*, je správný, jeho druhá teze, tj. ta, že postih činů *sicarii* byl zároveň jejím jediným účelem, považuje za vyvrácený. Počátky postihu úmyslného usmrcení nyní klade již před Sullu (s odkazem na existenci předsullovské *quaestio inter sicarios*) a postih úmyslného usmrcení tak dle něj musel tvořit integrální součást Sullovy legislativy.²⁰⁵

John D. Cloud stále zastává svůj původní pohled na *sicarii*, přičemž termín ještě upřesňuje: *sicarius* byl původně městským banditou (což jej odlišuje od *latro*, který operoval kdekoli) a zpočátku působil hlavně v Římě.²⁰⁶

Nyní se však domnívá, že z Řeči za Sexta Roscia z Amerie lze dovodit existenci *quaestio inter sicarios* již před Sullou: i) Cicero uvádí, že se jedná o první řízení se *sicarii* po dlouhé době,²⁰⁷ ii) předseda soudu již ve stejné funkci působil dříve,²⁰⁸ iii) jeden případ, který Cicero zmiňuje, byl již před *quaestio inter sicarios* vyšetřován. Jednalo se o muže, který přespával v jedné místnosti se svými dvěma syny. Ráno byl nalezen podřezaný a jeho synové tak byli obviněni z *parricidia*, následně však byli osvobozeni, jelikož byli nalezeni spící s otevřenými dveřmi (čehož by dle mínění Římanů nebyl žádný otcovrah schopen).²⁰⁹ Argumentace Johna D. Clouda pak spočívá v tom, že případ musel být rozhodován v rámci *quaestio* a nikoli před centurijním shromážděním, jelikož Cicero užívá slovního spojení *nomen deferre*²¹⁰ (značící zahájení stíhání určitých zákonem vymezených trestných činů před stálým soudem²¹¹) a nikoli *diem dicere* (značící zahájení stíhání před shromážděním).²¹² John D. Cloud dále zmiňuje již dříve uvedený případ římského jezdce, kterému byla při sebeobraně utřata ruka²¹³ a ve kterém je *quaestio inter sicarios* zmíněn. Tento případ se nám dochoval v díle Marca Tullia Cicerona, nicméně neznáme přesnou dataci (mohlo by se jednat o osmdesátá, ale i devadesátá léta př. Kr.), což ve výsledku značí, že *qui cum telo ambulaverit* bylo trestně stíháno již před Sullou.²¹⁴

²⁰⁵ CLOUD: *Leges de sicariis*..., s. 114-117 a s. 139.

²⁰⁶ Tamtéž, s. 118-119.

²⁰⁷ Cic. Rosc. Am. 11.: (...) Longo intervallo iudicium inter sicarios hoc primum committitur, (...).

²⁰⁸ Cic. Rosc. Am. 11.: Te quoque magno opere, M. Fanni, quaeso, ut, qualem te iam antea populo Romano praeuisti, cum huic eidem quaestioni iudex praeesses, talem te et nobis et rei publicae hoc tempore impertias.

²⁰⁹ Cic. Rosc. Am. 64.-65.

²¹⁰ Cic. Rosc. Am. 64.: (...) nomina filiorum de parricidio delata sunt.

²¹¹ BARTOŠEK: *Encyklopedie*..., s. 228-229 (heslo „*quaestiones perpetuae*“).

²¹² CLOUD: *Leges de sicariis*..., s. 127.

²¹³ Cic. Inv. rhet. 2.59.-60.

²¹⁴ CLOUD: *Leges de sicariis*..., s. 128-130.

John D. Cloud se dále věnoval otázce, jak hluboko do minulosti lze *quaestio inter sicarios* vysledovat: dle pasáže z Ciceronova *De Oratore*²¹⁵ dokládá existenci *quaestio* již v roce 91 př. Kr.²¹⁶ Zřízení první *quaestio perpetua* lze datovat již rokem 149 př. Kr., přičemž Cicero uvádí, že v období Gnaia Papiria Carba bylo zřízeno několik dalších *quaestiones*. Pokud by jedna z nich byla *inter sicarios*, šlo by instituci datovat již do období kolem roku 130 př. Kr.²¹⁷

Existence *quaestio inter sicarios* však automaticky neznačí postih úmyslného usmrcení (k tomu lze odkázat na již uvedené argumenty Judy Gaughan a Krzysztofa Amielńczyka) a proto se John D. Cloud s ohledem na charakteristickou vlastnost římské legislativy, tj. že zákony byly často přejímány, věnuje otázce postihu úmyslného usmrcení již v předsullovském období. Vychází z postihu *parricidia* a několika literárních zmínek o postihu úmyslného usmrcení, kdy se zároveň nejednalo o *parricidium*. Dochází tak k závěru, že Sullův zákon dopadal i na běžné úmyslné usmrcení tak, jako jeho předchůdci²¹⁸ a odkazuje na slova Lucia Annaea Senecy: *Latro est etiam antequam manus inquinet, quia ad occidendum iam armatus est et habet spoliandi atque interficiendi voluntatem*.²¹⁹

Překlad: Lupičem je již předtím, než by si [krví] ušpinil ruce, neboť je již vyzbrojen k usmrcení, a má vůli loupit a vraždit. John D. Cloud se domnívá, že spojení *cum telo* je pouze indikací *voluntas occidendi* a že ze Senecových slov tak lze dovodit, že úmyslné usmrcení bylo hlavním zájmem zákona. Co však s již zmíněnou pasáží z pera Cicerona? *Etsi persapienter et quodam modo tacite dat ipsa lex potestatem defendendi, quae non hominem occidi, sed esse cum telo hominis occidendi causa vetat; ut, cum causa non telum quaereretur, qui sui defendendi causa telo esset usus non minis occidendi causa habuisse telum iudicaretur*.²²⁰

Překlad (V. B.): Ovšem i psaný zákon velmi moudře a jaksí mlčky povoluje sebeobranu tím, že zakazuje ne zabít člověka, ale nosit zbraň za účelem zabití, takže když se hledá důvod, ne zbraň, pak o tom, kdo užil zbraně v sebeobraně, se nesoudí, že měl zbraň proto, aby zabil člověka.²²¹

John D. Cloud uvádí několik možných vysvětlení a upozorňuje, že Milo byl souzen na základě *lex Pompeia de vi*,²²² a že Cicero ve své řeči pouze zkušeně přechází mezi zákonem dle

²¹⁵ Cic. De or. 2.105.: *Ac nostrae fere causae, quae quidem sunt criminum, plerumque infitiatione defenduntur; nam et de pecuniis repetundis quae maximae sunt, neganda fere sunt omnia, et de ambitu raro illud datur, ut possis liberalitatem atque benignitatem ab ambitu atque largitione seiuungere; de sicariis, de veneficiis, de peculatu infitianti necesse est: id est igitur genus primum causarum in iudiciis ex controversia facti; in deliberationibus plerumque ex futuri, raro ex instantis aut acti.*

²¹⁶ CLOUD: *Leges de sicariis...*, s. 131.

²¹⁷ Tamtéž, s. 131-132.

²¹⁸ Tamtéž, s. 139-142.

²¹⁹ Sen. Ben. 5.14.2. Citováno dle: CLOUD: *Leges de sicariis...*, s. 142, p. p. č. č. 73.

²²⁰ Cic. Mil. 4.10.-11.

²²¹ CICERO (V. B.): *Obhajoba Milona*, s. 218-219.

²²² Srov. AMIELANCZYK: *Twórcza interpretacja legis Corneliae...*, s. 37, p. p. č. č. 57.

kterého je Milo souzen a zákonem dle kterého by mohl být souzen.²²³ Neuvádí přitom vysvětlení prostší: Cicero v citované pasáži poukazuje na to, že zákon nezakazuje usmrcení člověka samo o sobě (v předchozích částech práce již byly uvedeny četné případy, kdy právo úmyslné usmrcení legitimizovalo), ale *cum telo hominis occidendi causa vetat*, což není ničím jiným, nežli indikací *voluntas occidendi* (srov. výše) a celá pasáž by tak mohla znít takto: *ovšem i psaný zákon velmi moudře a jaksi mlčky povoluje sebeobranu tím, že zakazuje ne zabít člověka, ale zabít jej úmyslně*. Tato interpretace by dávala smysl, jelikož Ciceronova obhajoba je založena na tvrzení, že Milo usmrtil v rámci sebeobrany.

4.4.3 Závěr

Otázka, kdy začalo být úmyslné usmrcení stíháno veřejnou mocí je dosud nezodpovězena. Byly uvedeny argumenty obou názorových proudů, včetně několika doplnění. Vyjdeme-li z tezí Judy Gaughan a Krzysztofa Amiolańczyka, pak můžeme veřejnoprávní postih datovat již do prvního století po Kr. s ohledem na slova Tacita: *Suscipere tam inimicitias seu patris seu propinqui quam amicitias necesse est; nec implacabiles durant: luitur enim etiam homicidium certo armentorum ac pecorum numero recipitque satisfactionem universa domus, utiliter in publicum, quia periculosiores sunt inimicitiae iuxta libertatem*.²²⁴

Překlad (F. K.): Vzítí na se jak nepřátelství tak přátelství otce neb některého příbuzného povinností jest. Ale dávají se smířiti, neb i vražda jistým počtem skotu a bravu se vyplácí a náhradu přijímá celá rodina, což obci prospěšno jest, poněvadž nepřátelství vedlé volnosti nebezpečnější jest.²²⁵

Pokud by úmyslné usmrcení nebylo stíháno veřejnou mocí, pak zbývá pouze soukromoprávní msta. Uvedená slova (*enim etiam*) lze interpretovat dvěma směry: i) Tacitus se podivuje tomu, že se rodiny nechávají smířit i tam, kde by dle něj měla nastoupit msta (což je nepravděpodobné); ii) Tacitus je přesvědčen, že o této záležitosti by měla rozhodovat veřejná moc. Germania přitom pochází až z konce prvního století po Kr., nicméně se jedná o kompilaci, v rámci které Tacitus vycházel z děl dřívějších autorů (přičemž se často jednalo o informace z druhé, či dokonce třetí ruky).^{226, 227}

²²³ CLOUD: *Leges de sicariis...*, s. 142-145.

²²⁴ Tac. Germ. 21.

²²⁵ TACITUS, Publius (Gaius) Cornelius. Germania čili kniha o poloze, mravech a národech Germanie (v překladu Františka Kotta). In *Tacitova Germania a Agricola*. 2. vydání. Praha: Dr. Eduard Grégr a syn, 1886, s. 20.

²²⁶ Což samozřejmě zpochybňuje důvěryhodnost uvedených informací ještě více, nicméně to alespoň nezpochybňuje Tacitovy postoje.

²²⁷ GUDEMAN, Alfred. The Sources of the Germania of Tacitus. *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, 1900, roč. 31, s. 93-111.

V první polovině druhého století po Kr. již začala být *lex Cornelia de sicariis et veneficiis* chápána jako obecný zákon postihující úmyslné usmrcení, což lze doložit z legislativní činnosti císaře Hadriána, které bude věnována následující podkapitola.

4.5 Legislativní činnost císaře Hadriána²²⁸

Ať již Sullův zákon původně trestal i úmyslné usmrcení, či pouze *qui cum telo ambulaverit hominis necandi furtive faciendi causa* ponechme nyní stranou. Faktem zůstává, že v pozdější době byla již *lex Cornelia de sicariis et veneficiis* chápána jako obecný zákon postihující úmyslné usmrcení. K tomu vedla dlouhodobá interpretace zákona, přičemž Krzysztof Amielanczyk přisuzuje významné legislativní změny císaři Hadriánovi.

Jednou z otázek, které bylo třeba vyřešit, je, zda úprava míří i na usmrcení otroků (myšleno samozřejmě otroků vlastních, neb na usmrcení otroků cizích stále dopadala *lex Aquilia*).²²⁹

4.5.1 Usmrcování otroků

Krzysztof Amielanczyk má za to, že odpovědí je legislativní činnost císaře Hadriána, který byl pravděpodobně autorem prvního zákazu usmrcování vlastních otroků.²³⁰ Ten se nám dochoval v díle *Scriptores Historiae Augustae*: *Servos a dominis occidi vetuit eosque iussit damnari per iudices, si digni essent.*²³¹

Překlad: Zakázal vlastníkům usmrcovat otroky a nařídil, aby ti, kteří si to zaslужují, byli odsuzováni soudci.^{232, 233}

Byla to tedy legislativní činnost císaře Hadriána, která posléze umožnila římským juristům následnou míru generalizace: *Et qui hominem occiderit, punitur non habita differentia, cuius condicionis hominem interemit.*^{234, 235}

Překlad: A kdo by usmrtil člověka, nebude potrestán odlišně pro stav člověka, kterého by usmrtil.

²²⁸ Věnovat se úpravě úmyslného usmrcení před legislativní činností císaře Hadriána je značně problematický úkol v důsledku nedostatku pramenů a literatury. Srov. CLOUD: *Leges de sicariis...*, s. 153-155.

²²⁹ AMIELANČZYK: *Twórcza interpretacja legis Corneliae...*, s. 26-27.

²³⁰ Tamtéž, s. 27.

²³¹ SHA, Hadr. 18.7.

²³² Dig. 48.8.11.1.-2. (Modestinus): *Servo sine iudice ad bestias dato non solum qui vendidit poena, verum et qui comparavit tenebitur. Post legem Petroniam et senatus consulta ad eam legem pertinentia dominis potestas ablata est ad bestias depugnandas suo arbitrio servos tradere: oblato tamen iudici servo, si iusta sit domini querella, sic poenae tradetur.* Překlad: Nejenom ten, kdo by bez soudu prodal otroka k předhození zvěři, avšak i ten, kdo by si [jej] obstaral, bude potrestán. Po Petroniově zákoně a senatusconsultu k tomu zákonu je rozsah práv vlastníků zkrácen o svévolné vydávání otroků k boji s divou zvěří. Bude-li však otrok předveden před soudce a stížnost vlastníka bude oprávněná, bude k takovému trestu vydán.

²³³ *Lex Petronia de servis* (zřejmě z roku 61 po Kr.) zakázala vlastníkům, aby bez magistrátova souhlasu vydali své otroky na zápasy s šelmami. BARTOŠEK: *Encyklopedie...*, s. 167; BERGER: *Encyclopedic Dictionary...*, s. 557.

²³⁴ Dig. 48.8.1.2. (Marcianus).

²³⁵ AMIELANČZYK: *Twórcza interpretacja legis Corneliae...*, s. 27-28.

(...): haec lex non omnem, qui cum telo ambulaverit, punit, sed eum tantum, qui hominis necandi furtive faciendi causa telum gerit, coercet. Compescit item eum, qui hominem occidit, nec adiecit cuius condicionis hominem, ut et ad servum et peregrinum pertinere haec lex videatur.²³⁶

Překlad: (...): tento zákon netrestá každého, kdo by chodil se zbraní, ale pouze toho, kdo nosí zbraň v úmyslu usmrtit člověka či spáchat krádež. Dopadá rovněž na toho, kdo člověka usmrtil, aniž by přihlížel k jeho postavení (stavu), a zdá se tedy, že dopadá i na otroka a přespolečného.

Gaius (působící až po smrti císaře Hadriána) pak píše: Cuius autem servus occisus est, is liberum arbitrium habet vel capitali crimine reum facere eum qui occiderit, vel hac lege damnum persequi.²³⁷

Překlad (J. K.): Ten pak, jehož otrok byl zabit, má svobodnou volbu buď zažalovat z hrdelního zločinu toho, kdo zabil, anebo vymáhat [na něm] náhradu škody podle tohoto zákona.^{238, 239}

Krom zákazu usmrcování vlastních otroků (a tedy omezení vlastnického práva v oprávněnosti vlastníka věc zničit, tj. *ius abutendi*²⁴⁰), tak začalo veřejné právo zasahovat i do dříve čistě soukromoprávní oblasti náhrady škody na zničené věci a vlastník usmrceného otroka měl dvě alternativy. Zaprvé mohl prostřednictvím *actio legis Aquiliae* žádat odškodnění, nebo se mohl obrátit na *iudicium publicum* na základě *lex Cornelia de sicariis et veneficiis*.

4.5.2 Hadriánovy reskripty

Tím nicméně není Hadriánova legislativní činnost vyčerpána. Je nezbytné zmínit jeho tři reskripty, které se zabývají otázkou viny jako předpokladu odpovědnosti pachatele (tj. právními pojmy jako *dolo malo* a *occidendi causa*), přičemž Hadrián zavedl diferenciaci odpovědnosti v závislosti na stupni zavinění a umožnil trestat neúmyslné činy a taktéž pokusy o úmyslné usmrcení.²⁴¹ První z těchto reskriptů byl adresován prokonzulovi Baetiky Ignatiovi Taurinovi:

²³⁶ Coll. 1.3.2. (Ulpianus).

²³⁷ Gai. Inst. 3.213.

²³⁸ GAIUS (J. K.): *Učebnice práva...*, s. 195.

²³⁹ Dig. 9.2.2.pr. (Gaius): Lege Aquilia capite primo cavetur: "Ut qui servum servamve alienum alienamve quadrupedem vel pecudem iniuria occiderit, quanti id in eo anno plurimi fuit, tantum aes dare domino damnas esto." Překlad (K. B. + P. D.): První kapitola Akviliova zákona říká toto: jestliže kdo bezprávně zabil cizího otroka nebo otrokyni nebo cizího čtvernožce, bude odsouzen k zaplacení vlastníku takové nejvyšší ceny, jakou měla věc v předcházejícím roce. Dig. 9.2.3. (Ulpianus): Si servus servave iniuria occisus occisave fuerit, lex Aquilia locum habet. Iniuria occisum esse merito adicitur: non enim sufficit occisum, sed oportet iniuria id esse factum. Překlad (K. B. + P. D.): Pokud byl protiprávně usmrcen otrok nebo otrokyně, použije se žaloba z Akviliova zákona. Základem však je, že usmrcení se musí stát protiprávně, nestačí jen někoho usmrtit, musí to být v rozporu s právem. BUBELOVÁ, DOSTALÍK: *Praktikum...*, s. 162 a 168.

²⁴⁰ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a system soukromého práva římského*. 4., opravené vydání. Praha: J. Otto, 1910, s. 312.

²⁴¹ AMIELANČZYK: *Twórcza interpretacja legis Corneliae...*, s. 28-29.

Cum quidam per lasciviam causam mortis praeuisset, conprobatum est factum Taurini Egnati proconsulis Baeticae a divo Hadriano, quod eum in quinquennium relegasset. Verba consultationis et rescripti ita se habent: „Inter Claudium, optime imperator, et Evaristum cognovi, quod Claudius Lupi filius in convivio, dum sago iactatur, culpa Mari Evaristi ita male acceptus fuerit, ut post diem quintum moreretur“. Atque adparebat nullam inimicitiam cum Evaristo ei fuisse. Tamen cupiditatis culpa(m) coercendum credidi, ut ceteri eiusdem aetatis iuvenes emendarentur. Ideoque Mario Evaristo urbe Italia provincia Baetica in quinquennium interdixi et decrevi, ut impendi causa duo milia patri eius persolveret Evaristus, quod manifesta eius fuerat paupertas. Verba rescripti: „Poenam Mari Evaristi recte, Taurine, moderatus es ad modum culpa, refert enim et in maioribus delictis, consulto aliquid admittatur an casu.“²⁴²

Překlad: Když by někdo v rozpustilosti zapříčinil smrt, schválil božský Hadrián rozhodnutí Ignatia Taurina, prokonzula Baetiky, aby byl vyhoštěn na pět let. Slova úvahy a odpovědi zní takto: „Rozhodl jsem mezi Claudiem a Evaristem, nejlepší císaři, neboť Claudius, syn Lupa, byl na oslavě házen do pláště [a] vinou Maria Evarista byl zachycen tak špatně, že po pěti dnech zemřel. Ačkoliv jsem nezaznamenal žádnou nepřízeň vůči Claudiovi, považoval jsem za vhodné svévoli potrestat, aby se další mladíci téhož věku poučili. Vykázal jsem proto Maria Evarista z Říma, Itálie a provincie Baetiky na dobu pěti let a rozhodl, že Evaristus vyplatí jeho otci dva tisíce jako odškodné, neboť jeho [otcova] chudoba je zjevná.“ Slova reskriptu: „Taurine, trest Mariovi Evaristovi jsi správně upravil dle stupně viny, i v případě závažnějších přestupků je důležité, došlo-li k nim úmyslně či náhodně.“²⁴³

Krzysztof Amielańczyk se domnívá, že *lex Cornelia de sicariis et veneficiis* upravovala ve svém původním znění pouze činy spáchané úmyslně.²⁴⁴ Tímto reskriptem došlo k výraznému rozšíření zákona na činy spáchané neúmyslně (tj. *casu*), přičemž toto rozšíření našlo odraz i systematické *Collatio legum Mosaicarum et Romanarum*, jehož druhá část prvního titulu první knihy nese název *De casualibus homicidiis* (o *homicidech* neúmyslných).²⁴⁵

Krzysztof Amielańczyk se dále věnuje otázce trestnosti pokusu o usmrcení a zásadě *in maleficiis voluntas spectatur, non exitus*, když zmiňuje další z Hadriánových reskriptů. Ten opět navazuje na diferenciaci úmyslného (*animus occidendi, voluntas*) a neúmyslného (*casu*) usmrcení, přičemž ve svém důsledku zavádí odpovědnost za pokus usmrcení.²⁴⁶

²⁴² Coll. 1.11.1.-3. (Ulpianus). Citováno dle: AMIELAŃCZYK: *Twórcza interpretacja legis Corneliae...*, s. 29.

²⁴³ Srov. AMIELAŃCZYK, Krzysztof. W poszukiwaniu antycznej genezy klauzul generalnych, czyli o wartościach i wartościowaniu w prawie rzymskim. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio G (Ius)*, 2016, roč. 63, č. 2, s. 36-37.

²⁴⁴ Srov. CLOUD: *Leges de sicariis...*, s. 153-155.

²⁴⁵ AMIELAŃCZYK: *Coll. 1.0. DE SICARIIS...*, s. 35.

²⁴⁶ AMIELAŃCZYK: *Twórcza interpretacja legis Corneliae...*, s. 32.

Reskript zní následovně: *Distinctionem casus et voluntatis in homicidio servari rescripto Hadriani confirmatur. Verba rescripti: „Et qui hominem occidit absolvi solet, sed si non occidendi animo id admisit: et qui non occidit, sed voluit occidere, pro homicida damnatur. E re itaque constituendum est: ecquo ferro percussit Epafroditus? Nam si gladium instrinxit aut telo percussit, quid dubium est, quin occidendi animo percusserit? Si clave percussit aut cucuma aut, cum forte rixaretur, ferro percussit, sed non occidendi mente. Ergo hoc exquirite et si voluntas occidendi fuit, ut homicidam servum supplicio summo iure iubete affici“.*²⁴⁷

Překlad: zachování rozlišování mezi nedbalostí (*casus*) a úmyslem (*voluntatis*) je u *homicidia* potvrzeno Hadriánovým reskriptem. Slovy reskriptu: „kdo usmrtil člověka, bývá osvobozen, pakliže chyběla vůle usmrtit (*animo occidendi*); a kdo neusmrtil, ale usmrtil chtěl, je odsouzen jako *homicida*. Z těchto okolností je třeba rozhodnout: jakým železem Epafroditus ranil? Neboť tasil-li meč, či ranil-li zbraní, jaké jsou pochyby, že ranil s úmyslem usmrtit? Pokud udeřil klíčem, konvicí, či náhodou v hádce²⁴⁸ udeřil železem, pak stále bez úmyslu usmrtit (*occidendi mente*). Proto to vypátrejte a usmrtil-li úmyslně, po právu jej potrestejte jako *homicidu* nejvyšším trestem.

Z uvedeného reskriptu je zřejmá orientace na úmysl pachatele, jelikož Hadrián zdůrazňuje, že v případě absence vůle usmrtit, bývá zvykem pachatele osvobodit, zatímco i toho, který čin nedokonal, je namísto potrestat (nikoli pak toho, kdo čin pouze zvažoval²⁴⁹).²⁵⁰ Klíčovou je tedy otázka vůle a jejího prokázání. Hadrián tedy tazateli předkládá vodítka na základě kterých má být vůle posouzena – jsou jimi použita zbraň (klíč, konvice) a situace mezi pachatelem a obětí (hádka). Problematická rovina dokazování skutečné vůle, mohla vést k uložení mírnějšího trestu, jak dokládají slova Marciana: *Leniendam poenam eius, qui in rixa casu magis quam voluntate homicidium admisit.*²⁵¹

Překlad: Mírnější trest náleží tomu, kdo by v hádce usmrtil člověka spíše náhodou nežli úmyslně.

Hadrián pak samozřejmě nenavrhoval trestání za samotný záměr – koneckonců i reskript samotný se týkal již dokonání usmrcení. Měl nicméně za to, že už samotný pokus by měl být trestán, jelikož – ačkoli pachatel z nějakého důvodu nebyl schopen svůj čin dokončit – zlá vůle,

²⁴⁷ Coll. 1.6.1.-4. (Ulpianus). Citováno dle: AMIELAŃCZYK: *Twórcza interpretacja legis Corneliae...*, s. 32.

²⁴⁸ Termín *rixa* překládám spíše jako hádku či spor nežli rvačku. Vizte AMIELAŃCZYK: *Twórcza interpretacja legis Corneliae...*, s. 33, p. p. č. č. 43: „*Termin rixa w omawianym kazusie zdaje się znaczyć bardziej „kłótnia“, „sprzeczka“ niż „bijatyka“*“.

²⁴⁹ Dig. 48.19.18. (Ulpianus): *Cogitationis poenam nemo patitur*. Dle Krzysztofa Amielancyka Římané ještě dlouho neznali odpovědnost za samotný záměr spáchat trestný čin. Vizte AMIELAŃCZYK: *Twórcza interpretacja legis Corneliae...*, s. 34.

²⁵⁰ Srov. STANKIEWICZ, Antoni. *Uśiłowanie zabójstwa w prawie karnym rzymskim. Prawo Kanoniczne: kwartalnik prawnno-historyczny*, 1977, roč. 20, č. 3-4, s. 299-302.

²⁵¹ Dig. 48.8.1.3. (Marcianus).

psychický stav pachatele a jeho celková demoralizace se od pachatele, který svůj čin dokončil, nelišila.²⁵²

Ze třetího reskriptu se dochovala pouze jediná věta, která zní: *Divus Hadrianus in haec verba rescripsit: "In maleficiis voluntas spectatur, non exitus"*.^{253, 254}

Překlad: Božský Hadrián odpověděl těmito slovy: „U zločinu je posuzována vůle, nikoli následek.“

Jak podotýká Krzysztof Amielanćzyk, ačkoliv neznáme celý text reskriptu, lze v císařově vyjádření spatřovat zobecnění oddělené od skutkového stavu v rámci kterého bylo rozhodováno. Předkládá dvě možnosti v závislosti na tom, zda v posuzovaném případě byla následkem smrt, či ne: i) pokud následkem byla smrt, pak odpověď byla pravděpodobně udělena proto, že pachatel nechtěl usmrtil, ale usmrtil; reskript tedy popisuje budoucnost obviněného – bude osvobozen, případně odsouzen k mírnějšímu trestu za neúmyslné usmrcení; ii) pakliže následkem smrt nebyla, odpověď císaře mířila na případ, kdy se pachatel o usmrcení pokusil, ale pro neznámou překážku nebyl schopen čin dokončit; odpověď císaře by pak měla pro obviněného fatální následek – ačkoli nedošlo k usmrcení, měl být odsouzen jako by k němu došlo.²⁵⁵

Bez ohledu na skutkový stav, z jakého vzešla, zásada *in maleficiis voluntas spectatur, non exitus* se stává teoretickým východiskem a pravidlem formující římskou pravovědu v trestní oblasti a jakýmsi mottem trestní politiky, který vyjadřuje její hlavní elementy: především se jedná o samotnou podstatu trestného činu, kterou je psychologický postoj pachatele činu vyjádřený touhou po jeho dokonání. Samotný skutek je pak již druhořadý a v otázce odpovědnosti nehraje roli.²⁵⁶

Závěrem se Krzysztof Amielanćzyk věnuje i institutu nutné obrany (*obrona konieczna*) jako okolnosti vylučující protiprávnost (*kontratyp*), přičemž se domnívá, že institut nutné obrany byl interpretovatelný již v původní republikánské verzi *lex Cornelia de sicariis et veneficiis*. Nicméně podotýká, že zákon neobsahoval ustanovení, které by odpovídalo moderním trestněprávním normám.²⁵⁷

Tvrzení, že již Římané v době Sully měli povědomí o institutu nutné obrany, dokládá argumenty, které přednesl Ciceron v procesu s Titem Anniem Milonem. Ten byl roku 52 př. Kr. obviněn z usmrcení svého politického oponenta Publia Clodia Pulchera na Via Appia. Stíhán byl

²⁵² AMIELAŃCZYK: *Twórcza interpretacja legis Corneliae...*, s. 34.

²⁵³ Dig. 48.8.14. (Callistratus).

²⁵⁴ K projevu zásady *in maleficiis voluntas spectatur, non exitus* v rámci odpovědnosti otroků za smrt pána (s.c. Silanianum) srov. AMIELAŃCZYK, Krzysztof. Głos cesarza Hadriana w sprawie s.c. Silanianum. *Zeszyty Prawnicze*, 2006, roč. 6, č. 1, s. 9-25.

²⁵⁵ AMIELAŃCZYK: *Twórcza interpretacja legis Corneliae...*, s. 35-36.

²⁵⁶ Tamtéž, s. 36.

²⁵⁷ Tamtéž, s. 37.

nicméně na základě *lex Pompeia de vi*, „jelikož čin byl považován za zvláštní obrožení zájmů a bezpečnosti státu. Cicero jako jeho obhájce věnoval mnoho prostoru dokázání, že jeho klient, ačkoli ozbrojený (tj. doprovázen osobní stráží), jednal v nutné obraně a nejsilnější argument pak odvodil a *contrario* ze znění normy proti *sicarii* v *lex Cornelia*.²⁵⁸

Římské právo nicméně nikdy uvedený institut nedefinovalo, což Krzysztof Amielańczyk dokládá textem Hadriánova reskriptu: *Item divus Hadrianus rescripsit eum, qui stuprum sibi vel suis per vim inferentem occidit, dimittendum*.²⁵⁹

Překlad: Božský Hadrián rovněž stanovil reskriptem, aby byl osvobozen ten, který usmrtil toho, jenž se snažil jeho či jeho blízké násilím zneuctít.^{260, 261}

Z textu uvedeného reskriptu lze dovodit, že ještě v Hadriánově době nebylo zřejmé, zda má osoba, která je obětí pokusu o znásilnění právo zbavit útočníka života, je-li to nezbytné pro účinnou obranu. A zdá se tedy pravděpodobné, že před legislativní činností Hadriána bylo toto právo nepochybné pouze v tom případě, že sám útočník – porušuje přitom ustanovení *leges Corneliae* – usiloval o život člověka.²⁶² Dle Krzysztofa Amielańczyka tak již nadešel čas pro normativní ochranu i jiné hodnoty – a to integrity oběti sexuálního útoku (nicméně připouští, že problém, který byl před Hadriána postaven, se již objevil v několika mimoprávních pramenech týkajících se vojáka, který usmrtil nadřízeného, o čemž se zmiňuje například Marcus Tullius Cicero: *Pudicitiam cum eriperet militi tribunus militaris in exercitu C. Mari, propinquus eius imperatoris, interfectus ab eo est, cui vim adferebat. Facere enim probus adulescens periculose quam perpeti turpiter maluit. Atque hunc ille summus vir scelere solutum periculo liberavit*.²⁶³

Překlad (V. B.): Když se vojenský tribun ve vojsku Gaia Maria, dokonce příbuzný vrchního velitele, pokoušel zneužít jednoho vojáka, byl zabit tím, kterému chtěl způsobit násilí. Ten bezúhonný mladík provedl raději něco nebezpečného, než aby nechal se sebou provádět něco nemravného. Ten velký muž ho zprostil viny a vysvobodil tak z nebezpečí.²⁶⁴ Samotné řešení však vyžadovalo poměřování dvou hodnot: první byl život útočníka a druhou sexuální integrita oběti či člena její rodiny.²⁶⁵

²⁵⁸ Tamtéž, s. 37, p. p. č. č. 57.

²⁵⁹ Dig. 48.8.1.4. (Marcianus).

²⁶⁰ *Stuprum*, tj. zneuctění bylo veřejným deliktem „pohlavního styku muže s neprovdanou ženou vyššího společenského postavení.“ Zde je zřejmě míněno i *stuprum cum masculo*, tj. homosexuální vztah k jinému muži či chlapci. BARTOŠEK: *Encyklopedie...*, s. 260.

²⁶¹ Dig. 50.16.101.pr. (Modestinus): Inter "stuprum" et "adulterium" hoc interesse quidam putant, quod adulterium in nuptam, stuprum in viduam committitur. Sed lex Iulia de adulteriis hoc verbo indifferenter utitur.

²⁶² AMIELAŃCZYK: *Twórcza interpretacja legis Corneliae...*, s. 37-38. Krzysztof Amielańczyk však sám připouští, že nutnou obranu připouštěla již starší římská legislativa – v tomto směru uvádí LDT 8.12.-13. a Dig. 9.2.4.1. (Gaius).

²⁶³ Cic. Mil. 4.9.

²⁶⁴ CICERO (V. B.): *Obhajoba Milona*, s. 218.

²⁶⁵ AMIELAŃCZYK: *Twórcza interpretacja legis Corneliae...*, s. 38.

Uvedené pak má dalekosáhlejší dopady, než by se na první pohled mohlo zdát. V konečném důsledku se jedná o výrazný odklon oproti předchozí římské praxi, která připouštěla nutnou obranu pouze v případě ohrožení totožné hodnoty, tj. života oběti. Došlo tedy k rozšíření nutné obrany i o další hodnoty chráněné římským právem, přičemž nové postavení oběti se projevilo i v prohlášení Paula:²⁶⁶ *Qui latronem caedem sibi inferentem vel alias quemlibet stupro occiderit, puniri non placuit: alius enim vitam, alius pudorem publico facinore defenderunt.*²⁶⁷

Překlad: Kdo by usmrtil útočícího lupiče, či kohokoliv, kdo by se jej snažil zneuctít, nebude potrestán: jelikož v prvním případě chrání před spácháním zločinu život, ve druhém cudnost.

4.6 Legislativní činnost císaře Marca Aurelia

Nacházíme-li v reskriptech císaře Hadriána rozšiřující výklad sebeobrany a vztažení veřejnoprávního postihu i na případy neúmyslných usmrcení, došlo-li k nim za ne zcela omluvitelných okolností, pak v legislativní činnosti císaře Marca Aurelia a jeho syna Commoda spatřujeme druhou stranu téže mince, a to mírnější trestání v případě, že k úmyslnému usmrcení sice došlo protizákonně, nicméně za polehčujících okolností (hnutí mysli, či spravedlivý hněv): *Imperator Marcus Antoninus et Commodus filius rescripserunt: "Si maritus uxorem in adulterio deprehensam impetu tractus doloris interfecerit, non utique legis Corneliae de sicariis poenam excipiet". Nam et divus Pius in haec verba rescripsit Apollonio: "Ei, qui uxorem suam in adulterio deprehensam occidisse se non negat, ultimum supplicium remitti potest, cum sit difficillimum iustum dolorem temperare et quia plus fecerit, quam quia vindicare se non debuerit, puniendus sit. Sufficiet igitur, si humilis loci sit, in opus perpetuum eum tradi, si qui honestior, in insulam relegari".*^{268, 269}

Překlad (K. B. + I. L.): Císař Marcus Antoninus a jeho syn Commodus určili v reskriptu, že manžel dohnáný nápirem hlubokého žalu k zabití manželky přistižené při cizoložství neobdrží trest určený vrahům dle Corneliova zákona. Je tomu tak proto, že božský [císař] Pius se v reskriptu adresovaném Appolloniovi vyslovil takto: „Kdokoli nepopírá, že zabil manželku přistiženou při cizoložství, může se vyhnout popravě, neboť udržet na uzdě oprávněné

²⁶⁶ Tamtéž, s. 38-39.

²⁶⁷ Paulus, Sent. 5.23.8.

²⁶⁸ Dig. 48.5.39(38).8. (Papinianus).

²⁶⁹ Srov. Dig. 48.8.1.5. (Marcianus): *Sed et in eum, qui uxorem deprehensam in adulterio occidit, divus Pius levioorem poenam irrogandam esse scripsit, et humiliore loco positum in exilium perpetuum dari iussit, in aliqua dignitate positum ad tempus relegari.* Překlad: Ale se zřetelem k tomu, který usmrtil manželku, přistihnul ji při cizoložství, božský Pius stanovil, že má být uložen trest mírnější a *humiliores* [osobě nižšího stavu] má být nařízeno trvalé vyhnání, osoba důstojná má být vykázána dočasně.

rozhořčení je obtížné. Protože ale překročil meze oprávněné pomsty, musí být potrestán. Proto přísluší-li manžel k nižším společenským vrstvám, dostatečné bude odsouzení k doživotním nuceným pracím, patří-li k vyšším společenským vrstvám, bude odsouzen do vyhnanství na ostrov.²⁷⁰

4.7 Usmrcení strážcem

V Digestech nacházíme rovněž pasáž popisující situaci, kdy by strážnou osobu usmrtil samotný strážce (titul nese označení *De custodia et exhibitione reorum*, tj. o strážení a předvádění [k výslechu] obžalovaného): Quod si ipse custos custodiam interfecerit, homicidii reus est: ergo si casu custodia defuncta dicatur, testationibus id probandum est et sic venia dabitur.²⁷¹

Překlad: Jestliže sám strážce strážného usmrtí, je vinen *homicidiem*. Jestliže tedy tvrdí, že strážný zemřel v důsledku nehody, je třeba to potvrdit svědectvími a pak bude omilostněn.²⁷²

Ustanovení neobsahuje jedinou zmínku o vůli a svádí tak k interpretaci, že spáchání *homicidia* mohlo být následkem pochybení při výkonu služby. Spíše se ale jednalo o situace, kdy se presumovalo zavinění strážce (tj. *animus occidendi*), jelikož prokázání skutečné vůle by s ohledem na okolnosti (nerovné postavení strážce a strážného) bylo značně obtížné. Bylo tak na strážci samotném, aby smrt strážného ospravedlnil doložením svědectví.²⁷³

4.8 Trestnost nepřímého pachatelství

O tom, jak zásadní otázkou při posouzení *homicidia* byla vůle pachatele, již bylo pojednáno a nemůže nás tedy překvapit, že římská legislativa trestně nestíhala děti či šílence, jak je zřejmé ze slov Modestina: Infans vel furiosus si hominem occiderint, lege Cornelia non tenentur, cum alterum innocentia consilii tuetur, alterum fati infelicitas excusat.²⁷⁴

²⁷⁰ BUBELOVÁ, LÁDR: *Texty...*, s. 28-29.

²⁷¹ Dig. 48.3.14.4.-5. (Modestinus).

²⁷² Srov. BERGER: *Encyclopedic Dictionary...*, s. 760 (heslo „*venia*“).

²⁷³ Jednalo se tak o výjimku z presumpce nevinny, kterou do římského práva trestního zavedl – dle Johna B. Buryho – císař Antoninus Pius. BURY, John Bagnell. *A history of the Roman Empire from its foundation to the death of Marcus Aurelius (27 B.C.-180 A.D.)*. New York: Harper & Brothers Publishers, 1893, s. 527.

²⁷⁴ Dig. 48.8.12. (Modestinus).

Překlad: Usmrtí-li člověka dítě či šílenec, Corneliův zákon [na ně] nedopadá, neboť prvního chrání nevinnost úmyslu, druhého omlouvá nešťastný osud.²⁷⁵

Lze se pak ptát, zda zákon umožňoval stíhat i tzv. nepřímé pachatelství. Pro větší názornost budou uvedeny příklady: a) pachatel vláká oběť do léčky s vědomím, že ta bude usmrcena šílenecem (jako osobou, na kterou *lex Cornelia* nedopadá),²⁷⁶ b) pachatel využije nevědomosti dítěte (*lex Cornelia* opět nedopadá) a podá jeho prostřednictvím oběti jed.

Ani v jednom příkladu pachatel oběť přímo neusmrtil: ad a) oběť byla usmrcena šílenecem (*occidere*), ad b) oběť byla usmrcena dítětem (*necare*). V obou případech však pachatel smrt oběti zapříčinil (*causam mortis praestare*),²⁷⁷ přičemž zákon v tomto nečinil rozdíl: *Nihil interest, occidat quis an causam mortis praebeat.*²⁷⁸

Překlad: Není rozdíl, usmrtí-li někdo nebo zapříčiní-li smrt.

Lze tedy uzavřít, že *lex Cornelia de sicariis et veneficiis* umožňovala stíhat i případy nepřímého pachatelství.

²⁷⁵ Srov. Dig. 9.2.5.2. (Ulpianus): Et ideo quaerimus, si furiosus damnum dederit, an legis Aquiliae actio sit? Et Pegasus negavit: quae enim in eo culpa sit, cum suae mentis non sit? Et hoc est verissimum. Cessabit igitur Aquiliae actio, quemadmodum, si quadrupes damnum dederit, Aquilia cessat, aut si tegula ceciderit. Sed et si infans damnum dederit, idem erit dicendum. Quodsi impubes id fecerit, Labeo ait, quia furti tenetur, teneri et Aquilia eum: et hoc puto verum, si sit iam iniuriae capax. Překlad (K. B. + P. D.): A proto se ptáme, zda je dána žaloba podle Akviliova zákona, pokud škodu způsobil duševně nemocný. A Pegasus tvrdil, že ne. Jaké zavinění totiž můžeme přičítat tomu, kdo nemá svůj rozum? A toto tvrzení je správné. V tomto případě přestává působit žaloba podle Akviliova zákona tak, jako přestává působit, pokud škodu způsobil čtyřnohé zvíře, nebo když spadl střešní šindel. A i když škodu způsobil dítě mladší sedmi let, platí totéž. Labeo však říká, že pokud škodu způsobil nedospělec, je zodpovědný podle Akviliova zákona, jako je zodpovědný i z krádeže. BUBELOVÁ, DOSTALÍK: *Praktikum...*, s. 163-164.

²⁷⁶ Srov. Dig. 9.2.9.3. (Ulpianus): Si servum meum equitatem concitato equo effeceris in flumen praecipitari atque ideo homo perierit, in factum esse dandam actionem ofilius scribit: quemadmodum si servus meus ab alio in insidias deductus, ab alio esset occisus.

²⁷⁷ Blíže v podkapitole 4.1.1.

²⁷⁸ Dig. 48.8.15. (Ulpianus).

5 Veneficium

Dále je nezbytné věnovat se druhému trestnému činu, od kterého získal Corneliův zákon o zákeřnících a travičstvích svůj název. Tato práce se – co se týče názvu Sullova zákona – příklání k variantě *lex Cornelia de sicariis et veneficiis* (tj. o travičstvích) oproti častější *lex Cornelia de sicariis et veneficis* (tj. o travičích).²⁷⁹ Ačkoliv se tato možnost může zdát oproti vyjádření okruhu pachatelů podivnou, lépe odpovídá charakteru zákona, který směřuje spíše na obecně nebezpečnou činnost nežli na pachatele samotného.

5.1 Prosté travičství

Pod prostým travičstvím si lze představit podání jedu za účelem usmrcení: Praeterea tenetur, qui hominis necandi causa venenum confecerit dederit: quive falsum testimonium dolo malo dixerit, quo quis publico iudicio rei capitalis damnaretur: quive magistratus iudexve quaestionis ob capitalem causam pecuniam acceperit ut publica lege reus fieret.²⁸⁰

Překlad: Rovněž dopadá na toho, kdo by s úmyslem usmrtit člověka připravil či podal jed, nebo by se zlým úmyslem podal falešné svědectví, pro které by byl někdo odsouzen ve veřejném řízení k hrdelnímu trestu, nebo by jako magistrát, soudce či soudce ve veřejném řízení přijal peníze, aby za účelem usmrcení vznesl obvinění ve veřejném řízení.

Uvedený fragment dokládá postih prostého travičství (a několika dalších činů vymezených *lex Cornelia de sicariis et veneficiis*), tj. přípravu a podání jedu s úmyslem usmrtit člověka.

5.2 Travičství jako veřejnosti nebezpečná činnost

Krom těchto poměrně nepřekvapivých ustanovení, která přímo směřují k postihování travičství, tj. jednání které vede k otrávení člověka, či skupiny osob, obsahuje zákon i normy dopadající na další veřejnosti nebezpečná jednání.²⁸¹ Jedná se o veřejný prodej jedu a nerozvážený prodej substancí, které nebyly primárně určeny k travičství, nicméně k němu mohly být využity:²⁸² Eiusdem legis poena adficitur, qui in publicum mala medicamenta vendiderit vel hominis necandi causa habuerit.²⁸³

Překlad: Dle téhož zákona je trestán, kdo by veřejně prodal škodlivý lék, nebo by [jej] za účelem usmrcení člověka držel.

²⁷⁹ Srov. CLOUD: *How Did Sulla Style His Law...*, s. 140-143; CLOUD: *Leges de sicariis...*, s. 120-121 a p. p. č. č. 15.

²⁸⁰ Dig. 48.8.1.1. (Marcianus).

²⁸¹ MOMMSEN: *Römisches Strafrecht*, s. 635-636; STANKIEWICZ: *Usiłowanie zabójstwa...*, s. 295, p. p. č. č. 11.

²⁸² Antoni Stankiewicz píše o policejní povaze zákona, přičemž tento směřoval proti výkonu určitých profesí. STANKIEWICZ: *Usiłowanie zabójstwa...*, s. 297-298.

²⁸³ Dig. 48.8.3.1. (Marcianus).

Slovní spojení „*hominis necandi causa habuerit*“ se zřejmě vztahuje pouze k „*habuerit*“, tj. držení, nikoli k „*vendiderit*“, tj. prodeji. Zákon tak opouští subjektivní hledisko zavinění v případě, že nakládání s jedem dosáhlo takové společenské nebezpečnosti, že nebylo možno posuzovat jej s ohledem na psychický stav prodejce.

Corneliův zákon tak dopadal jak na výrobce, tak prodejce a držitele jedu: *Eiusdem legis Corneliae de sicariis et veneficiis* capite quinto, qui venenum necandi hominis causa fecerit vel vendiderit vel habuerit, plectitur.²⁸⁴

Překlad: Kdo by za účelem usmrcení člověka vyrobil, prodal či držel jed, bude potrestán dle páté kapitoly téhož Corneliova zákona o zákeřnících a travičstvích.

*Alio senatus consulto effectum est, ut pigmentarii, si cui temere cicutam salamandram aconitum pituocampas aut bubrostim mandragoram et id, quod lustramenti causa dederit cantharidas, poena teneantur huius legis.*²⁸⁵

Překlad: Jiné senatusconsultum stanovuje, že mastičkáři²⁸⁶ nerozváživě prodávající bolehlav, mloka, oměj, *pityocampis* či *buprestis*, pokřín [mandragoru] a ten, kdo by za účelem povzbuzení libida podal puchýrníka [španělskou mušku], budou potrestáni dle tohoto zákona.^{287, 288, 289}

5.3 Vztah travičství a parricidia

Slova Marciana dokládají, že došlo-li by k překrytí zákonů (*lex Cornelia de sicariis et veneficiis* a *lex Pompeia de parricidiis*) tím, že by se potomek pokusil usmrtit otce (při pouhé koupi jedu), pak nastupuje trest dle Corneliova zákona: *Lege Pompeia de parricidiis* cavetur, ut, si quis patrem matrem, avum aviam, fratrem sororem patrualem matrualem, patruum avunculum amitam, consobrinum consobrinam, uxorem virum generum socrum, vitricum, privignum privignam, patronum patronam occiderit cuiusve dolo malo id factum erit, ut poena ea teneatur quae est legis Corneliae de sicariis. Sed et mater, quae filium filiamve occiderit, eius legis poena adficitur,

²⁸⁴ Dig. 48.8.3.pr. (Marcianus).

²⁸⁵ Dig. 48.8.3.3. (Marcianus).

²⁸⁶ Srov. OLSON, Kelly. Cosmetics in Roman Antiquity: Substance, Remedy, Poison. *The Classical World*, 2009, roč. 102, č. 3, s. 291-310.

²⁸⁷ Krzysztof Amiełanćzyk uvádí namísto bolehlavu rozpuk jízlivý (*Cicuta virosa*), ten je však ve Středomoří na rozdíl od široce rozšířeného bolehlavu plamatého (*Conium maculatum*) velice vzácný. *Pityocampis* a *buprestis* patří patrně mezi jedovatý hmyz. Srov. AMIELAŃCZYK: *Lex Cornelia de sicariis et veneficis...*, s. 81-82.

²⁸⁸ Ke spojení „*lustramenti causa*“ srov. AMIELAŃCZYK: *Lex Cornelia de sicariis et veneficis...*, s. 91; RIVES, James B. In ANDO, Clifford. RÜPKE, Jörg (eds). *Religion and Law in Classical and Christian Rome*. 1st Edition. Stuttgart: Franz Steiner Verlag GmbH, 2006, s. 52.

²⁸⁹ K dalším užíváním jedů a protijedů srov. KAUFMAN, David B. Poisons and Poisoning among the Romans. *Classical Philology*, 1932, roč. 27, č. 2, s. 161-166.

et avus, qui nepotem occiderit: et praeterea qui emit venenum ut patri daret, quamvis non potuerit dare.²⁹⁰

Překlad: Pompeiův zákon o *parricidiis* [usmrčeních bližních] stanovuje, že kdo by usmrtil otce, matku, děda, bábu, bratra, sestru, bratrance z otcovy strany, sestřenici z otcovy strany, strýce [otcova bratra], strýce [matčina bratra], tetu [otcovu sestru], bratrance z matčiny strany, sestřenici z matčiny strany, manželku, manžela, zetě, tchýni, otčíma, pastorka, pastorkyni [nevlastního syna či dceru], patrona, patronku, nebo to ve zlém úmyslu zapříčiní, bude potrestán dle Corneliova zákona o zákeřnících. Ale i matka, která by usmrtila syna či dceru, je trestána dle toho zákona a rovněž děd, který by usmrtil vnuka. A nadto kdo koupil jed, aby jej podal otci přestože [jej] nebyl schopen podat.

Antoni Stankiewicz má za to, že v případě úspěšného podání by se *veneficium* změnilo na *parricidium*; jako *veneficium* se tak posuzoval i neúspěšný pokus o spáchání *parricidia*.²⁹¹ Krzysztof Amielańczyk upozorňuje, že by se mohlo jednat o interpolaci ze strany kompilátorů, jelikož bez ohledu na výše uvedené, potomek se dopustil zločinu již tím, že získal (at' již výrobou [*facere*], či koupí [*emere*]) jed za účelem usmrcení člověka (*hominis necandi causa*).²⁹²

5.4 Venenum²⁹³

Z výše uvedeného (podkapitola 5.2) je zřejmé, že pod označení „jed“ spadala celá řada látek lékařského a náboženského významu. Lze mít za to, že římská jurisprudence se přiklonila k materiálnímu pojetí jedu a jedem tak mohlo být prakticky vše, co bylo lze využít k usmrcení člověka: *Adiectio autem ista "veneni mali" ostendit esse quaedam et non mala venena. Ergo nomen medium est et tam id, quod ad sanandum, quam id, quod ad occidendum paratum est, continet, sed et id quod amatorium appellatur: sed hoc solum notatur in ea lege, quod hominis necandi causa habet. Sed ex senatus consulto relegari iussa est ea, quae non quidem malo animo, sed malo exemplo medicamentum ad conceptionem dedit, ex quo ea quae acceperat decesserit.*²⁹⁴

Překlad: Přidání toho „škodlivého jedu“ značí, že existují i jisté neškodlivé jedy. Je to tedy neurčitý pojem, a tak pod něj spadá to, co je připravováno k léčení stejně tak jako to, co k usmrcení, a dokonce i to, co je nazýváno *amatorium* [tj. nápoj lásky]; ale to onen zákon zmiňuje pouze, má-li sloužit k usmrcení člověka. Ale dle senatusconsulta má být vykázána ta,

²⁹⁰ Dig. 48.9.1. (Marcianus).

²⁹¹ STANKIEWICZ: *Użytkowanie żabójstwa...*, s. 298.

²⁹² AMIELAŃCZYK: *Lex Cornelia de sicariis et veneficis...*, s. 94-95.

²⁹³ *Venenum* by mohlo být odvozeninou od Venus, odkazující na touhu či lásku a původně tak termín mohl označovat nápoj lásky, což je zajímavá teorie, neb travičství je často spojováno s ženským faktorem a čarodějnictvím. Srov. KAUFMAN: *Poisons and Poisoning...*, s. 156-158, p. p. č. č. 1 a literaturu tam uvedenou; VAAN: *Etymological Dictionary of Latin...*, s. 660; AMIELAŃCZYK: *Lex Cornelia de sicariis et veneficis...*, s. 78; BERGER: *Encyclopedic Dictionary...*, s. 760 (heslo „*veneficium*“).

²⁹⁴ Dig. 48.8.3.2. (Marcianus).

která zcela bez zlého úmyslu, ale se špatným poučením podala lék k početí, z čehož ta, jež jej užila, zemřela.

5.5 Závěr

Travičství neboli *veneficium* prodělalo v rámci celkové transformace *lex Cornelia de sicariis et veneficiis* také významný přerod, jehož vlivným spolutvůrcem byla rozšiřující interpretace římského senátu. Lze zmínit trest vyhnanství postihující lékaře, který bez zlého úmyslu aplikoval lék, což následně vedlo ke smrti. Krzysztof Amielańczyk se přitom domnívá, že senát silně narušil původní koncepci odpovědnosti výlučně za *dolus malus (animus occidendi)*, důsledně zavedenou Sullou, když dovolil postihovat i činy neúmyslné. Srovnává přitom slovní spojení *hominis occidendi causa* (tj. *crimen inter sicarios*) a *hominis necandi causa* (tj. *veneficium*).²⁹⁵

Taktéž termín jed – *venenum*, který původně zahrnoval pouze *venenum malum*, tj. jed sloužící (a užívaný) k usmrcení, byl následně rozšířen i na abortiva a afrodiziaka.²⁹⁶

Travičství pak dle Milana Bartoška nezahrnovalo pouze nakládání s jedy a travičství samotné, ale rovněž *partus abactus*, tj. vyhnání plodu jedovatým nápojem²⁹⁷ v případě, že rodička zemřela.²⁹⁸ Krzysztof Amielańczyk pak diferencuje protizákonné nakládání s jedy takto: trestná byla i) výroba (*facere*), ii) prodej (*vendere*), iii) koupě (*emere*), iv) držba (*habere*) i v) podání (*dare*) jedu (*venenum*).²⁹⁹

Oproti „klasickému“ úmyslnému usmrcení lze spatřovat větší společenský zájem, vyplývající z charakteru travičství: i) potencialita usmrtit velké množství lidí (první zaznamenaná vlna otrav se odehrála roku 331 př. Kr. a v rámci vyšetřování bylo odsouzeno cca 170 pachatelů. Po druhé vlně, která byla spojena s vyznavači boha Bakcha a která proběhla roku 184 př. Kr., pak bylo odsouzených osob cca 2 000),³⁰⁰ ii) menší pravděpodobnost odhalení pachatele. Travičství se přitom stalo natolik častým, že Římané začali využívat služeb *praegustatores*, tj. ochutnavačů, jejichž činnost se stala natolik běžnou, že se sdružili do *collegia* (tj. cechu³⁰¹)

²⁹⁵ AMIELAŃCZYK: *Lex Cornelia de sicariis et veneficiis*..., s. 80.

²⁹⁶ Tamtéž, s. 25.

²⁹⁷ Dle Milana Bartoška *poculum amatorium*, což je termín pro nápoj lásky. Býval však užíván i k vyvolávání potratů. Srov. BARTOŠEK: *Encyklopedie*..., s. 204; BERGER: *Encyclopedic Dictionary*..., s. 760 (heslo „*veneficium*“).

²⁹⁸ BARTOŠEK: *Encyklopedie*..., s. 204 a 278. Srov. Dig. 48.8.8. (Ulpianus): Si mulierem visceribus suis vim intulisse, quo partum abigeret, constiterit, eam in exilium praeses provinciae exigit. Překlad: Pokud se žena dopustila násilí vůči svému lůnu, aby se zbavila plodu – a není o tom pochyb – vykáže ji místodržící provincie do vyhnanství. Srov. Dig. 48.19.38.5. (Paulus): Qui abortionis aut amatorium poculum dant, etsi dolo non faciant, tamen quia mali exempli res est, humiliores in metallum, honestiores in insulam amissa parte bonorum relegantur. quod si eo mulier aut homo perierit, summo supplicio adficiuntur.

²⁹⁹ AMIELAŃCZYK: *Lex Cornelia de sicariis et veneficiis*..., s. 92.

³⁰⁰ GAUGHAN: *Murder Was Not a Crime*..., s. 77-84; KAUFMAN: *Poisons and Poisoning*..., s. 156-157. David B. Kaufman přitom uvádí u druhé vlny otrav datum 186 př. Kr.

³⁰¹ HEYROVSKÝ: *Dějiny a system*..., s. 173.

s *procurator praegustatorum* (tj. správcem majetku³⁰²). Nic to však nebylo platné císaři Claudiovi, jehož jeho vlastní *praegustator* možná otrávil:³⁰³ Et veneno quidem occisum convenit; ubi autem et per quem dato, discrepat. Quidam tradunt epulanti in arce cum sacerdotibus per Halotum spadonem praegustatorem; alii domestico convivio per ipsam Agrippinam, quae boletum medicatum avidissimo ciborum talium optulerat.³⁰⁴

Překlad (B. R.): Všichni se shodují v tom, že byl Claudius zavražděn jedem; neshoda je, kde mu byl podán a kým. Jedni říkají, že když na Hradě hodoval s kněžími, byl otráven svým ochutnávačem jídla kleštěncem Halótem, druzí, že při domácí hostině samotnou Agrippinou, která mu podala hříbky napuštěné jedem, jedno z jeho nejzamilovanějších jídel.³⁰⁵

³⁰² BARTOŠEK: *Encyklopedie...*, s. 223-224.

³⁰³ KAUFMAN: *Poisons and Poisoning...*, s. 160.

³⁰⁴ Suet. Claud. 44.

³⁰⁵ TRANQUILLUS, Gaius Suetonius. *Životopisy dvanácti císařů* (v překladu Bohumila Ryby). Praha: Nakladatelství Svoboda, 1998, s. 273.

6 Parricidium

Milan Bartošek k pojmu „*parricidium*“ uvádí následující: „*vražda, později zvl[ášť] vlastního otce nebo jiného předka, patří mezi nejstarší crimina publica. Pachatele stíhali questores p[ar]ricidi[i], trestem byla brůžná (...) poena cullei. Dosah republikánské úpravy (...) značně rozšířila právní praxe. Za principátu se p[ar]ricidium stalo součástí širšího zločinu (...) homicidium.*“³⁰⁶

Již z uvedeného je zřejmá nutnost zabývat se tímto římskoprávním institutem a vymezit jej vůči *homicidii*. V předchozích částech této práce již bylo příležitostně o *parricidii* pojednáno, a tak se tato kapitola omezí pouze na úpravu v justiniánské kompilaci, čímž se dostáváme k prvnímu vymezení vůči *homicidii*, a to legislativnímu. Zatímco *homicidium* je primárně upraveno v osmém titulu čtyřicáté osmé knihy Digest *Ad legem Corneliam de sicariis et veneficiis* (Ke Corneliově zákoně o zákeřnících a travičství), *parricidium* je upraveno v devátém titulu téže knihy *De lege Pompeia de parricidiis* (O Pompeiově zákoně o parricidiích).^{307, 308}

6.1 Výčet obětí

Termín *parricidium* bývá někdy nepřesně překládán jako otcovražda. Ve skutečnosti je však pojem širší a vztahuje se na většinu římské rodiny, zatímco vražda otce je pouze jeho nejzávažnější formou.³⁰⁹ Uvedené dokládají slova Marciana:

Lege Pompeia de parricidiis cavetur, ut, si quis patrem matrem, avum aviam, fratrem sororem patrualem matrualem, patruum avunculum amitam, consobrinum consobrinam, uxorem virum generum socrum, vitricum, privignum privignam, patronum patronam occiderit cuiusve dolo malo id factum erit, ut poena ea teneatur quae est legis Corneliae de sicariis. Sed et mater, quae filium filiamve occiderit, eius legis poena adficitur, et avus, qui nepotem occiderit: et praeterea qui emit venenum ut patri daret, quamvis non potuerit dare.³¹⁰

Překlad: Pompeiův zákon o *parricidiích* [usmrceních bližních] stanovuje, že kdo by usmrtil otce, matku, děda, bábu, bratra, sestru, bratrance z otcovy strany, sestřenici z otcovy strany, strýce [otcova bratra], strýce [matčina bratra], tetu [otcovu sestru], bratrance z matčiny strany, sestřenici z matčiny strany, manželku, manžela, zetě, tchýni, otčíma, pastorka, pastorkyni [nevlastního syna

³⁰⁶ BARTOŠEK: *Encyklopedie...*, s. 204-205; a srov. BERGER: *Encyclopedic Dictionary...*, s. 618.

³⁰⁷ Je třeba zmínit, že *parricidium* již byla v odborné literatuře věnována značná pozornost, a nelze tak ani zčásti uvést veškeré podstatné informace. Z tohoto důvodu bude mít tato kapitola určitý výběrový charakter, kdy bude pozornost věnována hlavně charakteru *parricidia*. K přehledu další literatury srov. JOŇCA: *Parricidium...*, s. 7, p. p. č. č. 7-24.

³⁰⁸ K datu přijetí *Lex Pompeia de parricidiis* srov. JOŇCA, Maciej. Data uchwalenia Lex Pompeia de parricidiis. *Zeszyty Prawnicze*, 2006, roč. 6, č. 1, s. 83-94.

³⁰⁹ K etymologii termínu srov. CLOUD, John Duncan. Parricidium: from the lex Numae to the lex Pompeia de parricidiis. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte – Romanistische Abteilung*, 1971, č. 88, p. p. č. č. 5 na s. 5-7; JOŇCA: *Parricidium...*, s. 11-30.

³¹⁰ Dig. 48.9.1. (Marcianus).

či dceru], patrona, patronku, nebo to ve zlém úmyslu zapříčiní, bude potrestán dle Corneliova zákona o zákeřnících. Ale i matka, která by usmrtila syna či dceru, je trestána dle toho zákona a rovněž děd, který by usmrtil vnuka. A nadto kdo koupil jed, aby jej podal otci přestože [jej] nebyl schopen podat.

V rozsáhlém výčtu chybí *matertera* (matčina sestra). Římští právníci však nedostatek zákonné úpravy byli schopni řešit výkladem: Sed sciendum est lege Pompeia de consobrina comprehendi, sed non etiam eos pariter complecti, qui pari propioreve gradu sunt. Sed et novercae et sponsae personae omissae sunt, sententia tamen legis continentur: Cum pater et mater sponsi sponsae socerorum, ut liberorum sponsi generorum appellatione continentur.³¹¹

Překlad: Je však třeba vědět, že Pompeiův zákon zahrnuje i bratrance, ale ne rovněž ty, kteří jsou ve stejném, či bližším stupni. Také macechy a snoubenky zákon opomíjí, smyslem však na ně dopadá: Jako je otec a matka sezdané osoby jejím druhu tchánem a tchýní, tak jsou manželé dětí zetěm a snachou.

6.2 Ius vitae necisque³¹²

Zákon však neobsahoval zmínku o usmrcení syna či dcery otcem, což je s ohledem na *ius vitae necisque* (též *potestas vitae necisque*), tj. právo *patera familias* nad životem a smrtí všech osob *alieni iuris*, které byly podrobeny jeho moci (toto právo však bylo postupně omezováno, až bylo Konstantinem zrušeno) pochopitelné.³¹³ Judy Gaughan v tomto směru uvádí, že právo *patera familias* bylo ideologické a sloužilo k udržení stability římské rodiny, jako základního kamene římské společnosti. To vysvětluje veřejnoprávní charakter *parricidia* – jedná se o čin, který narušuje suverenitu římské rodiny, je znamením selhání *patera familias* a veřejnost se tak musí postarat o – v pravém slova smyslu – impotentní rodinu.³¹⁴

Ius vitae necisque tedy nebylo striktně vzato právem, jako spíše nástrojem udržení pořádku v rodině. Uvedené lze doložit rozhodovací praxí císaře Hadriána, ve které reagoval právě na překročení otcovských pravomocí: Divus Hadrianus fertur, cum in venatione filium suum quidam necaverat, qui novercam adulterabat, in insulam eum deportasse, quod latronis magis quam patris iure eum interfecit: nam patria potestas in pietate debet, non atrocitate consistere.³¹⁵

Překlad: Božský Hadrián prý, když kdosi na lovu usmrtil svého syna, který spával s macechou, vykázal jej na ostrov, jelikož jej usmrtil spíše právem silnějšího nežli právem otce: vždyť otcovská moc by měla spočívat v lásce, ne krutosti.

³¹¹ Dig. 48.9.3.-4. (Marcianus)

³¹² Srov. JONČA: *Parricidium...*, s. 178-217.

³¹³ BARTOŠEK: *Encyklopedie...*, s. 148.

³¹⁴ GAUGHAN: *Murder Was Not a Crime...*, s. 86-88.

³¹⁵ Dig. 48.9.5. (Marcianus).

6.3 Možní pachatelé

Zákon rovněž rozšiřuje okruh trestaných osob. Nejedná se pouze o *parricidu*, ale i osoby, které byly nápomocny či o činu věděly a nezasáhly. Uvedené dokládá závažnost činu a snahu římské společnosti o jeho účinnou eliminaci: *Frater autem eius, qui cognoverat tantum nec patri indicaverat, relegatus est et medicus supplicio affectus.*³¹⁶

Překlad: Nicméně jeho bratr, který toho tolik věděl a otce nevaroval, byl vykázán a lékař potrestán [na hrdle].

*Utrum qui occiderunt parentes an etiam conscii poena parricidii adficiantur, quaeri potest. Et ait Maecianus etiam conscios eadem poena adficiendos, non solum parricidas. Proinde conscii etiam extranei eadem poena adficiendi sunt.*³¹⁷

Překlad: Lze se tázati, zdali by [pouze] ti, kteří usmrtili rodiče či rovněž společníci byli potrestáni trestem za *parricidium*. A Maecianus³¹⁸ říká, že ne pouze vrazi bližních, ale rovněž společníci budou potrestáni stejně. Pročež jsou rovněž cizí společníci trestáni stejně.

*Si sciente creditore ad scelus committendum pecunia sit subministrata, ut puta si ad veneni mali comparationem vel etiam ut latronibus adgressoribusque daretur, qui patrem interficerent: parricidii poena tenebitur, qui quaesierit pecuniam quique eorum ita crediderint aut a quo ita caverint.*³¹⁹

Překlad: Pokud by byly obeznámeným věřitelem ke spáchání zločinu poskytnuty peníze, například k obstarání zlého jedu, nebo také dány lupičům či banditům, kteří by otce usmrtili; trestem za *parricidium* bude potrestán, kdo o peníze požádá a všichni, kdo je za takovým účelem půjčí, či kdo by za ně s takovým účelem ručili.

6.4 Dopady v dědickém právu

Zákon upravuje i situaci zemře-li osoba obžalovaná z *parricidia*: *Parricidii postulatus si interim decesserit, si quidem sibi mortem conscivit, successorem fiscum habere debebit: si minus, eum quem voluit, si modo testamentum fecit: si intestatus decessit, eos heredes habebit, qui lege vocantur.*³²⁰

Překlad: Pokud obžalovaný z *parricidia* mezitím zemře, tím spíše vzal-li si život sám, měla by dědit pokladna [císařská]. Pakliže ne, pak ten, koho chtěl napsal-li závět' a zemřel-li bez závěti, dědí ten, koho povolává zákon.

³¹⁶ Dig. 48.9.2. (Scaevola).

³¹⁷ Dig. 48.9.6. (Ulpianus).

³¹⁸ Lucius Volusius Maecianus, učitel práv Marka Aurelia. BARTOŠEK: *Encyklopedie...*, s. 295.

³¹⁹ Dig. 48.9.7. (Ulpianus).

³²⁰ Dig. 48.9.8. (Ulpianus).

Modestinus zvláště vyzdvihuje *suicidium*, tj. sebevraždu, jelikož vzal-li si obviněný ze zločinu život, považovalo se takové jednání za doznání viny a následkem bylo zabavení majetku.³²¹

6.5 Trestání *parricidia*

Trestem za *parricidium* byla ustavena tzv. *poena cullei*: Poena parricidii more maiorum haec instituta est, ut parricida virgis sanguineis verberatus deinde Culleo insuatur cum cane, Gallo Gallinaceo et Vipera et Simia: deinde in mare profundum Culleus iactatur. Hoc ita, si mare proximum sit: alioquin bestiis obicitur secundum divi Hadriani constitutionem.

Qui alias personas occiderint praeter matrem et patrem et avum et aviam (quos more maiorum puniri supra diximus), capitis poena plectentur aut ultimo supplicio mactantur.³²²

Překlad: Překlad: Jako trest za *parricidium* je mravem předků ustanoveno, že vrah [který byl] zmrskán krvavým proutím by měl být následně zašit do koženého pytle se psem, kohoutem, zmijí a opicí. Takto zašit je poté svržen do hlubokého moře. Tedy, je-li moře nablízku. V opačném případě je předhozen zvěři, jak nařizuje konstituce božského Hadriána.

Ti, kteří usmrtí jiné osoby, nežli matku a otce či děda a bábu (což je trestáno dle mravů předků, jak jsme řekli výše), budou potrestáni na hrdle nebo obětováni.³²³

Trestání *parricidia* nepochybně patří mezi nejpozoruhodnější aspekty celého zločinu, ačkoli není zcela jisté, zda je vhodné mluvit o trestání, jelikož jak podotýká Max Radin: „Zajisté zde nemáme nástroj hrůzy, určený k odstrašování, nýbrž náboženský rituál.“³²⁴ A tento náboženský rituál má rovněž své označení: *procuratio prodigii*, jehož účelem je odvrácení hněvu božstev od poskvrněného společenstva.³²⁵ *Parricidium* totiž bylo velmi závažné provinění proti navyklému běhu věcí. Jednalo se o porušení rodičovské úcty, která byla základem římské společnosti. Pachatel tak nebyl pouze zločincem zasluhujícím spravedlivý trest, ale nečistou osobou, jejíž přítomnost urážela bohy natolik, že nebyli ochotni sdílet stejný svět a jehož odstranění tak lze připodobnit k amputaci zanícené končetiny, před nevyhnutelným rozšířením nakažlivé choroby.³²⁶

Povahu tohoto „poskvrnění“ zřetelně demonstrují slova Marca Tullia Cicerona, který trest chápe jako odříznutí pachatele od všech živlů: Nonne videntur hunc hominem ex rerum natura sustulisse et eripuisse cui repente caelum, solem, aquam terramque ademerint ut, qui eum

³²¹ BARTOŠEK: *Encyklopedie...*, s. 261.

³²² Dig. 48.9.9.pr.-1. (Modestinus).

³²³ *Supplicium ultimum* je trest smrti sakrální povahy, který původně ukládal *pontifex maximus*; BARTOŠEK: *Encyklopedie...*, s. 262.

³²⁴ RADIN, Max. The Lex Pompeia and the Poena Cullei. *The Journal of Roman Studies*, 1920, roč. 10, č. 1, s. 120: „Surely we have here not an apparatus of horror intended to act as a deterrent influence, but a religious ritual.“

³²⁵ CLOUD: *Parricidium...*, s. 34-36.

³²⁶ RADIN: *The Lex Pompeia...*, s. 120.

necasset unde ipse natus esset, careret eis rebus omnibus ex quibus omnia nata esse dicuntur? Noluerunt feris corpus obicere ne bestiis quoque quae tantum scelus attigissent immanioribus uteremur; non sic nudos in flumen deicere ne, cum delati essent in mare, ipsum polluerent quo cetera quae violata sunt expiari putantur; denique nihil tam vile neque tam volgare est cuius partem ullam reliquerint.³²⁷

Překlad (P. H.): Zdaž patrně nechtěli se světa odkliditi a vyrvati toho člověka, ježto mu náhle odňali vzduch, slunce, vodu a zemi, aby postrádal všech těch věcí, ze kterých dle obecného tvrzení vše se zrodilo, ten, kdo usmrtil toho, z něhož sám byl zrozen? Nechtěli předhoditi tělo zvířatům, aby nebyla surovější také zvířata, která by se dotkla tak veliké ohavy; nechtěli je jen tak nahé shoditi do řeky, aby také právě to neznečistili, čím ostatní věci poskvrněné dle domněni se očišťují, až by byli zaneseni do moře; konečně nic není tak malé ceny ani tak všedního, na čem by mu podíl zanechali.³²⁸

Zcela tak chápeme zašití pachatele do vaku a jeho následné svržení do moře. Jednalo se o symbolické distancování společnosti od pochybení jednotlivce a vyjádření důrazného odsouzení jeho činu. Za bližší rozbor stojí a) zcela unikátní užití zvířat a b) slovní spojení „*virga sanguinea*“.

Ad a) Vakem bylo v Římě trestáno rovněž *adulterium*, tj. cizoložství.³²⁹ Ona čtyři užitá zvířata – pes, kohout, zmije a opice – jsou však zmiňována pouze v rámci trestání *parricidia*. Vyvstala otázka, zda měla význam ryze symbolický, či rovněž praktický. Dohadů a potencionálních odpovědí existuje celá řada, jejichž přehled uvádí Max Radin: tak například v řeckém převodu justiniánských Institucí se uvádí, že se jedná o nečistá zvířata; glosátoři se naopak domnívali, že se jedná o vzájemně nepřátelská zvířata, v důsledku jejichž vzájemného boje bude pachatel v posledních okamžicích života trpět; nelze přitom nezmínit domněnku jednoho duchaplného glosátora, dle kterého sloužil kohout k tomu, aby se vědělo, jak daleko bude vak odnesen od břehu.^{330, 331}

Max Radin výše uvedené domněnky odmítá na základě toho, že antické prameny se o těchto zvířatech nezmiňují, a navrhuje teorii vlastní, dle které Konstantin I. Veliký roku 318 po Kr. znovuzavedl tenkrát již obsoletní trest *poena cullei*, přičemž jej – jako křesťanský konvertita

³²⁷ Cic. Rosc. Am. 71.

³²⁸ CICERO, Marcus Tullius. *Řeč za Sexta Roscia z Amerie* (v překladu Petra Hrubého). Praha: A. Storch syn, 1893, s. 27.

³²⁹ RADIN: *The Lex Pompeia...*, s. 122.

³³⁰ GOETZ, Georg (ed). *Corpus Glossariorum Latinorum. Vol. V.* Lipsiae: B. G. Teubneri, 1894, s. 617 (47): Culleus est saccus in quo rei inclusi cum gallo et serpente mittebantur in mari serpens ideo mittebatur ut iniuriam illi faceret gallus autem ut sciretur quam longe portaretur a mari.

³³¹ RADIN: *The Lex Pompeia...*, s. 123.

– obohatil o prvky difamující pohanská božstva (Mithru, Kybelé a Eset), jelikož zmíněná zvířata patří k jejich atributům.^{332, 333}

Ad b) Slovní spojení „*virga sanguinea*“ by mohlo vyjadřovat jak přírodopisné označení, tak pouhé označení jakýchkoliv prutů, které sloužily ke zmrskání pachatele. V prvním případě by se mohlo jednat o svídu krvavou (*Cornus sanguinea*) která svůj název získala pro své charakteristické červené zabarvení; či jiný druh z čeledi dřínovitých.³³⁴ Zmrskání pak nepochybně mělo symbolický charakter. Maciej Jońca uvádí, že samotná červená barva byla spojována s podzemními božstvy a že se mohlo jednat o ochranu těch, kteří byli v kontaktu s pachatelem.³³⁵

6.6 Parricidium a duševní porucha

Sane si per furorem aliquis parentem occiderit, impunitus erit, ut divi fratres rescripserunt super eo, qui per furorem matrem necaverat: nam sufficere furore ipso eum puniri, diligentiusque custodiendum esse aut etiam vinculis coercendum.³³⁶

Překlad: Usmrtil-li by někdo ovšem rodiče [sg.] v šílenství, nebude potrestán, jak stanovili reskriptem božští bratři k tomu, který v šílenství usmrtil matku: šílenství samo je zajisté dostatečným trestem a bude pečlivě střežen nebo rovněž držen v okovech.³³⁷

Duševní porucha a *parricidium* mají pozoruhodný vztah. Z výše uvedených slov císaře Marca Aurelia je zřejmé, že šílenec nebyl za usmrcení bližního trestán. Tak tomu však dříve nebylo, jelikož šílenství bylo vnímáno jako nutná podmínka ke spáchání *parricidia* – vždyť kdo jiný než šílenec by byl schopen vztáhnout ruku na bližního. Maciej Jońca se domnívá, že dvě ustanovení Digest, která odkazují na stejný případ, jsou dostatečným důkazem toho, jak

³³² Tamtéž, s. 123-129.

³³³ K *poena cullei* a dalším trestům ukládaným za *parricidium* srov. JOŇCA: *Parricidium...*, s. 235-300 a JOŇCA, Maciej. *Poena cullei: kara czy rytuał? Zeszyty Prawnicze*, 2005, roč. 5, č. 1, s. 83-100.

³³⁴ HOLUB, Josef. In SLAVÍK, Bohumil (ed). *Květena České republiky. Pátý svazek*. 1. vydání. Praha: Academia, 1997, s. 252 a násl.; JOŇCA: *Parricidium...*, s. 256.

³³⁵ Tamtéž, s. 255-257.

³³⁶ Dig. 48.9.9.2. (Modestinus).

³³⁷ Srov. Dig. 1.18.14. (Macer): Divus Marcus et Commodus Scapulae Tertullo rescripserunt in haec verba: "Si tibi liquido compertum est Aelium Priscum in eo furore esse, ut continua mentis alienatione omni intellectu careat, nec subest ulla suspicio matrem ab eo simulatione dementiae occisam: potes de modo poenae eius dissimulare, cum satis furore ipso puniatur. Et tamen diligentius custodiendus erit ac, si putabis, etiam vinculo coercendus, quoniam tam ad poenam quam ad tutelam eius et securitatem proximorum pertinebit. Si vero, ut plerumque adsolet, intervallis quibusdam sensu saniore, non forte eo momento scelus admiserit nec morbo eius danda est venia, diligenter explorabis et si quid tale compereris, consules nos, ut aestimemus, an per immanitatem facinoris, si, cum posset videri sentire, commiserit, supplicio adficiendus sit. Cum autem ex litteris tuis cognoverimus tali eum loco atque ordine esse, ut a suis vel etiam in propria villa custodiatur: recte facturum nobis videris, si eos, a quibus illo tempore observatus esset, vocaveris et causam tantae neglegentiae excusseris et in unumquemque eorum, prout tibi levare vel onerari culpa eius videbitur, constitueris. Nam custodias furiosos non ad hoc solum adhibentur, ne quid perniciosius ipsi in se moliantur, sed ne aliis quoque exitio sint: quod si committatur, non immerito culpa eorum adscribendum est, qui neglegentiores in officio suo fuerint."

přelomový v tomto ohledu reskript byl. Uvádí přitom, že odklon mohl být projevem stoické filosofie či reakcí na řecké vlivy.³³⁸

6.7 Justiniánské Instituce

O *parricidium* je krátká zmínka i v justiniánských Institucích: Alia deinde lex asperrium crimen nova poena persequitur, quae Pompeia de parricidiis vocatur. qua cavetur, ut, "si quis parentis aut filii, aut omino adfectionis eius quae nuncupatione parricidii continetur, fata properaverit, sive clam sive palam id" ausus fuerit, nec non is cuius dolo malo id factum est, vel conscius criminis existit, licet extraneus sit, "poena parricidii puniatur, et neque gladio neque ignibus neque ulli alii solemni poenae subiugetur, sed insutus culeo cum cane et gallo gallinaceo et vipera et simia et inter eius ferales angustias comprehensus," secundum quod regionis qualitas tulerit, "vel in vicinum mare vel in amnem proiciatur, ut omni elementorum usu vivus carere incipiat et ei caelum superstiti, terra mortuo auferatur." si quis autem alias cognatione vel adfinitate coniunctas personas necaverit, poenam legis Corneliae de sicariis sustinebit.³³⁹

Překlad (P. B. a M. S.): Další zákon trestající jeden z nejodpornějších zločinů novými tresty se jmenuje zákon Pompeiův o otcovraždách. Tento zákon stanoví, že za smrt svých příbuzných bude potrestán ten, kdo předčasně ukončil život svého otce anebo svého syna anebo osob, které ještě mohou být označeny jako blízcí příbuzní, ať již to bylo učiněno tajně nebo zjevně. Stejný trest dopadne také na toho, kdo k tomu úmyslně naváděl, nebo kdo o trestném činu věděl, i kdyby se jednalo o cizí osobu. A nebude popraven ani mečem, ani ohněm, ani podobným běžným způsobem, ale bude zašit do pytle spolu se psem, kohoutem, hadem a opicí a pak v této smrt přinášející úzkosti bude podle povahy krajiny vhozen do blízkého moře nebo do řeky, takže ještě za svého života mu bude odňato jakékoli spojení s prvky a živému bude odňato nebe, mrtvému země. Jestliže však někdo usmrtí jiné osoby spojené příbuzenstvím nebo švagrovstvím, bude potrestán podle Corneliova zákona o úkladných vraždách.³⁴⁰

Z uvedeného je již zřejmé popření *ius vitae necisque* a zároveň opuštění praxe předhazování pachatele zvěři v případě, že by nebylo nablízku moře (jak nařizovala konstituce císaře Hadriána³⁴¹); dle justiniánských Institucí postačuje řeka.

³³⁸ JONCA: *Parricidium...*, s. 150-163.

³³⁹ Inst. Iust. 4.18.6.

³⁴⁰ BLAHO, Peter, SKŘEJPEK, Michal. *Justiniánské Instituce*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2010, s. 372-373.

³⁴¹ Dig. 48.9.9.pr. (Modestinus).

6.8 Případ Sexta Roscia z Amerie a charakter parricidia

V předchozích částech práce již byl zmíněn institut proskripce. Jednalo se vskutku o právem posvěcené bezpráví; dle *lex Cornelia de proscriptione* (Corneliova zákona o psanství) byly osoby, které Sulla či jeho blízcí vybrali, uvedeny ve veřejně vyvěšených seznamech a tím postaveny mimo zákon. Kdokoli je směl beztrestně zabít, „*nikdo jim nesměl pomoci, jejich majetek měl být rozprodán a jejich děti a vnuci ztráceli ius honorum*.“⁶⁴²

Proskripce padl za obětí i Sextus Roscius, bohatý amerijský měšťan, který byl zavražděn právě když byl v Římě. Za obětí padl nicméně nepřímo, neb jeho jméno nebylo v seznamech psanců (*tabulae proscriptionis*). O jeho smrti a rozsáhlém majetku, který zanechal, se brzo dozvěděl Lucius Cornelius Chrysogonus, Sullův oblíbenec, který zařídil, aby se jméno zesnulého ocitlo v seznamech. Ve veřejném prodeji pak za velmi nízkou cenu skoupil statky Sexta Roscia a aby se zbavil poslední překážky, neváhal obvinít syna Sexta Roscia – téhož jména – z otcovraždy.

Krom podplacených svědků měla úspěch v jejich věci zajistit i neochota kohokoli obhajovat Sexta Roscia; obava před Luciem Corneliem Chrysogonem, který požíval u Sully velkého vlivu, by určitě znejistila nejednoho řečníka. Obhajoby se však ujal Marcus Tullius Cicero, a i na základě jeho řeči byl Sextus Roscius osvobozen.

Cicerova řeč je pak vynikajícím pramenem k poznání *parricidia*, obzvláště jeho charakteru. *Parricidium* nebylo běžným zločinem, ale porušením lidských a božských práv, které si vždy vyžádalo veřejný zájem. Hrůzu, která byla se zločinem spojena, skvěle ilustrují Ciceronova slova: Non ita multis ante annis aiunt T. Caelium quendam Terracinensem, hominem non obscurum, cum cenatus cubitum in idem conclave cum duobus adolescentibus filiis isset, inventum esse mane iugulatum. Cum neque servus quisquam reperiretur neque liber ad quem ea suspicio pertineret, id aetatis autem duo filii propter cubantes ne sensisse quidem se dicerent, nomina filiorum de parricidio delata sunt. Quid poterat tam esse suspiciosum? neutrumne sensisse? ausum autem esse quemquam se in id conclave committere eo potissimum tempore cum ibidem essent duo adolescentes filii qui et sentire et defendere facile possent? Erat porro nemo in quem ea suspicio conveniret. Tamen, cum planum iudiciis esset factum aperto ostio dormientis eos repertos esse, iudicio absoluti adolescentes et suspicione omni liberati sunt. Nemo enim putabat quemquam esse qui, cum omnia divina atque humana iura scelere nefario polluisset, somnum statim capere potuisset, propterea quod qui tantum facinus commiserunt non modo sine cura quiescere sed ne spirare quidem sine metu possunt.³⁴³

³⁴² BARTOŠEK: *Encyklopedie...*, s. 159.

³⁴³ Cic. Rosc. Am. 64.-65.

Překlad (P. H.): Vypravují, že před málo lety jakýsi T. Caelius z Tarraciny, muž dosti vzácný, po jídle spat odešel v tutouž komůrku se dvěma mladými syny a ráno byl nalezen zavražděn. Ježto ani na žádného otroka ani na žádného svobodného občana podezření z toho nepadalo, dva pak synové tak staří blízko leželi a tvrdili, že ani neznamenal nic, synové byli udáni z otcovraždy. Co jiného by mohlo býti do té míry podezřelým? Ba, co dím, jen podezřelým? Že žádný z obou nic neznamenal? Že se odvážil vůbec někdo pustiti se do té komůrky, když tam byli dva odrostlí synové, tak že mohli ho i znamenati i snadno odehnati? Mimo ně nikdo nebyl, na koho by se hodilo to podezření. A přece mladíci sprostěni byli žaloby a zbaveni všeho podezření, když dokázána byla soudcům okolnost, že nalezeni byli, ani spí při otevřených dveřích. Neboť každý se domníval, že vůbec nikdo není takový, aby mohl ihned usnouti, když poskvrnil všechna božská a lidská práva zločinem zlopověstným, protože ti, kdo se dopustili tak velkého zločinu, nemohou netoliko bezstarostně odpočívat, ale ani dýchatí beze strachu.³⁴⁴

Soudci nemohli uvěřit tomu, že by synové byli schopni po usmrcení svého otce usnout, a tak je osvobodili. Uvedené dostatečně dokládá postoj, který k *parricidiu* zaujímal římská společnost.³⁴⁵

³⁴⁴ CICERO (P. H.): *Řeč za Sexta Roscia...*, s. 25.

³⁴⁵ GAUGHAN: *Murder Was Not a Crime...*, s. 84-89.

7 Trestání

Závěrem je nezbytné věnovat alespoň krátkou zmínku ukládaným trestům a případně hlediskům pro jejich ukládání. Samotný Corneliův zákon stanovoval trest deportace na ostrov a odnětí majetku. Později se však tresty diferencovaly v závislosti na postavení pachatele, jak dokládají slova Marciana: *Legis Corneliae de sicariis et venefici[i]s poena insulae deportatio est et omnium bonorum ademptio. Sed solent hodie capite puniri, nisi honestiore loco positi fuerint, ut poenam legis sustineant: humiliores enim solent vel bestiis subici, altiores vero deportantur in insulam.*³⁴⁶

Překlad: Corneliův zákon o zákeřnících a travičstvích stanovuje trest deportace na ostrov a odnětí veškerého majetku. Dnes je však zvykem trestat na hrdle, vyjma *honestiores* [vyšších společenských vrstev] dobrého postavení, kdy je zákonný trest zachován: nižší vrstvy jsou tak dle zvyku předhazovány zvěři, vyšší pak vskutku deportovány na ostrov.

7.1 Sedm hledisek pro posouzení trestného činu

Taková úprava však zřejmě neumožňovala dostatečně přihlížet k okolnostem, za kterých byl spáchán trestný čin, protože Claudius Saturninus vymezuje čtyři druhy trestných činů, mezi které zařazuje i usmrcení (*caedes*), u kterých je v rámci jejich posouzení třeba zvážit sedm hledisek: *Sed haec quattuor genera consideranda sunt septem modis: causa persona loco tempore qualitate quantitate eventus.*^{347, 348}

Překlad: Ale tyto čtyři druhy je třeba zvážit se sedmi hledisek: i) příčiny, ii) osoby, iii) místa, iv) času, v) závažnosti, vi) množství, vii) následku.

Ad i) Causa: *ut in verberibus, quae impunita sunt a magistro allata vel parente, quoniam emendationis, non iniuriae gratia videntur adhiberi: puniuntur, cum quis per iram ab extraneo pulsatus est.*³⁴⁹

Překlad: Příčiny: tak při výprasku, který je od učitele či rodiče beztrestný, jelikož se zdá být užít k nápravě a nikoli k urážce. Trestný, když je někdo v hněvu zbit od cizího.

Ad ii) Persona dupliciter spectatur, eius qui fecit et eius qui passus est: *aliter enim puniuntur ex isdem facinoribus servi quam liberi, et aliter, qui quid in dominum parentemve ausus est quam qui in extraneum, in magistratum vel in privatum. In eius rei consideratione aetatis quoque ratio habeatur.*³⁵⁰

³⁴⁶ Dig. 48.8.3.5. (Marcianus).

³⁴⁷ Dig. 48.19.16.1. (Claudius Saturninus).

³⁴⁸ Lze přitom mít za to, že tato hlediska nehrála roli pouze při posouzení samotného trestného činu, ale i při posouzení adekvátního trestu, jelikož úprava se nachází v titulu Dig. 48.19.0. De poenis (tj. o trestech).

³⁴⁹ Dig. 48.19.16.2. (Claudius Saturninus).

³⁵⁰ Dig. 48.19.16.3. (Claudius Saturninus).

Překlad: Postavení je posuzováno dvakrát: toho, kdo spáchal a toho, kdo trpěl: neboť jinak jsou trestáni pro totéž otroci než svobodní a jinak ten, kdo se opovážil na pána či rodiče než ten, kdo na cizího, učitele či soukromou osobu [tj. bez úřadu] Při zvážení této věci by se rovněž mělo přihlídnout k věku.

V některých případech pak zákon na pachatele vůbec nedopadal: *Infans vel furiosus si hominem occiderint, lege Cornelia non tenentur, cum alterum innocentia consilii tuetur, alterum fati infelicitas excusat.*³⁵¹

Překlad: Usmrtí-li člověka dítě či šílenec, Corneliův zákon [na ně] nedopadá, neboť prvního chrání nevinnost úmyslu, druhého omlouvá nešťastný osud.³⁵²

Ad iii) *Locus facit, ut idem vel furtum vel sacrilegium sit et capite luendum vel minore supplicio.*³⁵³

Překlad: Místo rozhoduje, zda totéž bude krádeží či svatokrádeží a zda bude odpykáno hlavou [trestem smrti], či nižším trestem.

Ad iv) *Tempus discernit emansorem a fugitivo et effractorem vel furem diurnum a nocturno.*³⁵⁴

Překlad: Čas rozlišuje neoprávněně vzdáleného^{355, 356} od zběha a toho, kdo páchá krádež vloupáním³⁵⁷ či za dne od toho, kdo tak činí v noci.³⁵⁸

Ad v) *Qualitate, cum factum vel atrocius vel levius est: ut furta manifesta a nec manifestis discerni solent, rixae a grassaturis, expilationes a furtis, petulantia a violentia. (...).*³⁵⁹

Překlad: Závažnosti, poněvadž čin je závažný více, či méně: tak máme ve zvyku rozlišovat krádeže zjevné od nezjevných,³⁶⁰ rvačky od přepadů,³⁶¹ plnění od krádeží,³⁶² smělost od dravosti.

³⁵¹ Dig. 48.8.12. (Modestinus).

³⁵² Rovněž nebylo možno hrdelně trestat dekuriony; tato výjimka se však na *lex Cornelia* nevztahovala. Dig. 48.19.15. (Venuleius Saturninus): *Divus Hadrianus eos, qui in numero decurionum essent, capite puniri prohibuit, nisi si qui parentem occidissent: verum poena legis Corneliae puniendos mandatis plenissime cautum est.*

³⁵³ Dig. 48.19.16.4. (Claudius Saturninus).

³⁵⁴ Dig. 48.19.16.5. (Claudius Saturninus).

³⁵⁵ *Emansor* je voják, který se neoprávněně vzdálil, ale chce se vrátit (označení se rovněž vztahovalo na otroka, který bez souhlasu pána zůstal přes noc mimo dům). BARTOŠEK: *Encyklopedie...*, s. 101.

³⁵⁶ Dig. 49.16.3.2. (Modestinus): *Emansor est, qui diu vagatus ad castra regreditur.*

³⁵⁷ SKŘEJPEK: *Mimořádné zločiny*, s. 512: „*Effractio* bylo označením pro krádež vloupáním nejčastěji do obytných domů (*insulae*) nebo skladů. Vše město Řím nad nimi, stejně jako nad žbáři a obyčejnými zloději, měl jurisdikci *praefectus vigilum*.“

³⁵⁸ Odlišný překlad: KNOLL, Vilém, DOSTALÍK, Petr. Krádež a vliv římského práva v českém městském právu. In ANTALOVÁ, Blažena, SOLIAR, Ladislav (eds). *Delicta privata a crimina publica v římském práve (zborník příspěvků z 12. konference právních romanistů Slovenské republiky a České republiky, 21. – 23. máj 2010)*. 1. vydanie. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2010, s. 48, p. p. č. č. 94 (V. K. + P. D.): Čas rozlišuje osobu dočasně nepřítomnou od uprchlíka a výtržníka (doslova ten, který něco vylamuje nebo rozbíjí) a zloděje denního od nočního.

³⁵⁹ Dig. 48.19.16.6. (Claudius Saturninus).

³⁶⁰ SKŘEJPEK: *Mimořádné zločiny*, s. 511: „*Za císařství se krádež stala trestným činem, který stíhal praefectus vigilum, praefectus urbi, nebo v provinciích jejich správci. Zatímco ti nejobyčejnější zloději kradoucí ve dne (diurni) byli odsuzováni k nuceným pracím nebo k rybnanství, byli noční zloději (nocturni) posíláni na práce v dolech.*“

³⁶¹ Srov. BARTOŠEK: *Encyklopedie...*, s. (heslo „*grassatores*“).

³⁶² SKŘEJPEK: *Mimořádné zločiny*, s. 512: „*Expilatores* byli lupiči, nebo jinak řečeno zloději ve velkém. Specializovali se především na drancování venkovských domů, a byli proto považováni za zvlášť odporný druh zlodějů.“

Ad vi) Quantitas discernit furem ab abigeo: nam qui unum suum subripuerit, ut fur coercebatur, qui gregem, ut abigeus.³⁶³

Překlad: Množství rozlišuje zloděje od zloděje dobytka, neboť kdo by odvedl jednoho vepře, bude potrestán jako zloděj, kdo stádo, jako zloděj dobytka.³⁶⁴

Hledisko množství nachází své využití při posuzování *veneficia* jako veřejnosti nebezpečné činnosti. Tak byli trestáni mastičkáři, kteří nerozváživě prodávali nebezpečné látky (jejich prodeje tak musely dosáhnout určitého objemu, který korespondoval se vzrůstající společenskou nebezpečností), ale v případě podání puchýrníka stačilo zřejmě i jen jediné podání.³⁶⁵

Ad vii) Eventus spectetur, ut a clementissimo quoquo facta: quamquam lex non minus eum, qui occidendi hominis causa cum telo fuerit, quam eum qui occiderit puniat.³⁶⁶

Překlad: Následek by měl být posuzován i u toho jinak nejmírnějšího [člověka], ačkoli zákon netrestá méně toho, kdo by byl se zbraní za účelem usmrcení člověka než toho, kdo by usmrtil. (...).

Mnohé okolnosti lze přitom podřadit pod více uváděných hledisek. Typický případ usmrcení nevěrné manželky, kdy se hlediska příčiny, osoby i závažnosti prolínají: Sed et in eum, qui uxorem deprehensam in adulterio occidit, divus Pius leviolem poenam irrogandam esse scripsit, et humiliore loco positum in exilium perpetuum dari iussit, in aliqua dignitate positum ad tempus relegari.³⁶⁷

Překlad: Ale se zřetelem k tomu, který usmrtil manželku, přistihnuv ji při cizoložství, božský Pius stanovil, že má být uložen trest mírnější a *humiliores* [osobě nižšího stavu] má být nařízeno trvalé vyhnanství, osoba důstojná má být vykázána dočasně.

7.2 Exemplární tresty

Bylo zvykem rovněž ukládat odstrašující tresty, pokud si to vyžádala závažnost trestného činu: Nonnumquam evenit, ut aliquorum malefactorum supplicia exacerbentur, quotiens nimium multis personis grassantibus exemplo opus sit.³⁶⁸

Překlad: Stává se, že některé zločiny jsou trestány přísněji, kdykoliv je třeba dát příklad [varování] většímu množství přepadajících.

³⁶³ Dig. 48.19.16.7. (Claudius Saturninus).

³⁶⁴ SKŘEJPEK: *Mimořádné zločiny*, s. 511: „*Abigeatus byl krádeží dobytka. Jedna z prvních zmínek o tom, že tento typ krádeže je považován za zvláštní trestný čin, se váže k době vlády císaře Hadriana (...), který ve svém dopisu radě provincie Baetica napsal, že pachatelé tohoto trestného činu mohou být potrestáni také smrtí, pokud ho spáchají ozbrojeni.*“

³⁶⁵ Dig. 48.8.3.3. (Marcianus).

³⁶⁶ Dig. 48.19.16.8. (Claudius Saturninus).

³⁶⁷ Dig. 48.8.1.5. (Marcianus).

³⁶⁸ Dig. 48.19.16.10. (Claudius Saturninus).

Lze mít přitom za to, že právě institut odstrašujícího trestu vedl k postihu neúmyslného usmrcení, jak to lze zřejmě vidět z rozhodnutí Ignatia Taurina, které bylo schváleno císařem Hadriánem: Cum quidam per lasciviam causam mortis praeuisset, conprobaturum est factum Taurini Egnati proconsulis Baeticae a divo Hadriano, quod eum in quinquennium relegasset. Verba consultationis et rescripti ita se habent: „Inter Claudium, optime imperator, et Evaristum cognovi, quod Claudius Lupi filius in convivio, dum sago iactatur, culpa Mari Evaristi ita male acceptus fuerit, ut post diem quintum moreretur“. Atque adparebat nullam inimicitiam cum Evaristo ei fuisse. Tamen cupiditatis culpa(m) coercendum credidi, ut ceteri eiusdem aetatis iuvenes emendarentur. Ideoque Mario Evaristo urbe Italia provincia Baetica in quinquennium interdixi et decrevi, ut impendi causa duo milia patri eius persolveret Evaristus, quod manifesta eius fuerat paupertas. Verba rescripti: „Poenam Mari Evaristi recte, Taurine, moderatus es ad modum culpa, refert enim et in maioribus delictis, consulto aliquid admittatur an casu.“.³⁶⁹

Překlad: Když by někdo v rozpustilosti zapříčinil smrt, schválil božský Hadrián rozhodnutí Ignatia Taurina, prokonzula Baetiky, aby byl vyhoštěn na pět let. Slova úvahy a odpovědi zní takto: „Rozhodl jsem mezi Claudiem a Evaristem, nejlepší císaři, neboť Claudius, syn Lupa, byl na oslavě házen do pláště [a] vinou Maria Evarista byl zachycen tak špatně, že po pěti dnech zemřel. Ačkoliv jsem nezaznamenal žádnou nepřízeň vůči Claudiovi, považoval jsem za vhodné svévoli potrestat, aby se další mladíci téhož věku poučili. Vykázal jsem proto Maria Evarista z Říma, Itálie a provincie Baetiky na dobu pěti let a rozhodl, že Evaristus vyplatí jeho otci dva tisíce jako odškodné, neboť jeho [otcova] chudoba je zjevná.“ Slova reskriptu: „Taurine, trest Mariovi Evaristovi jsi správně upravil dle stupně viny, i v případech závažnějších přestupků je důležité, došlo-li k nim úmyslně či náhodně.“³⁷⁰

Právě toto rozhodnutí zřejmě umožnilo Marcianovi takovouto míru generalizace: Leniendam poenam eius, qui in rixa casu magis quam voluntate homicidium admisit.³⁷¹

Překlad: Mírnější trest náleží tomu, kdo by v hádce usmrtil člověka spíše náhodou nežli úmyslně.

³⁶⁹ Coll. 1.11.1.-3. (Ulpianus). Citováno dle: AMIELAŃCZYK: *Twórcza interpretacja legis Corneliae...*, s. 29.

³⁷⁰ Srov. AMIELAŃCZYK: *W poszukiwaniu antycznej genezy klauzul generalnych...*, s. 36-37.

³⁷¹ Dig. 48.8.1.3. (Marcianus).

8 Související oblasti římského práva

Dále bude pojednáno o oblastech římského práva, které sice úmyslné usmrcení jako takové neupravují, nicméně které na samotné úmyslné usmrcení nějakým způsobem reagují. O postihu spojeném s usmrcováním otroků již bylo pojednáno na jiném místě, je však třeba ještě zmínit situaci otroků, jejichž pán byl usmrcen a na to navazující zásahy do dědického práva, tj. *senatusconsultum Silanianum* a *Aemilianum*.

8.1 *Senatusconsultum Silanianum*

Senatusconsultum Silanianum bylo vydáno roku 10 po Kr., za konzulátu Cornelia Dolabellu a Gaia Iunia Silana, po kterém získalo své jméno. Jeho vydání je projevem hluboké nedůvěry vůči otrokům, která byla pro římskou společnost po Spartakově povstání v sedmdesátých letech po Kristu typická.³⁷²

Senatusconsultum stanovilo otrokům dvě povinnosti: i) usiloval-li někdo o pánův život, museli zasáhnout. Byli-li toho schopni, měli chránit pána vlastním tělem a jednalo-li se o otroky staré, slabé či nemocné, museli alespoň volat o pomoc, a to i v případě, že by tím ohrozili svůj vlastní život; ii) byl-li pak pán násilně usmrcen neznámým pachatelem, otroci museli poskytnout součinnost při vyšetřování, případně uvést, proč nebyli s to svého pána zachránit. Trestem za porušení těchto povinností bylo mučení a usmrcení.³⁷³

Senatusconsultum se přitom nevztahovalo pouze na otroky ve vlastnictví usmrceného, ale i na otroky ve vlastnictví jeho syna (a to dokonce i když byl syn *sui iuris*) a otroky, kteří byli součástí *peculia castrensis*.³⁷⁴

Tato norma pak dopadala pouze na ty otroky, kteří byli objektivně schopni pánu pomoci, tj. nedopadala na ty, kteří byli na cestách či pracovali na vzdáleném statku (a stejnou logikou pak nedopadala na otroky domácí, pakliže byl na cestách pán),³⁷⁵ přičemž římsští právníci se důkladně zabývali pojmem *tectum* ve slovním spojení „pod jednou střechou“. Jednalo se o jakýkoliv prostor, ve kterém bylo lze slyšet vlastníkův hlas či křik a nezáleželo tedy na tom, byl-li otrok právě na zahradě či na dvoře, ale na tom, zda byl schopen zareagovat a zasáhnout. Objektivita pak hrála velkou úlohu i při samotném provedení; tak nebyli otroci trestáni, byl-li pán usmrcen lstivým

³⁷² GREGOR, Martin. Změny v právním postavení otroků za vlády císaře Augusta. *STUDIA IURIDICA Cassoviensia*, 2015, roč. 3, č. 1, s. 153-154.

³⁷³ AMIELAŃCZYK: *Głos cesarza Hadriana...*, s. 9-25; GREGOR, Martin. *Rímský štát a právo za vlády císaře Augusta*. Praha: Leges, 2018, s. 162-163.

³⁷⁴ GREGOR: *Změny v právním postavení otroků...*, s. 154.

³⁷⁵ Nařízení dopadalo i na otroky, kteří byli testamentem propuštěni na svobodu. Měli být podrobeni jak výslechu, tak mučení. HEYROVSKÝ: *Dějiny a system...*, s. 1033-1034.

způsobem, např. jedem, naopak byl-li uškrcen, ubit kamenem, či mu bylo proříznuto hrdlo – použití násilí bylo zřejmě hlavním rozlišovacím prvkem.³⁷⁶

Norma pak nedávala otrokům velký prostor pro ospravedlnění se. Mohli například namítat, že v boji s útočníkem utrpěli těžké zranění, že útočníka usmrtili, ale již nedokázali zabránit smrti svého pána atd. Konečně je třeba zmínit, že odhalil-li otrok vraha svého pána, stal se *ex lege* svobodným.³⁷⁷

8.2 Senatusconsultum Aemilianum

Postavení dědiců upravovalo dle Martina Gregora již senatusconsultum Silanianum,³⁷⁸ dle Leopolda Heyrovského reagoval na tento nedostatek senatusconsulta až *praetor* prostřednictvím svého *edictum*.³⁷⁹ Každopádně se zakazovalo před procesem s otroky otevřít testament a dědici se rovněž zakazovalo přijmout dědictví či *bonorum possessio*. Smyslem této úpravy byla snaha, aby případné *manumissio per testamentum*, tj. propuštění otroků na svobodu, nezmařilo jejich potrestání. Porušení tohoto zákazu bylo vnímáno nejenom jako provinění se proti senatusconsultu, ale rovněž i proti mrtvému, a tak se dědic stával nehodným dědictví (*indignus*) a pokud již něco nabyl, bylo mu to v *extraordinaria cognitio* odejmuto (*ereptorium*) ve prospěch *fiscu*.³⁸⁰

Senatusconsultum Aemilianum, jehož autorem byl Manius Aemilius Lepidus a které bylo vydáno roku 11 po Kr., upřesňovalo postavení dědiců v tom směru, že stanovilo dobu, ve které bylo možno žalovat toho, kdo by i přes zákaz otevřel závěť usmrčeného. Jednalo se o dobu pěti let.³⁸¹

8.3 Stipulatio

Stipulatio je verbálním kontraktem – obligační smlouvou, učiněnou mezi přítomnými ústní otázkou a odpovědí, přičemž otázku pokládá *stipulari* a na ni odpovídá *stipulator*, tj. ten, kdo chce být věřitelem.³⁸²

V justiniánských Digestech³⁸³ je pak uvedena krátká zmínka o hanebném slibu pocházející od Ulpiana: Generaliter novimus turpes stipulationes nullius esse momenti (...) Veluti si quis

³⁷⁶ AMIELAŃCZYK: *Głos cesarza Hadriana...*, s. 9-25; GREGOR: *Zmeny v právnom postavení otrokov...*, s. 154-155.

³⁷⁷ GREGOR: *Rímsky štát...*, s. 163-164.

³⁷⁸ GREGOR: *Rímsky štát...*, s. 164 a rovněž GREGOR: *Zmeny v právnom postavení otrokov...*, s. 155.

³⁷⁹ HEYROVSKÝ: *Dějiny a system...*, s. 1034.

³⁸⁰ GREGOR: *Rímsky štát...*, s. 164; GREGOR: *Zmeny v právnom postavení otrokov...*, s. 155.

³⁸¹ Tamtéž.

³⁸² HEYROVSKÝ: *Dějiny a system...*, s. 636.

³⁸³ Dig. 45.1.0. De verborum obligationibus (tj. o verbálních kontraktech).

homicidium vel sacrilegium se facturum promittat. Sed et officio quoque praetoris continetur ex huiusmodi obligationibus actionem denegari.³⁸⁴

Překlad: Je obecně přijímáno, že hanebné sliby nemají žádnou váhu. Kdyby tedy někdo přislíbil spáchat *homicidium* či *sacrilegium*, již z prétorské povinnosti je žaloba z takových závazků odepřena.

Podobnou zmínku pak nacházíme i v justiniánských Institucích: Quod turpi ex causa promissum est, veluti si quis homicidium vel sacrilegium se facturum promittat, non valet.³⁸⁵

Překlad (P. B. a M. S.): Slib je neplatný, když je dán ze zavrženíhodného důvodu, například když někdo slibuje spáchat vraždu nebo svatokrádež.³⁸⁶

Z výše uvedených fragmentů se dovídáme poměrně nepřekvapivou informaci, tj. že *homicidium* bylo považováno za hanebnost.³⁸⁷

³⁸⁴ Dig. 45.1.26. (Ulpianus)-27.pr. (Pomponius).

³⁸⁵ Inst. Iust. 3.19.24.

³⁸⁶ BLAHO, SKŘEJPEK: *Justiniánské Instituce*, s. 264-265.

³⁸⁷ Srov. Paulus, Sent. 3.4b.2.: Condiciones contra leges et decreta principum vel bonos mores adscriptae nullius sunt momenti: veluti si uxorem non duxeris, si filios non susceperis, si homicidium feceris, si larvali habitu processeris et his similia.

Závěr

Cílem této práce bylo soustavně pojednat o institutu římského práva trestního, které známe pod označením *homicidium*. Po obligatorním úvodu, ve kterém byla načrtnuta metodologie práce a krátkém zastavení se u samotného pojmu římského práva trestního, byla pozornost věnována nejstarším římskoprávním památkám, královským zákonům.

Nedostatek dochovaných pramenů, který je ještě propastnější v důsledku jejich částečné nedůvěryhodnosti, vedl k obecnějšímu pojednání o římské společnosti a jejím vztahu k postihování úmyslného usmrcení. Bylo přitom vycházeno z myšlenek Judy Gaughan, že v období království úmyslné usmrcení bylo postihováno veřejnou mocí, zatímco v období republiky tomu tak nebylo. Presentovaná teorie, stojící na představě římské společnosti, která nedůvěřuje státnímu aparátu a nehodlá mu tak umožnit rozhodování nad životem a smrtí, je jistě zajímavou a v práci byla důsledně rozebrána obzvláště v kontextu Horatiova případu.

Dílo Judy Gaughan nicméně nebylo přijato bez výhrad. Kritizována byla obzvláště představa krále jako potencionálního vykonavatele poprav, přičemž bylo poukazováno na nedostatečnou argumentaci názoru, že tato možnost plyne z pozice krále jako obětníka, tj. *rex sacrorum*.

Následovala kapitola pojednávající o období přijetí Zákona dvanácti desek, přičemž bylo navazováno na již prezentovanou teorii Judy Gaughan. Pozornost byla věnována ústavnímu charakteru Zákona dvanácti desek, stejně jako okolnostem jeho přijetí a jeho jednotlivým ustanovením. Lze mít přitom za to, že právě určitá revolučnost Zákona dvanácti desek je argumentem podporujícím tvrzení, že Římané – jako pověstní tradicionalisté – opustili dosavadní praxi postihování úmyslného usmrcení veřejnou mocí.

V navazující pasáži byly zmíněny případy legitimního úmyslného usmrcení, jak je vymezuje Krzysztof Amielańczyk. Právě široká míra legitimacy je dalším argumentem dosvědčujícím neochotu římské společnosti postihovat obecně úmyslné usmrcení.

Následovala kapitola zaměřená primárně na *homicidium*, přičemž úvodní odstavce byly věnovány etymologii termínu a distinkci četných latinských pojmů označujících usmrcení. Lze konstatovat, že římscí juristé rozlišovali přímé (*occidere a necare*) a nepřímé (*causam mortis praestare*) způsobení smrti a v rámci přímého pak usmrcení násilné (*occidere*) a usmrcení bez užití zbraně (*necare*), jež prakticky splynulo s travičstvím.

Velké množství pozornosti bylo věnováno otázce, kdy se zřejmě soukromoprávní postih úmyslného usmrcení změnil na postih veřejnoprávní. Jak Judy Gaughan, tak Krzysztof Amielańczyk se domnívají, že počátky je třeba hledat v legislativní činnosti Lucia Cornelia Sully, zvláště pak v přijetí *lex Cornelia de sicariis et venefici[i]s*, které bývá obvykle překládáno jako

Corneliův zákon o úkladných vražích a travičích a které bylo v této práci přeloženo jako Corneliův zákon o zákeřnících a travičstvích. Problematika překladu termínu *sicarius* pak byla pro práci zásadní. Zřejmě se totiž nejednalo o obecného vraha, jak se domníval například Theodor Mommsen, ale o banditu či gangstera, ohrožujícího veřejnou bezpečnost (jak jej prezentuje John D. Cloud). *Sicarii* (vyskytující se hlavně ve skupinách) terorizovali římskou společnost, nelze však přímo říci, že by jejich prvotním účelem bylo úmyslné usmrcování (k těm docházet mohlo, nicméně to odvádí pozornost od hlavních charakterových rysů). Následná reinterpretace zákona (která mířila na vzrůstající násilí v ulicích Říma) pak vedla k jeho proměně na obecný zákon postihující úmyslné usmrcení.

Odlišný pohled pak nabízí John D. Cloud, jehož argumenty napadají celkový obraz, jak jej vytvářejí Judy Gaughan a Krzysztof Amiełańczyk. Ten klade počátky veřejnoprávního postihu dávno před Sullovu legislativu a domnívá se, že musel tvořit i integrální součást *lex Cornelia de sicariis et veneficiis* (což koneckonců odpovídá i charakteristice Sully jako zákonodárce, jak ji podává Theodor Mommsen). V práci byly uvedeny oba názorové proudy, včetně argumentů a protiargumentů. Jednoznačnou odpověď však současná romanistika nenabízí.

Dále byla věnována pozornost legislativní činnosti císaře Hadriána, kterou lze v rámci daného tématu označit za stěžejní. Postih usmrcování otroků a neúmyslného usmrcení lze chápat jako pružnou interpretaci zákona, který se tak přiblížil moderním trestním úpravám, ale rovněž jako narušení původní koncepce zákona, která byla založena striktně na zavinění.

Nebyla opomenuta ani legislativní činnost císaře Marca Aurelia a jeho syna Commoda, která akcentovala oprávněné rozhořčení jako okolnost, ke které musí být v rámci ukládání trestu přihlédnuto.

Jedním z cílů této práce bylo vymezení pojmu *homicidium*, a právě toto místo je jistě vhodné ke krátkému shrnutí všech v předchozích pasážích rozebíraných aspektů *homicidia* včetně odkazů na relevantní prameny. Na základě úpravy v justiniánských Digestech (přičemž lze poukázat na to, že většina ustanovení byla kompilátory převzata z Marcianovy čtrnácté knihy Institucí) lze *homicidium* definovat jako: úmyslné (*animus occidendi*³⁸⁸) usmrcení (přímé i nepřímé³⁸⁹) člověka,³⁹⁰ či pokus³⁹¹ o usmrcení člověka, nejsou-li zde okolnosti, které by jeho spáchání vylučovaly³⁹² a nejedná-li se o jiný trestný čin (*parricidium*³⁹³; *veneficium*³⁹⁴).

³⁸⁸ Dig. 48.8.1.3. (Marcianus); Dig. 48.8.7. (Paulus); Dig. 48.8.12. (Modestinus); Dig. 48.8.14. (Callistratus); Coll. 1.6.1.-4. (Ulpianus). U strážce se pak *animus occidendi* presumoval vzhledem k důkazní nouzi [Dig. 48.3.14.4.-5. (Modestinus)].

³⁸⁹ Dig. 48.8.15. (Ulpianus); Dig. 48.8.12. (Modestinus); Dig. 9.2.9.3. (Ulpianus); Coll. 1.4.1. (Paulus).

³⁹⁰ Dig. 48.8.1.2. (Marcianus); SHA, Hadr. 18.7.; Coll. 1.3.2. (Ulpianus); Gai. Inst. 3.213.

³⁹¹ Dig. 48.8.1.3. (Marcianus); Dig. 48.8.14. (Callistratus).

³⁹² Dig. 48.8.1.4. (Marcianus); Dig. 48.8.3.6. (Marcianus); Dig. 48.8.9. (Ulpianus); Cic. Mil. 4.9.-11.; Paulus, Sent. 5.23.8.; Dig. 48.5.21(20). (Papinianus); Dig. 48.5.22(21). (Ulpianus); Dig. 48.5.23(22).pr. a 4. (Papinianus);

Animus occidendi a jeho posouzení pak hrálo významnou roli. S ohledem na slova Paula se lze domnívat, že se jednalo o nutnou podmínku spáchání *homicidia*,³⁹⁵ přičemž Marcianus uvádí dvě objektivní kritéria ke kterým se má dle Hadriánova reskriptu přihlídnout – prvním je použít zbraň a druhým okolnosti usmrcení. Přetrvávající pochyby v rovině úmyslu pak mohly vést i k uložení mírnějšího trestu,³⁹⁶ stejně tak existence okolností, které sice samy o sobě vůči nevylučovaly, nicméně jednání pachatele v jistém ohledu omlouvaly.³⁹⁷ U strážce se pak *animus occidendi* presumoval vzhledem k jeho postavení vůči strážnému a důkazní nouzi (jednalo se tedy o výjimku z presumpce neviny a obrácení důkazního břemene).³⁹⁸ Usmrcení *sine animo occidendi* počalo být stíháno až v rámci legislativní činnosti císaře Hadriána.³⁹⁹

Již z druhé části názvu *lex Cornelia de sicariis et veneficiis* je zřejmé, že pozornost byla věnována rovněž travičům, respektive travičství, jelikož z dochovaných pramenů je zřejmé, že travičství nebylo postihováno v důsledku ohrožení života jednotlivce, ale naopak společnosti. Nakládání s jedy bylo obecně nebezpečnou činností, protože byli postihováni například prodejci, kteří by – a to i bez zlého úmyslu – nerozvážně prodávali látky, které bylo lze použít k travičství.

Třetím trestným činem, který byl blíže popsán, bylo *parricidium*. Zdálo by se, že se jedná o párový pojem k *homicidiu*, a odlišení je právě ve specifické oběti, kterou je příbuzný. Není tomu tak. Pakliže *homicidium* bylo zpočátku deliktem soukromoprávním, pak *parricidium* bylo vždy veřejnoprávním. Jednalo se o zásah do nejzákladnějšího kamene římské společnosti, tj. do římské rodiny, která byla tímto narušena. Právě z toho důvodu byli trestáni i otcové, kteří překročili *ius vitae necisque* (ačkoli ne v rozsahu *parricidia*) – hlavním cílem bylo zachovat funkčnost římské rodiny a tím i celého státu. Usmrcení v rodině znamenalo, že *pater familias* nebyl schopen pořádek v rodině zachovat, tj. selhal, rodina se stala bezmocnou a tato skutečnost mohla ovlivnit celou komunitu. Jeden z těchto důsledků spočíval v hněvu bohů, a proto následovala *poena cullei*, kdy byl pachatel zcela vyobcován z římské společnosti ani ne tak trestem, jako purifikačním rituálem.

V závěru byl krátký prostor věnován souvisejícím oblastem římského práva, zejména byla rozebrána dvě *senatusconsulta*, a to *senatusconsultum Silanianum* a *senatusconsultum Aemilianum*. Při zpracovávání této práce byly kompletně přeloženy dva tituly čtyřicáté osmé

Dig. 48.5.24(23).4. (Ulpianus); Dig. 48.5.25(24).pr. (Macer). Z pramenů je přitom obtížné rozpoznat k jaké míře abstrakce se římscí juristé dopracovali; zda existence těchto okolností vylučovala spáchání *homicidia* (tj. jednalo-li se o hmotněprávní kritérium), či zda vedlo pouze k beztrestnosti (tj. procesněprávní kritérium).

³⁹³ Dig. 48.9.1. (Marcianus); Dig. 48.9.3. (Marcianus); Dig. 48.9.4. (Marcianus) vymezují velké množství osob, které mohou být obětí *parricidia* a Dig. 48.9.2. (Scaevola); Dig. 48.9.6. (Ulpianus); Dig. 48.9.7. (Ulpianus) pak vymezují případy, kdy bude za *parricidium* potrestán i pachatel, který nebyl s obětí příbuzný.

³⁹⁴ Dig. 48.8.3.2.-3. (Marcianus).

³⁹⁵ Dig. 48.8.7. (Paulus).

³⁹⁶ Dig. 48.8.1.3. (Marcianus); Coll. 1.6.1.-4. (Ulpianus).

³⁹⁷ Dig. 48.5.39(38).8. (Papinianus); Dig. 48.8.1.5. (Marcianus).

³⁹⁸ Dig. 48.3.14.4.-5. (Modestinus).

³⁹⁹ Coll. 1.11.1.-3. (Ulpianus).

knihy Digest a to: Dig. 48.8. Ad legem Corneliam de sicariis et veneficis a Dig. 48.9. De lege Pompeia de parricidiis. Tyto překlady byly do práce zahrnuty jako přílohy k usnadnění navazujícího zkoumání.

Tato práce nicméně nebyla s to obsáhnout veškeré aspekty *homicidia* v patřičné hloubce, přičemž je třeba výslovně zmínit nedostatečné zpracování procesních aspektů trestání a nevyužití velké části pramenů (zejména Codex Theodosianus). Mezi další otázky, které si nepochybně zaslouží větší pozornost a systematictější zpracování, pak patří postavení římské rodiny v rámci římského práva trestního a obsah latinských termínů vyjadřujících usmrcení (tj. detailní analýzu pramenů k identifikaci obsahových odlišností jednotlivých pojmů).

Explicitus est liber.

Přílohy

Ad legem Corneliam de siccariis et veneficiis

48.8.0. Ad legem Corneliam de siccariis et veneficiis.	48.8.0. Ke Corneliově zákonu o zákeřnících a travičstvích.
48.8.1	48.8.1
Marcianus libro 14 institutionum	Marcianus ve 14. knize Institucí
pr. Lege Cornelia de sicariis et veneficiis tenetur, qui hominem occiderit: cuiusve dolo malo incendium factum erit: quive hominis occidendi furtive faciendi causa cum telo ambulaverit: quive, cum magistratus esset publicove iudicio praeesset, operam dedisset, quo quis falsum iudicium profiteretur, ut quis innocens conveniretur condemnaretur.	Corneliův zákon o zákeřnících a travičstvích dopadá na toho, kdo by usmrtil člověka, nebo se zlým úmyslem založil požár, nebo by chodil se zbraní za účelem usmrcení člověka či spáchání krádeže, nebo by se jako magistrát či při vedení veřejného řízení přičinil, aby někdo podal falešné svědectví ku stíhání a odsouzení nevinného.
1. Praeterea tenetur, qui hominis necandi causa venenum confecerit dederit: quive falsum testimonium dolo malo dixerit, quo quis publico iudicio rei capitalis damnaretur: quive magistratus iudexve quaestionis ob capitale causam pecuniam acceperit ut publica lege reus fieret.	Rovněž dopadá na toho, kdo by s úmyslem usmrtil člověka připravil či podal jed, nebo by se zlým úmyslem podal falešné svědectví, pro které by byl někdo odsouzen ve veřejném řízení k hrdelnímu trestu, nebo by jako magistrát, soudce či soudce ve veřejném řízení přijal peníze, aby za účelem usmrcení vznesl obvinění ve veřejném řízení. ⁴⁰⁰
2. Et qui hominem occiderit, punitur non habita differentia, cuius condicionis hominem interemit.	A kdo by usmrtil člověka, nebude potrestán odlišně pro stav člověka, kterého by usmrtil.

⁴⁰⁰ Srov. PALMIRSKI, Tomasz. Prawnokarna odpowiedzialność sędziego źle wypelniającego swoje officium. *Zeszyty Prawnicze*, 2004, roč. 4, č. 1, s. 27-43.

3. Divus Hadrianus rescripsit eum, qui hominem occidit, si non occidendi animo hoc admisit, absolvi posse, et qui hominem non occidit, sed vulneravit, ut occidat, pro homicida damnandum: et ex re constituendum hoc: nam si gladium strinxerit et in eo percusserit, indubitate occidendi animo id eum admisisse: sed si clavi percussit aut cuccuma in rixa, quamvis ferro percusserit, tamen non occidendi animo. Leniendam poenam eius, qui in rixa casu magis quam voluntate homicidium admisit. 4. Item divus Hadrianus rescripsit eum, qui stuprum sibi vel suis per vim inferentem occidit, dimittendum. 5. Sed et in eum, qui uxorem deprehensam in adulterio occidit, divus Pius leviozem poenam irrogandam esse scripsit, et humiliore loco positum in exilium perpetuum dari iussit, in aliqua dignitate positum ad tempus relegari. 48.8.2 Ulpianus libro primo de adulteriis	Božský Hadrián stanovil reskriptem, že ten, kdo by usmrtil člověka, aniž by měl vůli [<i>animo occidendi</i>] to udělat, může být osvobozen a ten, kdo by člověka neusmrtil, ale zranil ve snaze jej usmrtil, bude odsouzen za <i>homicidium</i>. Přihlédne se k těmto okolnostem: vždyť zajisté tasí-li meč a udeří jím, nepochybně měl úmysl usmrtil, ale udeří-li klíčem⁴⁰¹ či konvicí v hádce, pak ačkoli udeřil železem, přeci jen bez úmyslu usmrtil. Mírnější trest náleží tomu, kdo by v hádce usmrtil člověka spíše náhodou nežli úmyslně. Božský Hadrián rovněž stanovil reskriptem, aby byl osvobozen ten, který usmrtil toho, jenž se snažil jeho či jeho blízké násilím zneuctít. Ale se zřetelem k tomu, který usmrtil manželku, přistihnuv ji při cizoložství, božský Pius stanovil, že má být uložen trest mírnější a <i>humiliores</i> [osobě nižšího stavu] má být nařízeno trvalé vyhnanství, osoba důstojná má být vykázána dočasně. 48.8.2 Ulpianus v první knize O cizoložstvích
--	--

⁴⁰¹ Clāvis (2. p.: clāvis; f.), tj. klíč. Zatímco v případě Řeků se nám informace ohledně materiálů, ze kterých byly klíče vyráběny, nedochovaly, v případě Římanů víme, že obzvláště větší klíče byly vyráběny ze železa. Vizte SMITH, William (ed). *Dictionary of Greek and Roman antiquities*. New York: Harper & Brothers Publishers, 1870, s. 262 (heslo „clavis“).

Inauditum filium pater occidere non potest, sed accusare eum apud praefectum praesidemve provinciae debet. 48.8.3 Marcianus libro 14 institutionum pr. Eiusdem legis Corneliae de sicariis et venefici[i]s capite quinto, qui venenum necandi hominis causa fecerit vel vendiderit vel habuerit, plectitur. 1. Eiusdem legis poena adficitur, qui in publicum mala medicamenta vendiderit vel hominis necandi causa habuerit. 2. Adiectio autem ista "veneni mali" ostendit esse quaedam et non mala venena. Ergo nomen medium est et tam id, quod ad sanandum, quam id, quod ad occidendum paratum est, continet, sed et id quod amatorium appellatur: sed hoc solum notatur in ea lege, quod hominis necandi causa habet. Sed ex senatus consulto relegari iussa est ea, quae non quidem malo animo, sed malo exemplo medicamentum ad conceptionem dedit, ex quo ea quae acceperat decesserit. 3. Alio senatus consulto effectum est, ut pigmentarii, si cui temere cicutam salamandram	Nevyslechnutého syna nesmí otec usmrtit, ale měl by jej obvinít před prefektem či místodržícím provincie.⁴⁰² 48.8.3 Marcianus ve 14. knize Institucí Kdo by za účelem usmrcení člověka vyrobil, prodal či držel jed, bude potrestán dle páté kapitoly téhož Corneliova zákona o zákeřnících a travičstvích. Dle téhož zákona je trestán, kdo by veřejně prodal škodlivý lék, nebo by [jej] za účelem usmrcení člověka držel. Přidání toho „škodlivého jedu“ značí, že existují i jisté neškodlivé jedy. Je to tedy neurčitý pojem, a tak pod něj spadá to, co je připravováno k léčení stejně tak jako to, co k usmrcení, a dokonce i to, co je nazýváno <i>amatorium</i> [tj. nápoj lásky]; ale to onen zákon zmiňuje pouze, má-li sloužit k usmrcení člověka. Ale dle senatusconsulta má být vykázána ta, která zcela bez zlého úmyslu, ale se špatným poučením podala lék k početí, z čehož ta, jež jej užila, zemřela. Jiné senatusconsultum stanovuje, že mastičkáři nerozvážlivě prodávající bolehlav, mloka, oměj,
--	---

⁴⁰² K zásadě *audiatur et altera pars* srov. JONČA, Maciej. Audiatur utraque pars in Book X of the Correspondence of Pliny the Younger. *Studia Prawno-Ekonomiczne*, 2018, č. 107, s. 33-44.

aconitum pituocampas aut bubrostim mandragoram et id, quod lustramenti causa dederit cantharidas, poena teneantur huius legis. 4. Item is, cuius familia sciente eo apiscendae recipiendae possessionis causa arma sumpserit: item qui auctor seditionis fuerit: et qui naufragium suppresserit: et qui falsa indicia confessus fuerit confitendae curaverit, quo quis innocens circumveniretur: et qui hominem libidinis vel promercii causa castraverit, ex senatus consulto poena legis Corneliae punitur. 5. Legis Corneliae de sicariis et veneficiis poena insulae deportatio est et omnium bonorum ademptio. Sed solent hodie capite puniri, nisi honestiore loco positi fuerint, ut poenam legis sustineant: humiliores enim solent vel bestiis subici, altiores vero deportantur in insulam. 6. Transfugas licet, ubicumque inventi fuerint, quasi hostes interficere. 48.8.4 Ulpianus libro septimo de officio proconsulis	<i>pityocampis</i> či <i>buprestis</i>, pokřín [mandragoru] a ten, kdo by za účelem povzbuzení libida podal puchýřníka [španělskou mušku], budou potrestáni dle tohoto zákona.⁴⁰³ Rovněž ten, jehož rodina by se s jeho vědomím chopila zbraní za účelem uzmutí či znovunabytí majetku; rovněž kdo by se stal původcem vzpoury a kdo by zatajil vrak lodi a kdo by předložil falešný důkaz či se postaral o jeho předložení, aby byl stíhán nevinný a kdo by za účelem zhýralostí či prodeje vykastroval člověka, je dle senatusconsulta trestán dle Corneliova zákona. Corneliův zákon o zákeřnících a travičstvích stanovuje trest deportace na ostrov a odnětí veškerého majetku. Dnes je však zvykem trestat na hrdle, vyjma <i>honestiores</i> [vyšších společenských vrstev] dobrého postavení, kdy je zákonný trest zachován: nižší vrstvy jsou tak dle zvyku předhazovány zvěři, vyšší pak vskutku deportovány na ostrov. Zběhy je dovoleno, kdekoliv by byli nalezeni, usmrtit jako nepřátele. 48.8.4 Ulpianus v sedmé knize O úřadu prokonzula
--	---

⁴⁰³ Krzysztof Amielańczyk uvádí namísto bolehlavu rozpuk jízlivý (*Cicuta virosa*), ten je však ve Středomoří na rozdíl od široce rozšířeného bolehlavu velice vzácný. *Pityocampis* a *buprestis* patří patrně mezi jedovatý hmyz. Srov. AMIELAŃCZYK: *Lex Cornelia de sicariis et veneficis...*, s. 81-82; ke spojení „*lustramenti causa*“ srov. AMIELAŃCZYK: *Lex Cornelia de sicariis et veneficis...*, s. 91 a RIVES: *Religion and Law...*, s. 52.

pr. Lege Cornelia de sicariis tenetur, qui, cum in magistratu est esset, eorum quid fecerit contra hominis necem, quod legibus permissum non sit. 1. Cum quidam per lasciviam causam mortis praeuisset, comprobatum est factum Ignatii Taurini proconsulis Baeticae a divo Hadriano, quod eum in quinquennium relegasset. 2. Idem divus Hadrianus rescriptit: "Constitutum quidem est, ne spadones fierent, eos autem, qui hoc crimine arguerentur, Corneliae legis poena teneri eorumque bona merito fisco meo vindicari debere, sed et in servos, qui spadones fecerint, ultimo supplicio animadvertendum esse: et qui hoc crimine tenentur, si non adfuerint, de absentibus quoque, tamquam lege Cornelia teneantur, pronuntiandum esse. Plane si ipsi, qui hanc iniuriam passi sunt, proclamaverint, audire eos praeses provinciae debet, qui virilitatem amiserunt: nemo enim liberum servumve invitum sinentemve castrare debet, neve quis se sponte castrandum praeberere debet. At si quis adversus edictum meum fecerit, medico quidem, qui exciderit, capitale erit, item ipsi qui se sponte excidendum praebuilt".	Corneliův zákon o zákeřnících dopadá na toho, kdo by v pozici magistráta usilující o život člověka činil něco, co zákony nedovolují. Když by někdo v rozpustilosti zapříčinil smrt, schválil božský Hadrián rozhodnutí Ignatia Taurina, prokonzula Baetiky, aby byl vyhoštěn na pět let.⁴⁰⁴ Tentýž božský Hadrián stanovil v reskriptu: „Zajisté je zakázáno kastrovat, avšak ti, kdo by z takového zločinu byli usvědčeni, budou potrestáni dle Corneliova zákona a jejich majetek připadne fisku. Ale otrokům, kteří by kastrovali, náleží nejvyšší trest, a ti, kteří jsou za ten zločin odpovědní a nejsou-li přítomni, pak i v nepřítomnosti mají být odsouzeni dle Corneliova zákona. Rozumí se, že pokud by se ti, kterým bylo učiněno takové bezprávi, domáhali slyšení, správce provincie musí ty, jež přišli o mužství, vyslechnout. Vskutku nikdo nesmí kastrovat svobodného či otroka, vzpírajícího se či svolného, ani se ke kastraci nabídnout [myšleno tělo, nikoli činnost] a kdo by jednal proti mému ediktu – například lékař který by ťal [tj. provedl zákrok] – bude popraven. Rovněž ten, kdo by se dobrovolně
--	---

⁴⁰⁴ Srov. Coll. 1.11.1.-4. (Ulpianus): Cum quidam per lasciviam causam mortis praeuisset, comprobatum est factum Taurini Egnati proconsulis Baeticae a divo Hadriano, quod eum in quinquennium relegasset. 2. Verba consultationis et rescripti ita se habent: „Inter Claudium, optime imperator, et Evaristum cognovi, quod Claudius Lupi filius in convivio, dum sago iactatur, culpa Mari Evaristi ita male acceptus fuerit, ut post diem quintum moreretur“. Atque adparebat nullam inimicitiam cum Evaristo ei fuisse. Tamen cupiditatis culpa coercendum credidi, ut ceteri eiusdem aetatis iuvenes emendarentur. Ideoque Mario Evaristo urbe Italia provincia Baetica in quinquennium interdixi et decrevi, ut impendi causa duo milia patri eius persolveret Evaristus, quod manifesta eius fuerat paupertas. 3. Verba rescripti: „Poenam Mari Evaristi recte, Taurine, moderatus es ad modum culpa, refert enim et in maioribus delictis, consulto aliquid admittatur an casu. 4. Et sane in omnibus criminibus distinctio haec poenam aut iustam provocare debet aut temperamentum admittere“.

48.8.5	ke kastraci nabídnul“.
Paulus libro secundo de officio proconsulis	Paulus v druhé knize O úřadu prokonzula
Hi quoque, qui thlibias faciunt, ex constitutione divi Hadriani ad Ninnium Hastam in eadem causa sunt, qua hi qui castrant.	Rovněž ti, kteří kastrují obvázáním [thlibias ⁴⁰⁵], jsou dle konstituce božského Hadriána Niniovi Hastovi posuzováni stejně jako ti, kteří kastrují.
48.8.6	48.8.6
Venonius libro primo de officio proconsulis	Venonius v první knize O úřadu prokonzula
Is, qui servum castrandum tradiderit, pro parte dimidia bonorum multatur ex senatus consulto, quod Neratio Prisco et Annio Vero consulibus factum est.	Ten, který by předal otroka ke kastraci, bude pokutován na polovině majetku dle senatusconsulta vyhlášeného za konzulátu Neratia Prisca a Annia Vera.
48.8.7	48.8.7
Paulus libro singulari de publicis iudiciis	Paulus v jediné knize O veřejných řízeních
In lege Cornelia dolus pro facto accipitur. Neque in hac lege culpa lata pro dolo accipitur. Quare si quis alto se praecipitaverit et super alium venerit eumque occiderit, aut putator, ex arbore cum ramum deiceret, non praeclamaverit et praetereuntem occiderit, ad huius legis coercionem non pertinet.	V Corneliově zákoně je úmysl vykládán vzhledem ke skutku, ale hrubá nedbalost v tomto zákoně není považována za úmysl. Pakliže by se tedy někdo vrhl střemhlav z výšky, spadl na jiného a usmrtil ho, nebo pokud by oklešťovač stromů bez varování shodil větev a usmrtil procházejícího, nepodléhá trestu dle tohoto zákona.

⁴⁰⁵ Dig. 50.16.128. (Ulpianus): Spadonum generalis appellatio est: quo nomine tam hi, qui natura spadones sunt, item thlibiae thlasiae, sed et si quod aliud genus spadonum est, continentur. Překlad: Eunuch je obecným označením: jsou tak tedy nazýváni ti, kteří jsou eunuchy od narození a také *thlibiové*, *thlasiové* [jednalo se o eunuchy, jejichž genitálie nebyly amputovány, ale v případě *thlibiae* pevně obvázaný a v případě *thlasiae* rozdrceny] a rovněž kleštěnci jiného druhu.

48.8.8	48.8.8
Ulpianus libro 33 ad edictum	Ulpianus v 33. knize K ediktu
Si mulierem visceribus suis vim intulisse, quo partum abigeret, constiterit, eam in exilium praeses provinciae exiget.	Pokud se žena dopustila násilí vůči svému lůnu, aby se zbavila plodu – a není o tom pochyb – vykáže ji místodržící provincie do vyhnanství.
48.8.9	48.8.9
Ulpianus libro 37 ad edictum	Ulpianus v 37. knize K ediktu
Furem nocturnum si quis occiderit, ita demum impune feret, si parcere ei sine periculo suo non potuit.	Usmrtil-li by někdo nočního zloděje, nebude potrestán teprve, nemohl-li jej ušetřit, aniž by se vydal v nebezpečí.
48.8.10	48.8.10
Ulpianus libro 18 ad edictum	Ulpianus v 18. knize K ediktu
Si quis dolo insulam meam exusserit, capitis poena plectetur quasi incendiarius.	Pokud by někdo úmyslně spálil mé obydlí, ⁴⁰⁶ bude potrestán na hrdle jako žhář.
48.8.11	48.8.11
Modestinus libro sexto regularum	Modestinus v šesté knize Pravidel
pr. Circumcidere iudaeis filios suos tantum rescripto divi Pii permittitur: in non eiusdem	Pouze Židům je reskriptem božského Pia dovoleno obřezávat své syny: vykonal-li by to

⁴⁰⁶ Spojení „*insulam meam*“ je lépe přeložit jako „*mé obydlí*“. Samotný termín „*insula*“ je nejednoznačný a mohl označovat jak samostatnou bytovou jednotku, tak budovu, ve které tyto jednotky byly, a rovněž městskou čtvrť. V daném ustanovení se s vysokou pravděpodobností mluví o samostatné jednotce a tedy termín „*obydlí*“ místo „*byt*“ je užíván pouze pro větší autentičnost textu. Blíže k výše uvedené významové pluralitě: STOREY, Glenn Reed. The Meaning of „*Insula*“ in Roman Residential Terminology. *Memoirs of the American Academy in Rome*, 2004, č. 49, s. 47-84.

religionis qui hoc fecerit, castrantis poena irrogatur.	někdo na jinověrci, bude mu uložen trest za kastraci. ⁴⁰⁷
1. Servo sine iudice ad bestias dato non solum qui vendidit poena, verum et qui comparavit tenebitur.	Nejenom ten, kdo by bez soudu prodal otroka k předhození zvěři, avšak i ten, kdo by si [jej] obstaral, bude potrestán.
2. Post legem Petroniam et senatus consulta ad eam legem pertinentia dominis potestas ablata est ad bestias depugnandas suo arbitrio servos tradere: oblato tamen iudici servo, si iusta sit domini querella, sic poenae tradetur.	Po Petroniově zákoně a senatusconsultu k tomu zákonu je rozsah práv vlastníků zkrácen o svévolné vydávání otroků k boji s divou zvěří. Bude-li však otrok předveden před soudce a stížnost vlastníka bude oprávněná, bude k takovému trestu vydán.
48.8.12	48.8.12
Modestinus libro octavo regularum	Modestinus v osmé knize Pravidel
Infans vel furiosus si hominem occiderint, lege Cornelia non tenentur, cum alterum innocentia consilii tuetur, alterum fati infelicitas excusat.	Usmrtí-li člověka dítě či šílenec, Corneliův zákon [na něj] nedopadá, neboť prvního chrání nevinnost úmyslu, druhého omlouvá nešťastný osud.
48.8.13	48.8.13
Modestinus libro 12 pandectarum	Modestinus ve 12. knize Pandekt
Ex senatus consulto eius legis poena damnari iubetur, qui mala sacrificia fecerit habuerit.	Senatusconsultem je nařízeno odsoudit k trestu dle toho zákona toho, kdo by konal špatné oběti.

⁴⁰⁷ K otázce vstřícnosti vůči jiným náboženstvím srov. BUBELOVÁ, Kamila. Senatusconsultum de Bacchanalibus. In BUBELOVÁ, Kamila (ed). *Pocta Eduardu Vlčkovi k 70. narozeninám*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2010, s. 37-43.

48.8.14	48.8.14
Callistratus libro sexto de cognitionibus	Callistratus v šesté knize O kogničních řízeních
Divus Hadrianus in haec verba rescripsit: "In maleficiis voluntas spectatur, non exitus".	Božský Hadrián odpověděl těmito slovy: „U zločinu je posuzována vůle, nikoli následek“.
48.8.15	48.8.15
Ulpianus libro octavo ad legem Iuliam et Papiam	Ulpianus v osmé knize K zákonu Julia a Papia [Poppaea]
Nihil interest, occidat quis an causam mortis praebeat.	Není rozdíl, usmrtí-li někdo nebo zapříčiní-li smrt. ⁴⁰⁸
48.8.16	48.8.16
Modestinus libro tertio de poenis	Modestinus ve třetí knize O trestech
Qui caedem admiserunt sponte dolove malo, in honore aliquo positi deportari solent, qui secundo gradu sunt, capite puniuntur. Facilius hoc in decuriones fieri potest, sic tamen, ut consulto prius principe et iubente id fiat: nisi forte tumultus aliter sedari non possit.	Ti, kteří usmrtili úmyslně či ve zlém úmyslu, jsou obvykle deportováni, jsou-li vyššího společenského postavení, nižšího společenského postavení [doslova druhé kategorie] trestáni na hrdle. Snáze to lze vykonat u dekurionů; tak nicméně, upozornili-li nejprve představeného a konali-li z rozkazu: jinak pouze není-li možno uklidnit silné nepokoje.

⁴⁰⁸ Srov. NÖRR: *Causam Mortis Praebere*, s. 203-217.

48.8.17 Paulus libro quinto sententiarum Si in rixa percussus homo perierit, ictus unius cuiusque in hoc collectorum contemplari oportet.	48.8.17 Paulus v páté knize Sentencí Pokud by v hádce raněný člověk zhynul, je třeba posoudit ránu každého v tom srocní.
--	---

De lege Pompeia de parricidiis

48.9.0. De lege Pompeia de parricidiis. 48.9.1 Marcianus libro 14 institutionum Lege Pompeia de parricidiis cavetur, ut, si quis patrem matrem, avum aviam, fratrem sororem patruelem matrulem, patruum avunculum amitam, consobrinum consobrinam, uxorem virum generum socrum, vitricum, privignum privignam, patronum patronam occiderit cuiusve dolo malo id factum erit, ut poena ea teneatur quae est legis Corneliae de sicariis. Sed et mater, quae filium filiamve occiderit, eius legis poena adficitur, et avus, qui nepotem occiderit: et praeterea qui emit venenum ut patri daret, quamvis non potuerit dare.	O Pompeiově zákoně o parricidiích. 48.9.1 Marcianus ve 14. knize Institucí Pompeiov zákon o <i>parricidiích</i> [usmrčeních bližních] stanovuje, že kdo by usmrtil otce, matku, děda, bábu, bratra, sestru, bratrance z otcovy strany, sestřenici z otcovy strany, strýce [otcova bratra], strýce [matčina bratra], tetu [otcovu sestru], bratrance z matčiny strany, sestřenici z matčiny strany, manželku, manžela, zetě, tchýni, otčíma, pastorka, pastorkyni [nevlastního syna či dceru], patrona, patronku, nebo to ve zlém úmyslu zapříčiní, bude potrestán dle Corneliova zákona o zákeřnících. Ale i matka, která by usmrtila syna či dceru, je trestána dle toho zákona a rovněž děd, který by usmrtil vnuka. A nadto kdo koupil jed, aby jej podal otci přestože [jej] nebyl schopen podat.
48.9.2 Scaevola libro quarto regularum Frater autem eius, qui cognoverat tantum nec patri indicaverat, relegatus est et medicus supplicio affectus.	48.9.2 Scaevola ve čtvrté knize Pravidel Nicméně jeho bratr, který toho tolik věděl a otce nevaroval, byl vykázán a lékař potrestán [na hrdle].

48.9.3	48.9.3
Marcianus libro 14 institutionum	Marcianus ve 14. knize Institucí
Sed sciendum est lege Pompeia de consobrino comprehendi, sed non etiam eos pariter complecti, qui pari propioreve gradu sunt. Sed et novercae et sponsae personae omissae sunt, sententia tamen legis continentur:	Je však třeba vědět, že Pompeiův zákon zahrnuje i bratrance, ale ne rovněž ty, kteří jsou ve stejném, či bližším stupni. Také macechy a snoubenky zákon opomíjí, smyslem však na ně dopadá:
48.9.4	48.9.4
Marcianus libro primo de publicis iudiciis	Marcianus v první knize O veřejných řízeních
Cum pater et mater sponsi sponsae socerorum, ut liberorum sponsi generorum appellatione continentur.	Jako je otec a matka sezdané osoby jejímu druhu tchánem a tchýni, tak jsou manželé dětí zetěm a snachou.
48.9.5	48.9.5
Marcianus libro 14 institutionum	Marcianus ve 14. knize Institucí
Divus Hadrianus fertur, cum in venatione filium suum quidam necaverat, qui novercam adulterabat, in insulam eum deportasse, quod latronis magis quam patris iure eum interfecit: nam patria potestas in pietate debet, non atrocitate consistere.	Božský Hadrián prý, když kdosi na lovu usmrtil svého syna, který spával s macechou, vykázal jej na ostrov, jelikož jej usmrtil spíše právem silnějšího nežli právem otce: vždyť otcovská moc by měla spočívat v lásce, ne krutosti.
48.9.6	48.9.6
Ulpianus libro octavo de officio proconsulis	Ulpianus v osmé knize O úřadu prokonzula

Utrum qui occiderunt parentes an etiam conscii poena parricidii adficientur, quaeri potest. Et ait Maecianus etiam conscios eadem poena adficiendos, non solum parricidas. Proinde conscii etiam extranei eadem poena adficiendi sunt. 48.9.7 Ulpianus libro 29 ad edictum Si sciente creditore ad scelus committendum pecunia sit subministrata, ut puta si ad veneni mali comparationem vel etiam ut latronibus adgressoribusque daretur, qui patrem interficerent: parricidii poena tenebitur, qui quaesierit pecuniam quique eorum ita crediderint aut a quo ita caverint. 48.9.8 Ulpianus libro octavo disputationum Parricidii postulatus si interim decesserit, si quidem sibi mortem conscivit, successorem fiscum habere debet: si minus, eum quem voluit, si modo testamentum fecit: si intestatus decessit, eos heredes habebit, qui lege vocantur. 48.9.9 Modestinus libro 12 pandectarum	Lze se tázati, zdali by [pouze] ti, kteří usmrtili rodiče či rovněž společníci byli potrestáni trestem za <i>parricidium</i>. A Maecianus⁴⁰⁹ říká, že ne pouze vrazi bližních, ale rovněž společníci budou potrestáni stejně. Pročež jsou rovněž cizí společníci trestáni stejně. 48.9.7 Ulpianus ve 29. knize K ediktu Pokud by byly obeznámeným věřitelem ke spáchání zločinu poskytnuty peníze, například k obstarání zlého jedu, nebo také dány lupičům či banditům, kteří by otce usmrtili; trestem za <i>parricidium</i> bude potrestán, kdo o peníze požádá a všichni, kdo je za takovým účelem půjčí, či kdo by za ně s takovým účelem ručili. 48.9.8 Ulpianus v osmé knize Disputací Pokud obžalovaný z <i>parricidia</i> mezitím zemře, tím spíše vzal-li si život sám, měla by dědit pokladna [císařská]. Pakliže ne, pak ten, koho chtěl, napsal-li závět', a zemřel-li bez závěti, dědí ten, koho povolává zákon. 48.9.9 Modestinus ve 12. knize Pandekt
--	---

⁴⁰⁹ Lucius Volusius Maecianus, učitel práv Marka Aurelia. BARTOŠEK: *Encyklopedie...*, s. 295.

pr. Poena parricidii more maiorum haec instituta est, ut parricida virgis sanguineis verberatus deinde Culleo insuatur cum cane, Gallo Gallinaceo et Vipera et Simia: deinde in mare profundum Culleus iactatur. Hoc ita, si mare proximum sit: alioquin bestiis obicitur secundum divi Hadriani constitutionem. 1. Qui alias personas occiderint praeter matrem et patrem et avum et aviam (quos more maiorum puniri supra diximus), capitis poena plectentur aut ultimo supplicio mactantur. 2. Sane si per furorem aliquis parentem occiderit, impunitus erit, ut divi fratres rescripserunt super eo, qui per furorem matrem necaverat: nam sufficere furore ipso eum puniri, diligentiusque custodiendum esse aut etiam vinculis coercendum.	Jako trest za <i>parricidium</i> je mravem předků ustanoveno, že vrah [který byl] zmrskán krvavým proutím by měl být následně zašit do koženého pytle se psem, kohoutem, zmijí a opicí. Takto zašit je poté svržen do hlubokého moře. Tedy, je-li moře nablízku. V opačném případě je předhozen zvěři, jak nařizuje konstituce božského Hadriána. Ti, kteří usmrtí jiné osoby, nežli matku a otce či děda a bábu (což je trestáno dle mravů předků, jak jsme řekli výše), budou potrestáni na hrdle nebo obětováni.⁴¹⁰ Usmrtil-li by někdo ovšem rodiče [sg.] v šílenství, nebude potrestán, jak stanovili reskriptem božští bratři k tomu, který v šílenství usmrtil matku: šílenství samo je zajisté dostatečným trestem a bude pečlivě stráženo nebo rovněž držen v okovech.^{411, 412}
--	--

⁴¹⁰ *Supplicium ultimum* je trest smrti sakrální povahy, který původně ukládal *pontifex maximus*. Vizte BARTOŠEK: *Encyklopedie...*, s. 262.

⁴¹¹ Srov. Dig. 1.18.14. (Macer): Divus Marcus et Commodus Scapulae Tertullo rescripserunt in haec verba: "Si tibi liquido compertum est Aelium Priscum in eo furore esse, ut continua mentis alienatione omni intellectu careat, nec subest ulla suspicio matrem ab eo simulatione dementiae occisam: potes de modo poenae eius dissimulare, cum satis furore ipso puniatur. Et tamen diligentius custodiendus erit ac, si putabis, etiam vinculo coercendus, quoniam tam ad poenam quam ad tutelam eius et securitatem proximorum pertinebit. Si vero, ut plerumque adsolet, intervallis quibusdam sensu saniore, non forte eo momento scelus admiserit nec morbo eius danda est venia, diligenter explorabis et si quid tale compereris, consules nos, ut aestimemus, an per immanitatem facinoris, si, cum posset videri sentire, commiserit, supplicio adficiendus sit. Cum autem ex litteris tuis cognoverimus tali eum loco atque ordine esse, ut a suis vel etiam in propria villa custodiatur: recte facturum nobis videris, si eos, a quibus illo tempore observatus esset, vocaveris et causam tantae neglegentiae excusseris et in unumquemque eorum, prout tibi levare vel onerari culpa eius videbitur, constitueris. Nam custodes furiosis non ad hoc solum adhibentur, ne quid perniciosius ipsi in se moliantur, sed ne aliis quoque exitio sint: quod si committatur, non immerito culpa eorum adscribendum est, qui neglegentiores in officio suo fuerint."

⁴¹² Srov. Dig. 1.18.13.1. (Ulpianus): Furiosis, si non possint per necessarios contineri, eo remedio per praesidem obviam eundum est: scilicet ut carcere contineantur. Et ita divus Pius rescripsit. Sane excutiendum divi fratres putaverunt in persona eius, qui parricidium admiserat, utrum simulato furore facinus admisisset an vero re vera compos mentis non esset, ut si simulasset, plecteretur, si fureretur, in carcere contineretur.

48.9.10	48.9.10
Paulus libro singulari de poenis omnium legum.	Paulus v jediné knize O trestech všech zákonů
Eorum, qui parricidii poena teneri possunt, semper accusatio permittitur.	Obžaloba těch, kteří by mohli být potrestáni za <i>parricidium</i> , je vždy povolena.

Prameny a literatura

Prameny

Collatio legum Mosaicarum et Romanarum. Edice a anglický překlad: HYAMSON, Moses. Mosaicarum et Romanarum legum collatio. With introduction, facsimile and transcription of the Berlin codex, translation, notes and appendices. London, New York, Toronto, Melbourne and Bombay: Henry Frowde, Oxford University Press, 1913. 301 s.

Digesta Iustiniani. Recognovit Theodorus Mommsen, retractavit Paulus Krueger. Olomouc: Nugis Finem Publishing, 2018. 888 s.

Iustiniani Institutiones. Edice a český překlad: BLAHO, Peter, SKŘEJPEK, Michal. Justiniánské Instituce. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2010. 411 s.

Leges regiae. Edice a český překlad: SKŘEJPEK, Michal. Prameny římského práva. Fontes iuris romani. Praha: Lexis Nexis CZ, 2004. 376 s.

Lex duodecim tabularum. Edice a český překlad: SKŘEJPEK, Michal. Prameny římského práva. Fontes iuris romani. Praha: Lexis Nexis CZ, 2004. 376 s.

BUBELOVÁ, Kamila, DOSTALÍK, Petr. *Praktikum z římského práva*. 2. rozšířené vydání. Praha: Leges, 2013. 192 s.

BUBELOVÁ, Kamila, LÁDR, Ivan. *Texty ke studiu římského trestního práva*. Olomouc: Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, 2012. 34 s.

CICERO, Marcus Tullius. Obhajoba Milona (v překladu Václava Bahníka). In BORECKÝ, Bořivoj (ed). *Tribuni výmluvnosti. Výbor ze starověkých řečníků*. 1. vydání. Praha: Odeon, nakladatelství krásné literatury a umění, n. p., 1974, s. 215-255.

CICERO, Marcus Tullius. *Řeč za Sexta Roscia z Amerie* (v překladu Petra Hrubého). Praha: A. Storch syn, 1893. 60 s.

GAIUS. *Institutionum commentarii quattuor*. Edice a český překlad: KINCL, Jaromír. Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách (institutiones). 1. vydání. Praha: Univerzita Karlova, 1981. 276 s.

GOETZ, Georg (ed). *Corpus Glossariorum Latinorum. Vol. V*. Lipsiae: B. G. Teubneri, 1894. 665 s.

TACITUS, Publius (Gaius) Cornelius. Germania čili kniha o poloze, mravech a národech Germanie (v překladu Františka Kotta). In *Tacitova Germania a Agricola*. 2. vydání. Praha: Dr. Eduard Gréger a syn, 1886. 82 s.

TRANQUILLUS, Gaius Suetonius. *Životopisy dvanácti císařů* (v překladu Bohumila Ryby). Praha: Nakladatelství Svoboda, 1998. 584 s.

Zvláště neuvedené prameny byly citovány dle: *The Roman Law Library* [online]. Edice: LASSARD, Yves, KOPTEV, Alexandr a kol. Dostupné na <<https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>> a dle databáze latinské literatury: *Library of Latin Texts* [online]. Dostupné na <<http://www.brepolis.net/>>.

Literatura

Monografie, učebnice a encyklopedie

AMIELAŃCZYK, Krzysztof. *Lex Cornelia de sicariis et veneficis. Ustawa Korneliusza Sulli przeciwko nożownikom i trucicielom 81 r. p.n.e.* Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2011. 224 s.

BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. 2., přepracované vydání. Praha: Academia, nakladatelství Akademie věd České republiky, 1994. 472 s.

BAUMAN, Richard. *Crime and Punishment in Ancient Rome*. Taylor & Francis e-Library, 2004. 228 s.

BERGER, Adolf. *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*. Philadelphia: The American Philosophical Society, 1991. 808 s.

BURY, John Bagnell. *A history of the Roman Empire from its foundation to the death of Marcus Aurelius (27 B.C.-180 A.D.)*. New York: Harper & Brothers Publishers, 1893. 639 s.

DELATTE, Louis, EVRARD, Etienne, GOVAERTS, Suzanne, DENOZ, Joseph. *Dictionnaire fréquentiel et index inverse de la langue latine*. Liège: Laboratoire d'Analyse Statistique des Langues Anciennes, 1981. 538 s.

DOSTALÍK, Petr. *Antická státní věda v díle M. T. Cicerona*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2009. 163 s.

GADAMER, Hans-Georg. *Pravda a metoda I. Nárys filosofické hermeneutiky* (v překladu Davida Míky). 1. vydání. Praha: Triáda, 2010. 416 s.

GAUGHAN, Judy. *Murder Was Not a Crime: Homicide and Power in the Roman Republic*. Austin: University of Texas Press, 2010. xx + 196 s.

GIRARD, Paul Frédéric. *Histoire de l'organisation judiciaire des Romains*. Paris: Arthur Rousseau (Librairie nouvelle de droit et de jurisprudence), 1901. xxxii + 340 s.

GREGOR, Martin. *Římský stát a právo za vlády císaře Augusta*. Praha: Leges, 2018. 200 s.

HATTENHAUER, Hans. *Evropské dějiny práva* (v překladu Sylvy Adlerové, Lydie Junkové, Stanislava Kučery, Emila Mičky, Heleny Válkové a Jindřišky Munkové). 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1998. xii + 708 s.

HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a system soukromého práva římského*. 4., opravené vydání. Praha: J. Otto, 1910. 1243 s.

- JOŇCA, Maciej. *Parricidium w prawie rzymskim*. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2008. 352 s.
- KUBŮ, Lubomír, HUNGR, Pavel. OSINA, Petr. *Teorie práva*. 1. vydání. Praha: Linde Praha, a. s., 2007. 336 s.
- LEVÝ, Jiří. *Umění překladu*. 4., upravené vydání. Praha: Miroslav Pošta – Apostrof, 2012. 368 s.
- MOMMSEN, Theodor. *Römische Geschichte*. Zweiter Band. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung, 1855. 440 s.
- MOMMSEN, Theodor. *Römisches Strafrecht*. Leipzig: Verlag von Duncker & Humblot, 1899. 1078 s.
- PRAŽÁK, Josef Miroslav, NOVOTNÝ, František, SEDLÁČEK, Josef. *Latinsko-český slovník k potřebě gymnasií a reálných gymnasií*. 13., nezměněné vydání. Praha: Česko-slovenská grafická unie a. s., 1939. 1348 s.
- SAUSSURE, Ferdinand de. *Kurs obecné lingvistiky* (v překladu Františka Čermáka). 2. vydání (v nakladatelství Academia první). Praha: Academia, nakladatelství Akademie věd České republiky, 1996. 468 s.
- SKŘEJPEK, Michal. *Bibliographia Iuris Romani Criminalis. Bibliography of Roman Criminal Law*. Praha: C. H. Beck, 2011. 912 s.
- SKŘEJPEK, Michal. *Ius et religio: právo a náboženství ve starověkém Římě*. 1. vydání. Pelhřimov: Vydavatelství a tiskárna 999, 1999. 317 s.
- SKŘEJPEK, Michal. Římské právo trestní. In KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. 386 s.
- SLAVÍK, Bohumil (ed). *Květena České republiky. Pátý svazek*. 1. vydání. Praha: Academia, 1997. 568 s.
- SMITH, William (ed). *Dictionary of Greek and Roman antiquities*. New York: Harper & Brothers Publishers, 1870. 1125 s.
- STANKIEWICZ, Antonius. *De Homicidio in iure poenali romano: Excerpta ex dissertatione ad lauream in iure civili assequendam*. Romae: Officium Libri Catholici, 1981. 120 s. [V práci necitováno].
- STRACHAN-DAVIDSON, James Leigh. *Problems of the Roman Criminal Law*. Oxford: Clarendon Press, 1912. xxii + 246 s. a 288 s. (vyšlo ve dvou svazcích).
- ŠEDOVÁ, Marie. *Latina pro právníky*. 5., nezměněné vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2014. 378 s.
- VAAN, Michiel de. *Etymological Dictionary of Latin and the other Italic Languages*. Leiden: Brill Academic Publishers, 2008. 826 s.
- WEBER, Max. *Metodologie, sociologie a politika* (přeložil, vybral a uspořádal Miloš Havelka). 1. vydání. Praha: OIKOYMENH, 2009. 351 s.

WESSELS, Johannes Wilhelmus. *History of the Roman-Dutch law*. Grahamstown: African Book Co., 1908. xvi. + 792 s.

WEYR, František. *Teorie práva*. Reprint 1. vydání z roku 1936. Praha: Wolters Kluwer, a. s., 2015. 390 s.

WITTGENSTEIN, Ludwig. *Tractatus logico-philosophicus* (v překladu Petra Glombíčka). 2., opravené vydání. Praha: OIKOYMENH, 2017. 88 s.

Ottův slovník naučný. Pátý díl. Praha: J. Otto, 1892. 895 s.

Ottův slovník naučný. Dvacátýpátý díl. Praha: J. Otto, 1906. 998 s.

Příspěvky ve sbornících

BUBELOVÁ, Kamila. Senatusconsultum de Bacchanalibus. In BUBELOVÁ, Kamila (ed). *Pocta Eduardu Vlčkovi k 70. narozeninám*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2010, s. 37-43.

KNOLL, Vilém, DOSTALÍK, Petr. Krádež a vliv římského práva v českém městském právu. In ANTALOVÁ, Blažena, SOLIAR, Ladislav (eds). *Delicta privata a crimina publica v rímskom práve (zborník príspevkov z 12. konferencie právnych romanistov Slovenskej republiky a Českej republiky, 21. – 23. máj 2010)*. 1. vydanie. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2010, s. 32-55.

NÖRR, Dieter. Causam Mortis Praebere. In MACCORMICK, Neil, BIRKS, Peter (eds). *The Legal Mind: Essays For Tony Honoré*. 1st Edition. Oxford: Clarendon Press; New York: Oxford University Press, 1986, s. 203-217.

RIVES, James B. In ANDO, Clifford. RÜPKE, Jörg (eds). *Religion and Law in Classical and Christian Rome*. 1st Edition. Stuttgart: Franz Steiner Verlag GmbH, 2006, s. 47-67.

Články v odborných časopisech

ADAMS, James. Two Latin Words for „Kill“. *Glotta*, 1973, roč. 51, č. 3/4, s. 280-292.

AMIELAŃCZYK, Krzysztof. Coll. 1.0. DE SICARIIS [ET HOMICIDIIS CASU VEL VOLUNTATE] – czyli krótki wykład o transformacji rzymskiej ustawy przeciwko „nożownikom” w powszechne prawo przeciwko zabójstwu. *Studia Iuridica Lublinensia*, 2013, roč. 11, č. 19, s. 27-39.

AMIELAŃCZYK, Krzysztof. Glos cesarza Hadriana w sprawie s.c. Silanianum. *Zeszyty Prawnicze*, 2006, roč. 6, č. 1, s. 9-25.

AMIELAŃCZYK, Krzysztof. Lucjusz Korneliusz Sulla – dictator legibus scribundis et rei publicae constituende. *Gdańskie Studia Prawnicze*, 2014, roč. 17, č. 31, s. 1047-1056.

AMIELAŃCZYK, Krzysztof. Twórcza interpretacja legis Corneliae de sicariis et veneficis przez Hadriana i jursprudence cesarską. *Studia Prawnoustrojowe*, 2007, roč. 6, č. 7, s. 23-40.

- AMIELAŃCZYK, Krzysztof. W poszukiwaniu antycznej genezy klauzul generalnych, czyli o wartościach i wartościowaniu w prawie rzymskim. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio G (Ius)*, 2016, roč. 63, č. 2, s. 27-41.
- ASTON, W. D. Problems of Roman Criminal Law. *Journal of the Society of Comparative Legislation*, 1913, roč. 13, č. 2, s. 213-231.
- BENNETT, Harold. Sacer Esto. *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, 1930, roč. 61, s. 5-18.
- CLOUD, John Duncan. How Did Sulla Style His Law de Sicariis? *The Classical Review*, 1968, roč. 18, č. 2, s. 140-143
- CLOUD, John Duncan. Leges de sicariis: The first chapter of Sulla's lex de sicariis. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte – Romanistische Abteilung*, 2009, č. 126, s. 114-155.
- CLOUD, John Duncan. Parricidium: from the lex Numae to the lex Pompeia de parricidiis. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte – Romanistische Abteilung*, 1971, č. 88, s. 1-66.
- CLOUD, John Duncan. The primary purpose of the lex Cornelia de sicariis. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte – Romanistische Abteilung*, 1969, č. 86, s. 258-286.
- DOSTALÍK, Petr. Pojem causy v římském právu. *Acta Iuridica Olomucensia*, 2009, roč. 4, č. 6, s. 277-285.
- ELMORE, Jefferson. The Purpose of the Decemviral Legislation. *Classical Philology*, 1922, roč. 17, č. 2, s. 128-140.
- FOWLER, William Warde. The Original Meaning of the Word Sacer. *The Journal of Roman Studies*, 1911, roč. 1, s. 57-63.
- FRIEDMAN, David. Private Creation and Enforcement of Law: A Historical Case. *The Journal of Legal Studies*, 1979, roč. 8, č. 2, Private Alternatives to The Judicial Process, s. 399-415.
- GRAFTON, Anthony, SWERDLOW, Noel. Technical Chronology and Astrological History in Varro, Censorinus and Others. *The Classical Quarterly*, 1985, roč. 35, č. 2, s. 454-465.
- GRAFTON, Anthony, SWERDLOW, Noel. The Horoscope of the Foundation of Rome. *Classical Philology*, 1986, roč. 81, č. 2, s. 148-153.
- GREENIDGE, A. H. J. The Authenticity of the Twelve Tables. *The English Historical Review*, 1905, roč. 20, č. 77, s. 1-21.
- GREGOR, Martin. Zmeny v právnom postavení otrokov za vlády cisára Augusta. *STUDIA IURIDICA Cassoviensia*, 2015, roč. 3, č. 1, s. 153-160.
- GUDEMAN, Alfred. The Sources of the Germania of Tacitus. *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, 1900, roč. 31, s. 93-111.

- JONĆA, Maciej. Audiatur utraque pars in Book X of the Correspondence of Pliny the Younger. *Studia Prawno-Ekonomiczne*, 2018, č. 107, s. 33-44.
- JONĆA, Maciej. Data uchwalenia Lex Pompeia de parricidiis. *Zeszyty Prawnicze*, 2006, roč. 6, č. 1, s. 83-94.
- JONĆA, Maciej. Poena cullei: kara czy rytuał? *Zeszyty Prawnicze*, 2005, roč. 5, č. 1, s. 83-100.
- KAUFMAN, David B. Poisons and Poisoning among the Romans. *Classical Philology*, 1932, roč. 27, č. 2, s. 156-167.
- KONSTAN, David. Narrative and Ideology in Livy: Book I. *Classical Antiquity*, 1986, roč. 5, č. 2, s. 198-215.
- MACCORMACK, Geoffrey. Revenge and Compensation in Early Law. *The American Journal of Comparative Law*, 1973, roč. 21, č. 1, s. 69-85.
- OLSON, Kelly. Cosmetics in Roman Antiquity: Substance, Remedy, Poison. *The Classical World*, 2009, roč. 102, č. 3, s. 291-310.
- OSTROW, Jonah. Tannaitic and Roman Procedure in Homicide. *The Jewish Quarterly Review*, 1958, roč. 48, č. 4, s. 352-370.
- PALMIRSKI, Tomasz. Prawnokarna odpowiedzialność sędziego źle wypełniającego swoje officium. *Zeszyty Prawnicze*, 2004, roč. 4, č. 1, s. 27-43.
- PENELLA, Robert. Vires/Robur/Opes and Ferocia in Livy's Account of Romulus and Tullus Hostilius. *The Classical Quarterly*, 1990, roč. 40, č. 1, s. 207-213.
- RADIN, Max. Secare Partis: The Early Roman Law of Execution against a Debtor. *The American Journal of Philology*, 1922, roč. 43, č. 1, s. 32-48.
- RADIN, Max. The Lex Pompeia and the Poena Cullei. *The Journal of Roman Studies*, 1920, roč. 10, č. 1, s. 119-130.
- RIDGEWAY, William. The Value of the Traditions Respecting the Early Kings of Rome. *The Classical Journal*, 1919, roč. 14, č. 6, s. 371-382.
- RÜPKE, Jörg. You Shall Not Kill. Hierarchies of Norms in Ancient Rome. *Numen*, 1992, roč. 39, č. 1, s. 58-79.
- SHUMWAY, Edgar S. Some View-Points of Roman Law Prior to the Twelve Tables. *The American Law Register*, 1902, roč. 50, č. 2, s. 97-104.
- SCHULTZ, Celia. The Romans and Ritual Murder. *Journal of the American Academy of Religion*, 2010, roč. 78, č. 2, s. 516-541.
- SKŘEJPEK, Michal. Mimořádné zločiny. *Právní rozhledy*, 2007, roč. 15, č. 14, s. 507-516.
- SKŘEJPEK, Michal. „Publica“ ad populum romanum rescipit (Jak římstí právníci chápali slovo „veřejný“). *Právník*, 2015, roč. 154, č. 9, s. 705-719.

- SOLODOW, Joseph. Livy and the Story of Horatius, 1.24-26. *Transactions of the American Philological Association*, 1979, roč. 109, s. 251-268.
- STANKIEWICZ, Antoni. Usiłowanie zabójstwa w prawie karnym rzymskim. *Prawo Kanoniczne: kwartalnik prawnohistoryczny*, 1977, roč. 20, č. 3-4, s. 293-307.
- STEWART, Andrew. David's 'Oath of the Horatii' and the Tyrannicides. *The Burlington Magazine*, 2001, roč. 143, č. 1177, s. 212-219.
- STOREY, Glenn Reed. The Meaning of „Insula“ in Roman Residential Terminology. *Memoirs of the American Academy in Rome*, 2004, č. 49, s. 47-84.
- STRACHAN-DAVIDSON, James Leigh. Mommsen's Roman Criminal Law. *The English Historical Review*, 1901, roč. 16, č. 62, s. 219-291.
- WATSON, Alan. Roman Private Law and the Leges Regiae. *The Journal of Roman Studies*, 1972, roč. 62, č. 1, s. 100-105.
- WATSON, Alan. The Death of Horatia. *The Classical Quarterly*, 1979, roč. 29, č. 2, s. 436-447.
- ŻUROWSKI, Marian. Antoni Stankiewicz, De homicidio in iure poenali romano, Romae, 1981 s. 120. Wyciąg z pracy doktorskiej pisanej na Papieskim Uniwersytecie Laterańskim w Rzymie do doktoratu z prawa cywilnego [recenzja]. *Prawo Kanoniczne: kwartalnik prawnohistoryczny*, 1984, roč. 27, č. 1-2, s. 292.

Shrnutí a klíčová slova

Shrnutí

Tématem této diplomové práce je úmyslné usmrcení v římském právu (tj. čin samotný a jeho právní následky) a zvláště pak homicidium jako zvláštní trestný čin římského práva trestního. Práce je koncipována chronologicky, přičemž se nezabývá pouze vývojem právní úpravy úmyslného usmrcení, ale rovněž vývojem římského státu a s tím spojenými změnami politických poměrů a proměnami státní moci. V rámci negativního vymezení homicidia byly zmíněny i další trestné činy, a to veneficium a parricidium. Zvláštní pozornost byla věnována proměnám lex Cornelia de sicariis et veneficiis, jakožto hlavnímu pramenu poznání úpravy úmyslného usmrcení a rovněž byla zmíněna i legislativní činnost římských císařů, z nichž zvláště činnost císaře Hadriána se jeví být v dané oblasti významnou. Závěr práce pak obsahuje i pokus o definici homicidia tak, jak vyplývá hlavně z úpravy v justiniánských Digestech a přílohu tvoří překlad dvou titulů čtyřicáté osmé knihy Digest (Dig. 48.8. Ad legem Cornelianam de sicariis et veneficiis a Dig. 48.9. De lege Pompeia de parricidiis).

Klíčová slova

Římské právo trestní, usmrcení, zabití, vražda, homicidium, veneficium, parricidium.

Abstract and keywords

Abstract

This Master's thesis deals with the intentional killing in Roman law (i.e. with the act itself and its legal consequences), and especially with Homicidium as a particular crime of Roman criminal law. The thesis is conceived chronologically and it does not deal merely with the development of legal regulation of intentional killing, but also with the development of the Roman state and the associated changes in political circumstances and transformations of state power. To negatively define Homicidium other crimes were mentioned as well, namely Veneficium and Parricidium. Attention has been paid to the transformations of the *lex Cornelia de sicariis et veneficiis*, as the main source of cognition of the legal regulation of intentional killing and the legislative work of the Roman emperors was mentioned as well, of which especially Hadrianus's seems to be significant. The conclusion of this thesis contains an attempt to define Homicidium mainly according to the legal regulation of Justinian's Digest and the translation of two titles of the forty-eighth book of Justinian's Digest (Dig. 48.8. *Ad legem Corneliam de sicariis et veneficis* and Dig. 48.9. *De lege Pompeia de parricidiis*) is annexed at the end of the thesis.

Keywords

Roman criminal law, homicide, manslaughter, murder, homicidium, veneficium, parricidium.